

F e j e z e t e k
a dél-balatoni borvidék történetéből

I. rész
/1055-1945/

Szerkesztette
és
összeállította:
írta:

Reőthy Ferenc

T a r t a l o m

1. Tavunk: a Balaton	1
2. A táj	4
3. A régmúlt szőlészeti eszközei, emlékei	10
4. Időjárás, éghajlat	11
5. A dél-balatoni borvidékhez tartozó terület szőlőművelése a középkorban	15
6. Észak-somogyi világi szőlőbirtokosok a középkorban	18
7. Somogyi tizedszedő helyek: a "kés"-ek	20
8. A pecsétpénz	25
9. A hosszú per	27
10. Szőlőtermesztésünk a 18-19. és a 20. század első felében	34
A filoxéra	60
A dél-balatoni borvidék területe	64
11. Szőlőművelés a 18-19. és a 20. század első felében	70
Telepítés, a kivészett szőlők pótlása	70
A szőlők trágyázása	72
A metszés	73
Különböző szőlőmunkák tavasztól őszig	77
A szüret	78
Jövedelem, bérek, borárak	81
12. Borvidékünk szőlő- és borfajtái	84
13. Boraink hirt, minősége, ára	87
14. A hegyközségek élete	94
15. Présházak, pincék	99
16. Csárdák, kocsmák, vendégfogadók	114
17. Kádárok, pintérek, bodnárok	119
18. Nyelvészeti, néprajzi összefüggések	128
Beszélő földrajzi nevek	128
Néphiedelmek, mondások, szokások	130
Időjárásai megfigyelések	131
Szüreti felvonulás	133
Jegyzetek, irodalom	135
19. Rövidítések	141
20. Mellékletek, térképek, fényképek	142

M e l l é k l e t e k

2. 01. Somogy vármegye talajtani térképe
2. 02. A Balatonföldvár-Andocsi-hát vázlata
2. 03. A Gamási-hát vázlata
2. 04. A Karáji-hát vázlata
2. 05. A Marcali-hát geomorfológiai vázlata
2. 06. Külső-Somogy vízhálózata és a Nagyberék tömbszelvénye
2. 07. Belső-Somogy vízhálózata
2. 08. Külső-Somogy felszínalakítása és a JabaéBalaton tábladarab vázlata
4. 01. Átlagos évi csapadék az 1882-91. év közötti időszakból
4. 02.
5. 01. Szent László pannonhalmi birtokösszeiró levele
5. 02. Az Albeus-féle birtokösszeírás előlapja
5. 03. Az Albeus-féle birtokösszeírás vége
7. 01. Az 1534. évi somogyi tizedjegyzék 2. lapja
7. 02. " " " " 3. "
7. 03. " " " " 4. "
7. 04. " " " " 5. "
7. 05. " " " " 8. "
7. 06. Somogyi regesztum 1660 /1677/-ből 1. lap
7. 07. " " " 5. "
8. 01. Teleki község szőlőművesei 1429-ben
8. 02. " " " "
8. 03. " " " "
10. 01. Rád-puszta szőlőösszeírása 1772-ből
10. 02. " " " "
10. 03. " " " "
10. 04. Széchenyi Imre levele a pannonhalmi apátnak 1. old.
10. 05. " " " " " 2. old.
10. 06. " " " " " 3. old.
10. 07. 4 dél-balatoni borvidék térképe

- ✓15. 01. A kőröshegyi "pinceváros" térképe
- ✓15. 02. A ¹¹köhényei szőlőhegy az I. katonai felmérés térképén, és a szőlőhegy mai állapota
- 16. 01. A szántódi vendégfogadó szerződése 1798-ból

A B a l a t o n

Közép-Európa és hazánk egyik legváltozatosabb tája: a Balaton és környéke. A Balaton Közép -és Nyugat-Európa legnagyobb tava /595 km²/, de egyben a legsekélyebb is, átlagmélysége 3-3,5 m.

Ezt a területet, ahol ma élünk, a "geológiai újkor"-ban, az ún. Pannon-tenger borította el. /Azért nevezik Pannon-tengernek, mert a római Pannónia területén, a mai Dunántúlon, ismerjük legmélyrehatóbban azokat a homok -és agyagrétegeket, melyek ebben a tengerben lerakódtak./ Ebbe a tengerbe több folyó ömlött, közben hatalmas deltákat építettek a partok mentén. Ebből a tengerből csak néhány hegy emelkedett ki szigetszerűen. Felszíne magasabb volt a mai tengerek felszínétől.

A Pannon-tenger is eltűnt, feltöltődött, betemetődött. A tenger vize csak itt-ott látszott. Folyók szabdalták több részre ezt a területet.

Vulkáni kitörések mozgatták meg a volt tengerfenék felszínét. A vulkánok lávatömege és hamuja erre a laza pannonomokra ömlött, amit a Pannon-tenger hagyott hátra.

Még sekély tengervíz lept^e el a későbbi Tihanyi-félszigetet, amikor kezdetét vette a víz alatti vulkáni tevékenység. Az akkori gejzírforrások csodálatos alakú gejzírkupjai ma is láthatók a félszigeten. Ekkor keletkeztek a környék melegforrásai is.

A Balaton-felvidék festői szépségű hegyeit nem csupán a vulkánikus erők és azok utómozgásai hozták létre. A szél, melyet népünk "főszél"-nek nevez, volt a nagyobb erő, amely évezredek alatt fokozatosan alakította ki, és adta meg végleges formáját ennek a tájnak.

Somogy megyét átszelő észak-déli irányú völgyek is a szél munkája révén jöttek létre. Azt is monthatnánk, hogy ezek a völgyek a "földrengéses hasadékok mentén történt szélfúvás barázdái." A dél-balatoni horvidék nagy része a Balatonra is kitekintő völgyekben, illetve azt közrefogó dombvonulatokon fekszik.

Talán százezer esztendeig is játszott e tájjal a szél. A vulkáni tevékenység is megszűnt. A táj egységes szárazföld, de a Balaton-medencéje még nem alakult ki.

Aztán jött a hideg, és mindent elborított a jég és a hó. A geológusok "pleisztocén-korszak"-nak nevezik ezt az időszakot, melynek közepe táján lehetett a jégkorszak. Majd enyhült az idő, és megjelent e tájékon is az ember.

A Balaton-medencéjét az ún. kéregmozgások hozták létre. A törés mellett egy árok keletkezett. Ez az árok lassan megtelt vízzel, de még nem volt lefolyása. Mindez mintegy húszezer évvel ezelőtt történt. Ezt a történészek, régészek, geológusok, biológusok egyöntetűen állítják és igazolják.

Viharos szelek vágták, mélyítették, majd pedig hosszú, súlylyedt árok törte ketté e vidéket, mely a Duna-kanyartól a Muráig húzódott. Szélsőséges időjárás uralkodhatott akkor. A csapadékos időszakot sivatagos hideg, száraz korszakok követték. A mai Balaton területén levő árokban összegyűlt víz néha ellepte a tó fenekét, időszakonként pedig kiszáradt. A hidegben /a jégkorszakban/ kevés volt a párolgás, így a medence teljes egészében megtelt vízzel.

A 18-20 ezer éves múltat a geológusok /Lóczy Lajos, Cholnoky Viktor/ a lerakódott iszap vastagságával igazolták, Zólyomi Bálint akadémikus pedig az iszap különböző rétegeiben talált virágporok fajtaival, az ún. pollenanalitikai vizsgálá-

latokkal bizonyította a Balaton korát, és véleménye megegyezett a geológusok véleményével.

Marosi Sándor² és Szilárd Jenő³ két évtizeddel ezelőtt az eddigi eredményeket és az új kutatásokat összegezve megállapították, hogy "...a Balaton-árok térben és időben szakaszos süllyedés eredményeként kialakult poligenetikus medence." A két geológus véleménye, elődeikkel összhangban, a Balaton korára vonatkozólag azonos.

Az óriási erejű északi szelkek évezredek alatt feltöltötték azt a hosszú árkot, mely a Duna-kanyarig tart, és ma már csak a Balatonban és a Velencei tóban hullámszik a víz.

A t á j

A Dunántúli-domságnak Siófok-Balatonszabaditól Balatonleléig, a Balatontól délre, elhelyezkedő dombos terület északkeleti részét Külső-Somogynek nevezzük. Belső-Somogy pedig ennek a dombvidéknek Balatonboglár és Fenékpusztá közti területe, mely lehúzódik majdnem a Dráva vonaláig.

A dél-balatoni borvidék Külső -és Belső-Somogy északi részén helyezkedik el. Éppen ezért nem akarom ezt a két tájat különválasztani, mint ahogy id. Lóczy Lajos és Cholnoki sem tette.

A dél-balatoni borvidék tehát Balatonszabaditól, a Sió-csatorna vonalától Fenékpusztáig terjedő terület, melynek déli határvonala Balatonendréd, Kőröshegy, Andocs, Lengyeltóti, Pusztakovácsi, Böhönye vonaláig terjed, nyugati határa pedig Balatonszentgyörgy, Somogysámson, Somogyzsitfa.

E két domságot az árkos süllyedésekben kialakult meridionális völgyei délről észak felé fokozatosan 200 m-ről 300 m körüli magasságra emelkedő, hosszan elnyúló hátakra tagolják. Itt tehát a Balaton közvetlen közelében olyan magaslatokra juthatunk, ahonnan csodálatos kilátás nyílik a tóra.

Ezek a magaslatok egyben vízváltak is. Ilyen például a Balatonföldvár fölött levő pusztaszemesi és a Kutas, Nagytajom, Somogysánd, Mezőcsokonya és Hetes közelében található hármas vízváltó.

Külső-Somogy általunk tárgyalt területe inkább lösz, míg Belső-Somogyé szélfújta homokterület.

A borvidék leghelyesebb része a Balaton-árok - Jaba közötti tábladarab északi része, /Balatonszabadi és Siófok régebben Veszprém megyéhez tartozott./ mely nagyjából háromszög alakú, és a Jaba-völgy, a Kőröshegyi meridionális völgy, valamint a

Balatonszabadi-lapály és a Balaton-árok közt helyezkedik el. A löszformák különösen Balatonendréd környékét jellemzik. Löszmélyutak és vízmosások ezen a vidéken gyakoriak.

Külső-Somogy nyugati részén három, a balatoni-medence déli szegélyén meredek, lépcsős peremekkel tekintélyes magasságra emelkedő hát, illetve völgy húzódik: a Balatonföldvár-Andocsi, a Karádi- és a Gamási-hát, Belső-Somogyban pedig a Marcali-hát.

A balatoni-medence felől különösen impozáns látványt nyújt a hátaik közt meghúzódó néhány völgy, melyeknek a tó felé nyíló torkolatát a víz évezredes hullámzása is állandóan szélesítette.

A Kőröshegy-Kapoly-pusztai völgy szorosan kapcsolódik a Balatonföldvár-Andocsi-háthoz. Ennek a völgynek keleti oldalán meredeken emelkedik a magasba a Gyugy-tető, melynek legmagasabb pontja 312 m. E domboldalon érdekesek azok a löszmélyutak, amelyek a Gyugy-hát meredek lejtőibe képeztek a vízmosások. Szép az az út is, mely Kőröshegyről indul 127 m tengerszint feletti magaslatról, és egy három km-es szerpentinén keresztül jutunk el a 312 m-es magaslathoz, ahonnan a Balaton eddig soha nem látott arca tekint ránk.

Ez a mintegy 30 km hosszú és 5-6 km szélességű hát, melynek folytatása a Zics-Miklósi-völgy, töréslépcsős peremmel végződik Balatonföldvár és Balatonszárszó között, a Balaton fölött. Ennek legmagasabb tetőszintje Kötöcse és Kereki között húzódik. Legmagasabb pontja az Almán-tető /317 m/ és a Csillagos-hegy /314 m/. E hegyhátnak főleg a keleti oldalán levő völgyeket a vízmosások valóban csillag alakra emlékeztető formává alakították. A csillagos a dunántúli nyelvjárásban csonka hegyhátat is jelent. Keleti oldala csillag alakban fut a völgy

felé. Innen eredhet az elnevezés is. A másik oldalon levő ke-reki vár egy 303 m-es magaslaton fekszik.

Ez a magas tető és hát mindössze néhány száz méter széles, meredek lejtőkkel határolt lépcsős gerinccé keskenyedik, és a balatoni-medencébe mélyen benyúlva, Balatonföldvárnál festői szépségű, a Balaton hullámaiktól alámosott, 40-45 m-es szakadékos, magas partfallal végződik.

E magas partfal fölött, 200 m magasságban, méltóságteljesen húzódik egy dombvonulat, melynek legmagasabb pontja a Lucs-tető /217 m/, ahonnan még szebb kilátás nyílik a tóra, mint az előbb említett magas partfalról. A Lucs-tető lábánál, a 184 m-es magaslaton áll, a somogyi születésű, Xantus János-ról elnevezett kilátó.

A Kőröshegyi-völgy a Balatonföldvári-Andocsi-hát és a Japapatak, valamint a Balaton által közrefogott tábladarab közt alakult ki. Hossza kb. 15 km, átlagos szélessége 3-400 m. A Balaton felé lefutó nagy esésű völgyszakasz vizét a Malom-árok vezeteli le, mely halastavakat táplálva Balatonföldvárnál éri el a Balatont. Ennek a kis pataknak, melynek a múltban az volt a feladata, hogy a partjára épített malmok energiaforrását adja, valamikor a középkorban a Szántódi-félsziget nyugati oldalán érte el a Balatont, és Kőrös-folyó volt a neve.

Az előbb említett völgynek a legmélyebb részlete a Gyugyhát és a Marócifa-tető között alakult ki. Lejjebb, Kőröshegy-nél és Balatonföldvárnál, tölcsérszerű öblözettel találkozunk a tóval. A völgybe érkező vízfolyások a felszínbe erősen bevágódtak. E völgyre vonatkozó legújabb kutatások csak részben egyeznek Cholnoky véleményével. Korábbinak tartják a Balaton keletkezésénél, és eróziós erők formálták ki ezt a völgyet, a Balaton-árok lesüllyedése előtt keletkezett.

A meridionális hátaik közül a második a Karádi-hát. Balaton-szemestől meredeken emelkedik ki a Balaton-árok felszínéből. E dombhát legmagasabb pontjai megközelítik a Balatonföldvár-Andocsi-hát legkiemelkedőbb részeit. Az Irtás-hegy 292 m, a Mészkemence-tető 297, a karádi Hosszú-kopasz pedig 299 m magas. A másik oldalon sík felszínű, alacsonyabb, enyhén lejtő, gépi művelésre is alkalmas termőterület helyezkedik el. Itt a Fancsi-hegy 272, az Új-hegy 243, a Banyi-hegy pedig 239 m magas.

A harmadik a Gamási-hát, a dombtság leghosszabb, legszélesebb hátja a Somogytúr-Orci és az Osztopáni-völgy között helyezkedik el. Itt a legmagasabb pont Szőlősgyörök és Somogytúr között a Bánom-hegy-szőlő /302 m/ és ezt a magasságot megközelítő Kecskéköröm-tető /289 m/.

Belső-Somogyban pedig az 50 km hosszú löszös, homokos Marcali-hát húzódik le egészen Nagyatád vonaláig. Északnyugati csücskjét a Kis-Balaton, északi részét a Balaton, északkeleten pedig a Nagyterek határolja. A Marcali-hát Külső-Somogyot szinte kettéválasztó észak-déli vonulat, mely a Balaton felé enyhén lejt, Balatonkeresztúr és Balatonberény közt éri el a Balatont. A Balatontól nem messze a dombvidék 200 m fölé emelkedik. A berényi és a keresztúri szőlőhegy találkozásánál még csak 174 m, közvetlen a tó felett, a Bokris-dülőben 186 m, délebbre a Körtvélyes 181 m magas. A Bari-hegy legkiemelkedőbb része 238 m, a Baglyas-hegy közelében az Öregerdő legmagasabb pontja 257 m. /A Kastély-domb 254 m./

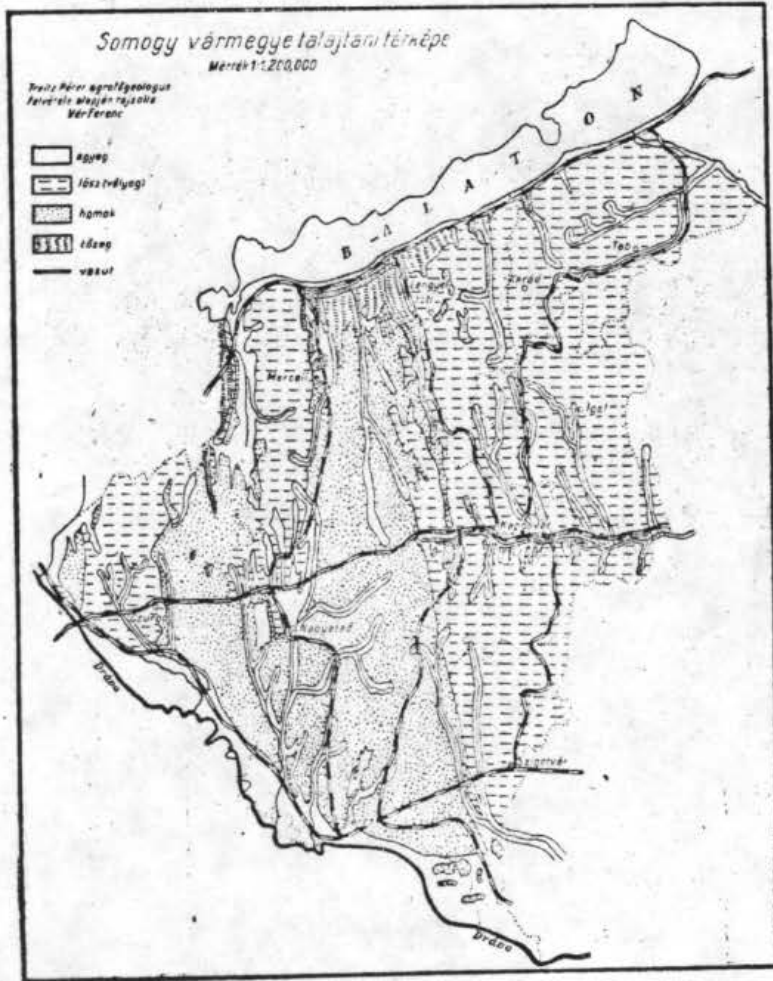
Érdekes része ennek a területnek a Nagyterek, mely Boglár-tól Keresztúrig terjed. A két "tanúhegy" Boglár és Fonyód, annak ellenére, hogy vulkánikus eredetű, szőlészeti szempontból nem érdemel külön említést.

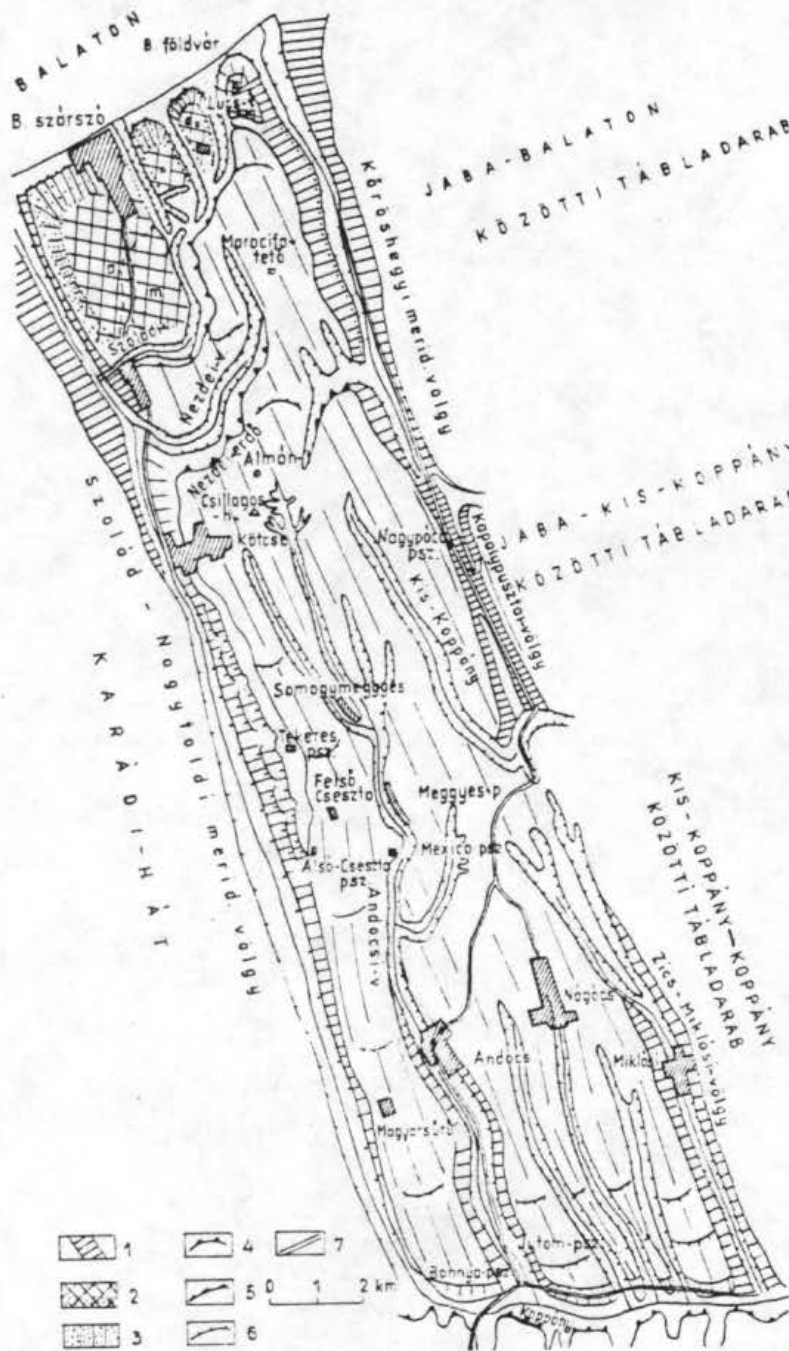
Különleges és egyedülálló a Balatonkeresztúrtól Boglárig terjedő turzás, mely a lagunát elzárta a Balatontól. A turzás felszínét később már a szél is alakította, formálta, és ezt a területet futóhomokká változtatta. A természet munkájába aztán az emberi kéz is beleavatkozott, Balatonkeresztúr és Fonyód térségében a filoxerapusztítás után virágzó szőlő- és gyümölcsstelepeket létesített. Ilyen terület volt Balatonszemes és Balatonőszöd térségében is, ahol a Hunyady család és a kegyes tanítórend /piaristák/ által telepített szőlőkultúra. Szemesen az ún. "Hunyady-telep", a Déli Vasút és a Balaton közt elterülő részén egészen a 20-as évek közepéig gyönyörű szőlőtelep volt. A szőlő és a "birkalegelő" helyén később villatelep épült. Balatonőszöden a műút és a vasúttöltés között, az ún. "Apadás-dülőben" egy nyolc holdas szőlőtelep létesült a század elején. A rizlingtábla közepén borpince, illetve borház állt. Sajnos, ez utóbbi terület napjainkban, már évek vagy talán évtizedek óta teljesen elhanyagolt állapotban, megműveletlenül áll, már csak itt-ott látható egy-egy szőlőtőke. Zamárdi térségében a homoki szőlőtelepítés nem hozott olyan eredményeket, mint az előző két helyen.

A következő oldalakon levő mellékletek a dél-balatoni borvidék talajtani térképét ábrázolják. Az észak-déli dombvonulatok évszázadok óta meghatározói szőlőkultúránknak.

E csodálatos tájat - melyet a balatoni utikalauzok térképei sem tartalmaznak -, csak a víztől és a túlsó partról élvezhetjük igazán, ahonnan úgy tűnik, mintha tükörképei lennének a Balaton-felvidék lejtőinek, melyeknek magasságai, néhány hegy kivételével, szintén 300 m körüliek.

Sajnos, a mai magyar vagy külföldi utazó, nyaraló, turista vagy kiránduló olyan ritkán néz visszafelé, és még ritkábban jut el a víztől 3-10 km távolságig, a Kőröshegy fölött emelkedő Gyugy-hátig, a 303 m-es magaslaton fekvő kerek várába, a Kötöcse mellett emelkedő Csillagos-hegyre vagy a Baglyas-hegyre, ahonnan beláthatná az egész Külső -és Belső-Somogyot és a Balatont is, melynek itteni látványa még a Badacsonyról lenéző turista szemét is meghökkentené.

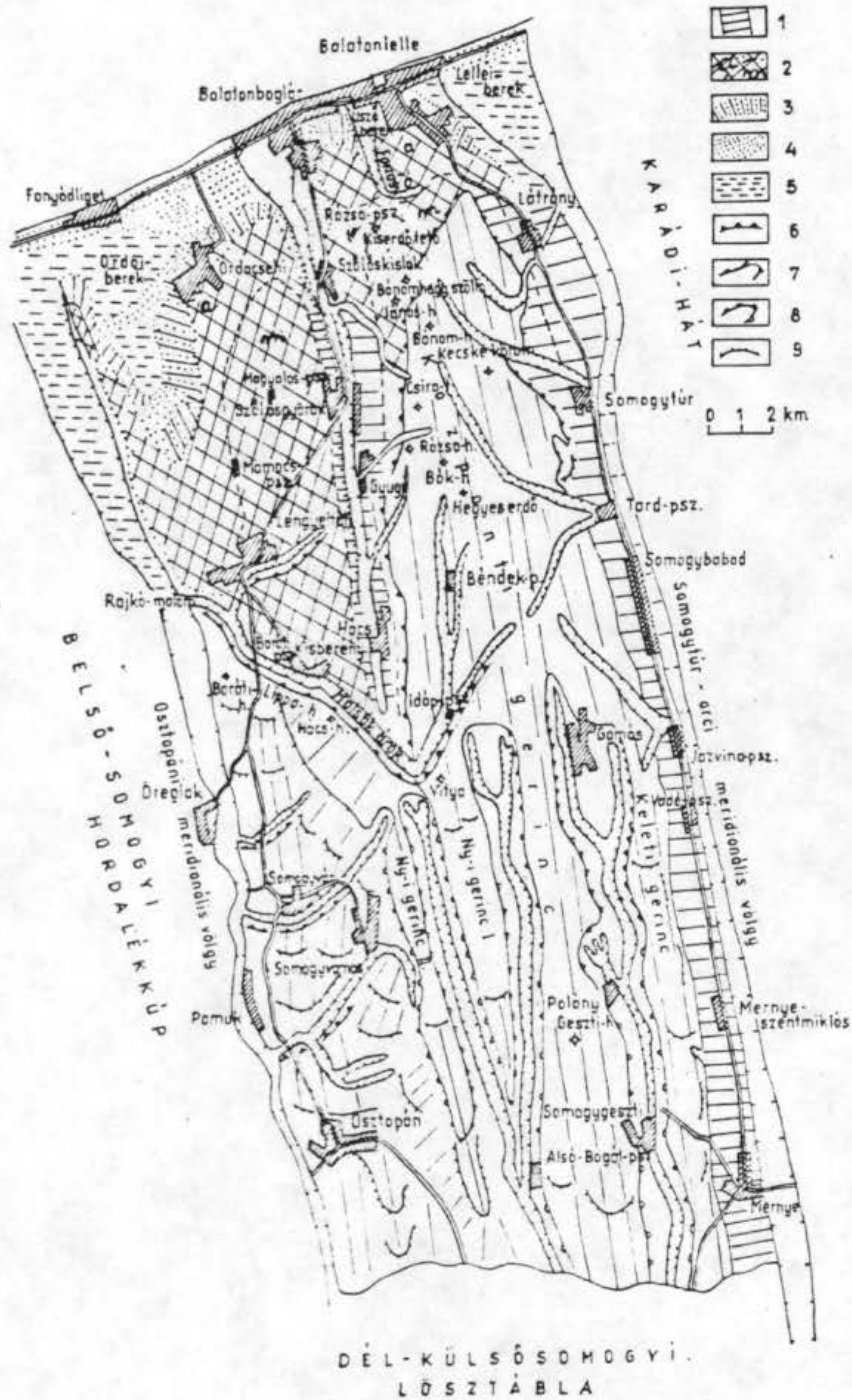

39. ábra. A Balatonföldvár—Andocsi-hát vázlata

1 = völgyvállak, 2 = a Balaton-árok D-i peremén elhelyezkedő magas (a) és alacsony (b) bordalékkúp-felcsin 3 = idősebb tavi abráziós síkok, 4 = magasra kiemelt merdek peremek, 5 = alacsonyabb merdek peremek, 6 = derázió-lepcsők, 7 = műút

Szilárd Jeno: Külső-Somogy 85. old

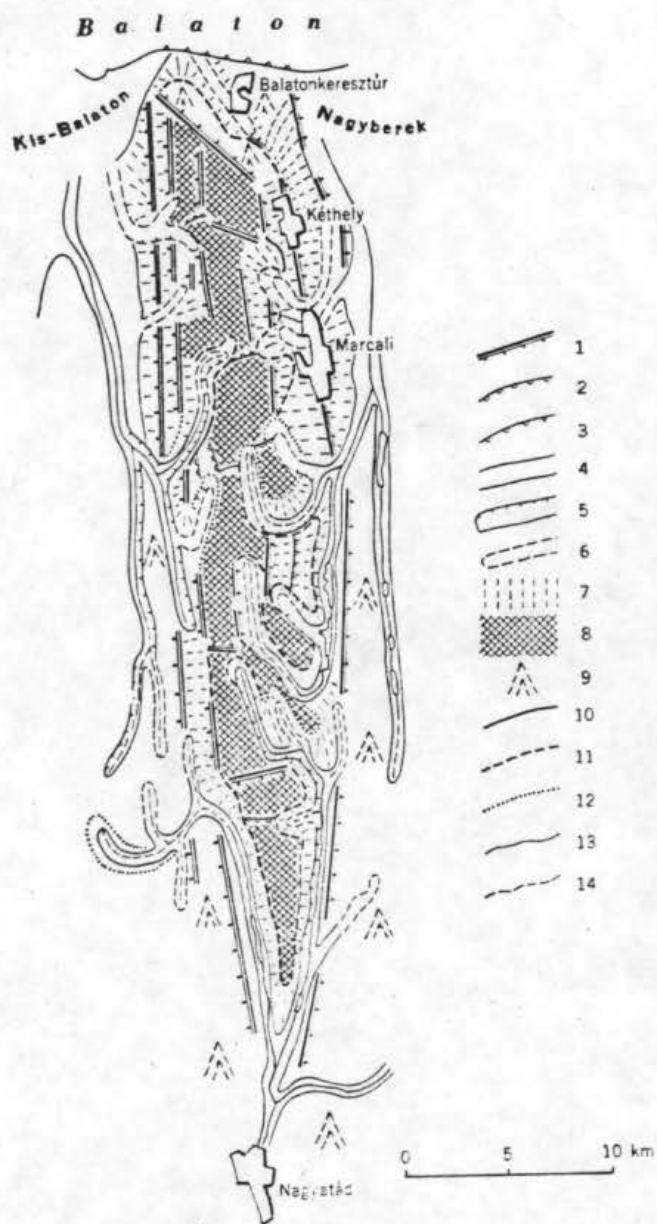

45. ábra. A Gamási-hát vázlata

1 = völgyvállak, 2 = a Balaton-árok D-i peremén elhelyezkedő magas (m) és alacsony (a) prebaltoni hordalékkúp-felszín. 3 = idősebb tavi abráziós síkok. 4 = turzásfelszínek, 5 = berkek. 6 = magasra kiemelt meredek peremek, 7 = alacsonyabb meredek peremek. 8 = meredek völgy-lejtők, 9 = deráziós lépcsők

Szilárd Jenő: Külső-Somogy 95. old.

53. ábra. A Marcali-hát geomorfológiai vázlata

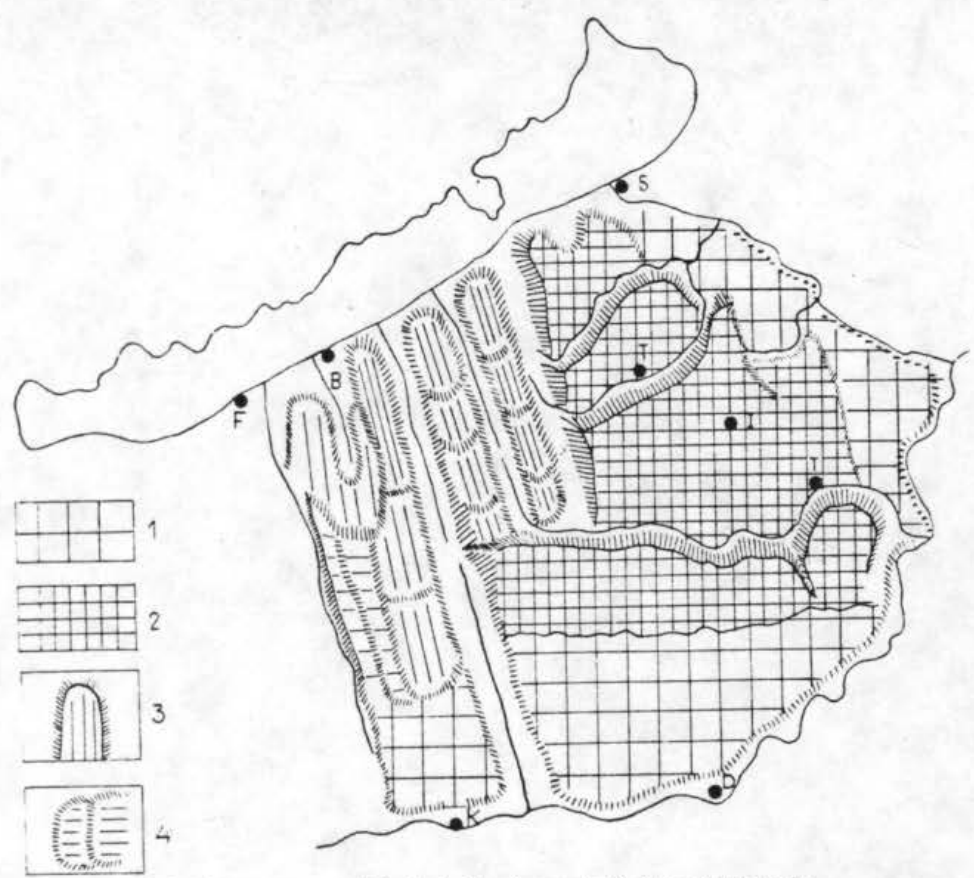
1 = denudációval átalakított szerkezeti lépcső, 20–60 m-es szintkülönbséggel; 2 = deráziós lépcső;
 3 = inaktív, meredek part; 4 = eróziós völgy széles alluviummal; 5 = aszimmetrikus eróziós völgy
 széles alluviummal; 6 = deráziós völgy, völgytő; 7 = eróziós-deráziós lejtő; 8 = eróziós-deráziós
 háta, völgyközi gerincek; 9 = hordalékkúp a hát peremén; 10 = relatív szintkülönbség > 50 m;
 11 = relatív szintkülönbség 25–50 m; 12 = relatív szintkülönbség < 25 m; 13 = állandó vízfo-
 lyás; 14 = időszakos vízfolyás

50. ábra. Belső-Somogy vízhalózata
 a = vízfolyás; b = fővízválasztó; c = tó; d = vize-
 nyós terület; e = vízhozamméréseink helye

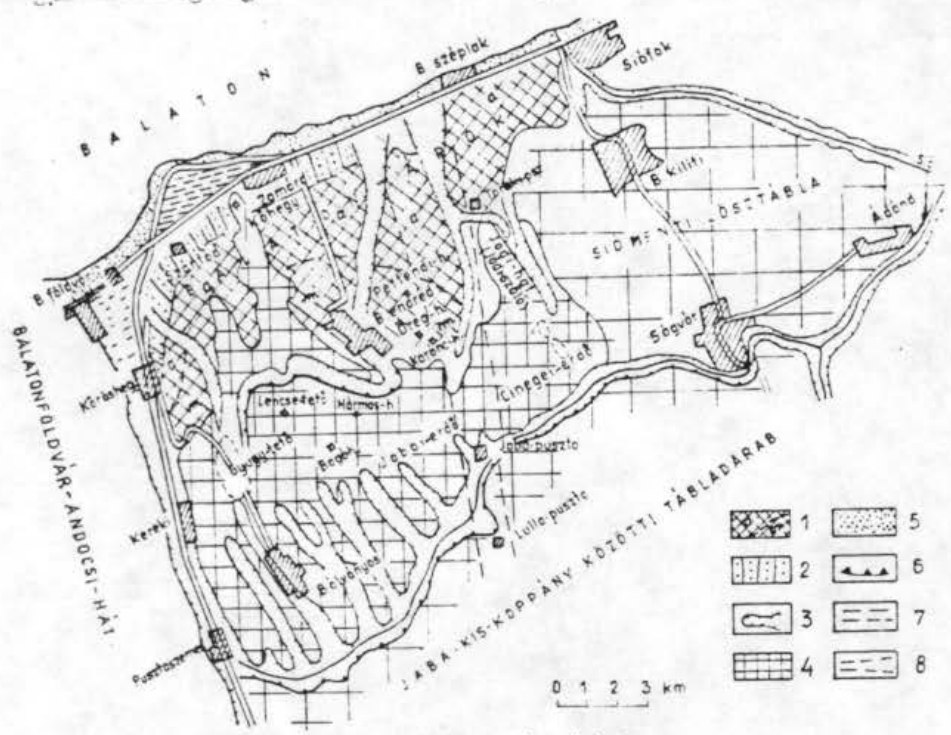
Márosi Sándor,
 Belső-Somogy 96. old.

29. ábra. Külső-Somogy nagy felszínaktani egységeit bemutató vázlat

1 = feltöltött egykori süllyedékekből kialakult alacsony löszfelszínek, 2 = magas helyzetű szinmetrikus tábla-darabok, 3 = háta, 4 = lépcsős felszín

Szilárd Jenő: Külső-Somogy 65. old.

31. ábra. A Jaba-Balaton közötti tábladarab vázlata

1 = magas (m) és alacsony (a) bordalékfűrészfelszín, 2 = időselt tavi abráziós sík, 3 = eróziós-deráziós és deráziós völgyek, 4 = tártábla és lát, 5 = turzás, 6 = meredek perem, 7 = alluvium, 8 = völgytorzó

Szilárd Jenő: Külső-Somogy 67. old.

A régmúlt szőlészeti eszközei, emlékei
a dél-balatoni borvidéken

Az itt letelepült kelták már i. e. könnyü ekével művelték a földet. Buzát, rozsot termeltek és szőlőt műveltek.

A rómaiak ismerték a szőlőmetsző kést. Fenépusztán, az ásatások során, 1974-ben római kori díszládát találtak, amelynek verete a szőlőistennek rendezett ünnepi jelenetet ábrázolja. ^{4.}

Az avarkor egyetlen szőlőmag-leletanyaga/Keszthelyi Múzeum/ mutatja, hogy a 8. században is termeltek hazánk területén szőlőt.

A 9. századi szőlőművelésre következtethetünk a balatonszentgyörgyi pogány sírleletből, melyet Sági Károly /Keszthely/ tárt fel, ahol az étel mellett venyigemaradványokra is bukkantak. ^{5.}

A 9. századi adatok szerint ismerték ebben az időben a Kárpát-medencében a szőlő művelését, a mustot és a bort.

A kelták és a rómaiak által meghonosított szőlőművelés tehát még a népvándorlás súlyos viharai közepette sem semmisült meg egészen.

Az új hazába érkezett magyarság azonnal magáévá tette a szőlőkultúrát, mivel azzal már levédiai hazájában megismerkedett.

Bárczy Géza: A magyar nyelv életrajza c művében a vándorlás korának török jövevényszavai közé sorolja a szőlő, szürni, bor, seprő /a bor üledéke/ szavakat, mely a fentieket szintén alátámasztja.

A szőlőtermesztés folytonossága - akárcsak a temetőké -, az élet folytonosságát jelenti: tehát a Balaton menti népi kontinuitás egyik fontos bizonyítéka. ^{6.}

Időjárás, éghajlat

A dél-balatoni borvidék éghajlatát a derűltség és a szárazság jellemzi. A száraz tavasz után hirtelen melegszik fel a levegő. Az időjárás augusztus közepén átmenetileg elromlik, de néhány nap múlva ismét megjavul, és visszatér az utónyár. Igen szép itt, és hosszú ideig tart a "vénasszonyok nyara" is.

Ez a vidék a szelek tanyája. A Balatonfelvidék területéről meleg légtömegek szállnak fel. Szivóhatást gyakorolnak a körülöttük levő légtömegekre, és így majdnem mindennapos a széljárás. Erre mondja az itt lakó nép: "Megjött a somogyi eső!"

A szél iránya általában északkeleti, melyet a Balaton környékén élő lakosság "főszél"-nek nevez. Ha a szél százalékos megoszlását figyeljük, akkor nem olyan egyértelmű az északi szél gyakorisága. Az északi, északnyugati és északkeleti szél 27 %, a dél, délnyugati és délkeleti 21 %. A keleti 12 %, a nyugati 14 %. A szélcsendes napok százaléka pedig 16.

Száritó szelek uralják ezt a vidéket, a csapadék is kevesebb, tehát a dél-balatoni borvidék és környéke határozottan xerofita, a növényzet is inkább xerofil. A szőlő, melynek gyökérzete eléri a tíz méter mélységet is, jól tűri ezt a klímát. Ráadásul a napfényes órák száma is magasabb az országos átlagnál. Az átlagos napfénytartalom nyugat, délnyugat felé kevesebb, ugyanakkor a felhőzet és a csapadék növekszik.

A balatoni vihar északról könnyebben tör át a tihanyi keskeny szoroson és a nyugati partvidéken. De a balatoni viharok ellenpárja délről, a "rohadt sarkok" felől még veszedelmesebbek. Ezek a viharok hirtelen keletkeznek, és majdnem mindig jégesővel párosulnak. Ezek a "huzatos" völgyek gyakran okoznak meglepetést az időjárásban, melyet az elmúlt századok tragikus e-

Év	csapadék mm-ben	átlag	egy nap legnagyobb csapadékmennyisége
1883	432	403	30
1884	375		22
1885	533	452	23
1886	361		42
1892	626		32
1893	713		59
1894	552	681	37
1895	832		43
1896	---		60

1882-91 közötti átlag 500 mm, nagyon száraz időt jelentett. Az 1892-95 közötti időszakban valamivel esősebb időszak köszöntött erre a vidékre. /681 mm/. Ebben az időszakban évente átlag 75 nap hullott csapadék. ^{8.}

Talán még tisztább képet kapunk, ha megvizsgáljuk a Balaton vízgyűjtő területére hullott csapadékmennyiséget. A vízgyűjtő terület déli része felöleli a dél-balatoni korvidék egész területét.

1921-71-ig átlag 731 mm esapadék hullott erre a területre. A legkisebb 499, a legnagyobb 1032 mm. Az 1971-75 az átlag 665 mm volt.

Víz kivétel a Balatonból:

1971	25 mm
1972	20 "
1973	25 "
1974	49 "
1975	15 "

Az 1971-75 közötti átlag 26,8 mm ^{9.}

/Az adatok a tóból közvetlen történő vízkivételek és a tóba történő szennyvizbevezetések különbözetei./

A légnyomás 1900-1950 közötti átlaga 69,9 Hgmm.

Érdekes a múltból néhány olyan természeti csapást megemlíteni, mely a vidék szőlőtermesztésével kapcsolatos.

1720-ban Endréd 58 kapás szőlőjét a jég teljesen elverte. ^{10.} Sári, Kis és Nagy-Baglas-hegyen 1811-ben a jégeső a termést tönkretette. Kőröshegyen 1812. június 28-i jégverés az egész szőlőtermést elpusztította. Összehasonlításként két év termését vessük össze:

	1811. évi termés	1812. évi term.
Kishegyen	443 3/4 akó	---- akó
Öreghegyen	1438 1/4 "	12 7/8 "
összesen	1881 "	12 7/8 "

Ugyancsak jégverés pusztított elmindent 1813 és 14-ben is. A korabeli leírások megemlítik, hogy Kőröshegynek 1817-ben a jég miatt sem búzája, sem tóra nem termett. ^{12.}

Berzsenyi Dániel írja művében: "Ami a lugasok elfagyását illeti, még az 1829. esztendő példátlan telében is csak kerti lugasaim fagytak el, a hegyiek ellenben épen maradtak. De az ily elfagyást is hamar helyrehozza a jó tőke, mert már azon esztendőn ismét fölfut az új sarjadék a fára, következő esztendőn pedig bőven terem is." ^{13.}

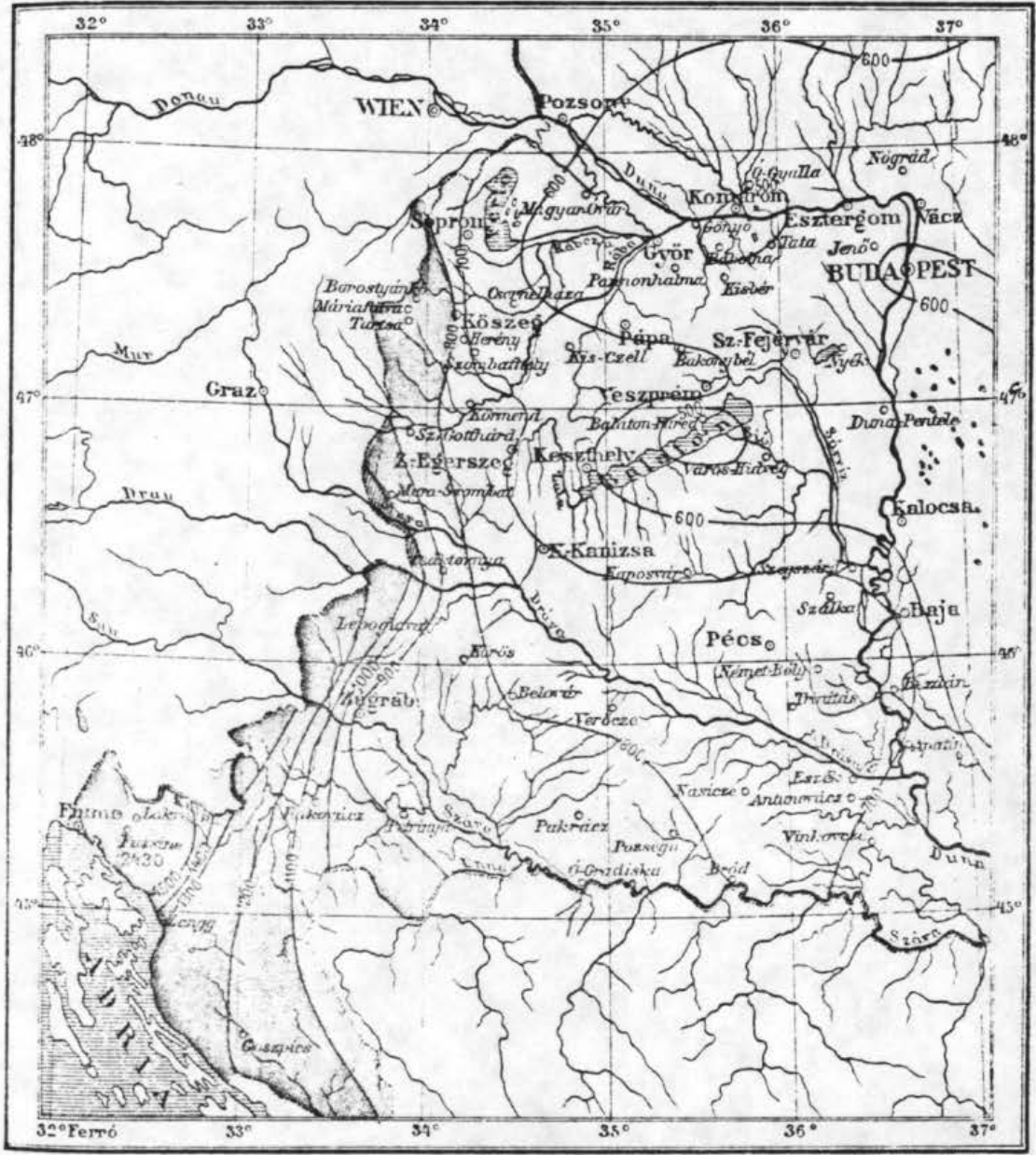
Borvidékünk területén 1834-ben nagy szárazság volt. Szent György naptól október 22-éig jóformán nem hullott csapadék. Ennek ellenére jó szőlő és bortelemés volt ebben az évben.

Szőlősgyőrökön 1913-ban nagy jégverés pusztított. Ekkor emelték a szőlőhegyen a Szent Antal szobrot. ^{14.} Kőröshegyet ebben a században sem kimélte a jég. 1926-ban 20 cm magasan állt a galambtojás nagyságú jég. 1927-ben hatalmas jégeső vonult végig a szőlőhegyen. 1928-ban az óriási jég még a mezei nyulakat is agyonverte.

Böhönyén 1946-ban /jún. 12-én/ 50 %-os kárt okozott a jégeső. Az 1985. esztendőt borvidékünk minden települése meg fogja emlegetni. ^{15.}

Bogdánfy: Csapadékviszonyok.

I tábla.

Mérték 1:3.000.000.

Az átlagos évi csapadék az 1882-91.évi ciklusból.

Bogdánfy I.

X Az 1055. évi hiteles alapítólevél leírásában, Lellétől délre, Gamás falu mellett szőlőket /preter Vineas/ említ, ami azt jelenti, hogy ezen a területen a 11. század első felében már jó minőségű bor teremhetett. 18.

/A középkorban két Gamás faluról tudunk: Algamás és Felgamás Lelle és Látrány között feküdt./

A dél-balatoni borvidékhez tartozó terület
szőlőművelése a középkorban

Az Árpádok alatt a szőlőtermelés az ország egész területén elterjedt. A híresebb bortermő vidékek sorában a miénk is ott található: Szerém, Szekszárd, Somlyó, Szentgyörgy, Balatonmellék, Kál, Sopron, Ruszt, Ság, Vértesalja, Pécsvárad, Somogy, Veszprém megye, Tokaj, Hegyalja, Eger, Heves megye, Arad megye, Buda és Abaúj megye.

A veszprémi püspöknek 1082-ben a következő helyeken voltak szőlői Somogyban: Fok /Siófok/, Kiliti Endréd, Lulla és Túr.^{16.}

Ezt megelőzőleg, 1055-ben a tihanyi apátság alapítólevelében a szőlő is szerepel. I. András húsz szőlőművest és két kádárt is rendel az apátságnak. A szőlőművesek azonban az apátság területén levő szőlőtermelésre alkalmas területen telepedtek le, mint ahogy erről a későbbi feljegyzések tanuskodnak. Ezenkívül a királynak fenntartott szőlők közelében is lakott néhány szőlőműves a 11. században.^{17.}

X 1135-ben András remete, egykori veszprémi püspök prépostja, remeteségbe vonult és a pannonhalmi szentmárton apátságnak adta Besen, Karád, Rád területén levő 38 felszabadított emberét /szabadost, hominūs libertos/, akiket közönségesen öhögnek /vhvg/, pogány foglyoknak neveztek, földjeikkel, javaikkal együtt. Ezenkívül Rádon adott még három szőlőt és hat szőlőművest.^{18.} f. 13. oldal

A pannonhalmi szentmárton^{apátság} 1146. évi oklevele szerint Rádon öt meg nem határozott nagyságú szőlőt és öt vincellér családot ~~kapott~~. Ezt a birtokot és vincellérjeit Színes úrnő 1146-ban /Géza király engedélyével/ adományozta. Ezek az emberek nem tartoztak sem bort, sem lisztet szállítani a monostorba,

nem kötelesek más munkát végezni, mint a földek és a szőlők műveléséhez tartozik, de kötelesek hadba menni, és részt venni a király hadjárataiban, mint ahogy ez előtt is tették.^{20.}

A tihanyi apátság 1211. évi összeírása Törk falu^t említi először. /Törk falu a mai Töreki-pusztával azonos, jelenleg Siófokhoz tartozik/. Szőlőműveseit névszerint ismerjük: Oros fia Kinyös /Kényes/ és testvére Kinja, fiával Kázmérral; Oszd fia Cseke, fiaival Tamással, Győszével; Ampod fia a fiával Vis-sel; Csók /Sók?/ fia Bat fiaival Topával, Bokával /Bökével? Buca, Buque/, Bőszével és testvére Bosz; Vanta /Banta?/ fia Becs/ö/; Nyög/ö/ fia Kris /kriz=kereszt/ fiával Maróssal; Endős fia Vis; Tercse /Tercie, Harmad?/ fia Váró, fiával Magossal s /ennek/ fiaival Márk/o/val, Kökössel.^{21.}

Ha egy családot 6-7 főnek számítunk, akkor ebben a középkori községben, ahol az összeírás 12 szőlőművest sorol fel fiaival együtt, legalább 75-80 szőlőművesnek kellett laknia.

Ugyanez az összeírás Telekiben hét háznépet 27 férfinévvel, mintegy 50 fővel jegyez fel. A szőlőművesek a következők: Gyed fia Ell a maga fiával Fülével, testvére Nyúzó a maga fiaival Pettel és Bodával; Kerős fia, Gonoszd a maga fiával Mátyással, /Gonoszd/ testvére Őröző vagy Őriző a maga fiával Mikóval; Jován /Iván/ fia Csomoszló a maga fiával Hencsével; Macs fia Fokás /Fotás/; Miltó /Méltó/ fia, György a maga fiaival Némelylyel, Gózzel, Mihállyal; Beke fia Farkas a maga fiával Tenyérőssel és Makó fia Mihály.^{22.}

A középkorban két Gamás falu volt: Al-Gamás és Fel-Gamás. Mindkettő Boglár, Látrány és Lelle között terült el. Szőlőművesei közül a következőket említi az összeírás: Elös /Éliás, Helyös/ fia Karácsin /-on/ a fiaival, Hagyod és Damás /Tamás?/; Gebe fia, Maradék.^{23.}

A tihanyi apátság területéhez tartozó falvak szőlőműveseinek száma 1055 és 1211 közötti másfél század alatt megkétszereződött.

Egy 20 évvel későbbi összeírásban a fejevári káptalan birtokában, Telekiben 60 művelt és 40 műveletlen szőlőről tesz említést. Ugyanez az 1229. évi összeírás Fel-Gamáson vagy Egyházas-Gamáson megemlíti a túri Ibrahim szőlőjét. Csopak nevű faluban, /mely a mai Látránytól délnyugatra feküdt, ma csak egy dűlőnév őrzi nevét/, többek között négy szőlőt is említ a fenti összeírás.²⁴ /Albeus jegyzékéből tudjuk, hogy a csopakiak Miklós nevű dédapja tizedbe adott gyermek volt. 1120 táján született, ekkor tehát a falu a pannonhalmi apátságé.^{vól. 25.}

Albeus összeírása /1237-40/ szintén sok szőlészeti adatot tartalmaz. Megtudjuk belőle, hogy már a tatárjárás előtt a Karádhoz tartozó Ölyvös pusztán a pannonhalmi apátságnak öt szőlőműves háza volt. Endrédnek két szőlőművese Bogár és Wilma két szőlőt művelt itt. Zamárdiban az apátságnak két háznépe van a pincések /cellarii/ neméből. Név szerint Leve és Tüze. Ezenkívül még négy szőlője is volt itt a szentmártoni apátságnak, illetve monostornak. Rádon az apátságnak tíz szőlőművese dolgozott, akik közül név szerint is ismerjük: Mátyást és Gergelyt. Az elpusztult Fer községben /Visz és Látrány között/ Husvét /Hosuet/ nevű szőlőműves szolgált, az ugyancsak elpusztult Gánynak 30 vödör /ydria/ bort kellett három ház után adnia az apátságnak.^{26.}

Szent Egyed apátja /Somogyvár/ abból a bor tizedből, amelyet a szerzetesek használatára a somogyvári pincébe visznek be, nyolcvan Somogy megyei vödröt vihet el évente. A somogyvári apátság többi pincéiben a szentmártoni egyháznak tizedszedő joga megmaradt.^{27.}

Észak-somogyi világi szőlőbirtokosok a középkorban

Az egyháziak példájára a világi földesurak is igyekeztek Somogyban szőlőbirtokot szerezni. A vármegyében letelepedett nemzetségek mindegyikének volt a megyében szőlője.

A Csák-nembeli Miklós, a Kisfaludy család őse, komáromi és csanádi ispán /1212-1239/, hogy asztaláról a híres "somogyi bor" ne hiányozzék, Zamárdon szőlőt szerzett. 1231-ben itteni szőlőjét Lőrinc nevű fiára hagyományozta, de néhány év múlva még egy fia született, szőlőbirtokát mindkét fiára Lőrincre és Jánosra hagyta. Az 1278. évi osztás alkalmával, Lőrinc és János egy-egy vincellért kaptak a zamárdi szőlőkben. ^{28.}

A Pok-nemzetségnek már 1251 előtt Barátiban szőlője volt. Baráti-puszta és Baráti-szőlő Öreglak mellett van. ^{29.}

A Csák-nembeli Demeter bán, az ugodi ághól, 1285-ben Bálint fia, Jordán székesfehérvári polgár szőlőjét nyerte el Somogyban a királytól.

1322-ben Tótygyugyon /ma Gyugy/ a Dorozsma-nembeli István fiainak, Kazal I. Pál mocsovai bánnak, Jánosnak, a Harapkói család ősének és Andrásnak, a Garaiak ősének közös szőlőbirtokuk volt itt. ^{30.}

A Zichyek első ismert őse Paska, Szajki Gál testvére. Paska fia, László és Jakab, 1347-ben Szőlőst és Lullát szereztek meg. /Szőlős ms Szőlős-puszta/. ^{31.}

A Misel-nemzetség tagjainak 1408-ban Vasadon /Öreglak közelében/ voltak szőlőbirtokaik.

Nagylucsei Orbán egri püspök és testvérei 1488-ban Endrédi Somogyi Bernáttal együtt a magvaszakadt Bálványosi György birtokait nyerték adományul: Bálványos, Csege, Kápolnás-Kapoly és Egyházás-Kapoly helységeken, amelyekben, a püspök

egyik rokonának értesülése szerint, minden művelés nélkül meg-
terem évenként 23-28 vasa bor. ³²

Érdemes megemlíteni, hogy már 1301-ben, a szentmártoni mo-
naster hegyjogi területén szőlőkkel rendelkező gazdákat a vár-
kapitányok erőszakkal szolgálatra, fizetésre kényszerítették,
annak ellenére, hogy Györöknek[^] mentessége volt. ³³

A fennmaradt oklevelek több olyan településről tesznek em-
lítést, ahol a 13. és a 14. században szőlészettel és borászattal
foglalkozó vincellérek, kulcsárok és pincemesterek laktak.
Báonyban /Nagybáony/ királynéi vincelléreket, Berényben /ma
Nagyberény/ királynéi kulcsárokat, pincemestereket találunk.

A már említett Türk faluban 1229-ben a királynak is volt bir-
toka. Magát a falut is "Kiralturky"-nak nevezték. A falu északi
része volt a tihanyi apátságé, a déli részén pedig a fejevári
prépostságnak is voltak birtokai. ³⁴

Handwritten Latin text, likely a historical document or legal record, written in a cursive script. The text is densely packed and covers most of the page, with some areas appearing heavily inked or possibly containing a large illustration that has become illegible. The script is characteristic of late medieval or early modern documents. The text is written in a dark ink on aged, slightly yellowed paper. There are several lines of text, some of which are partially obscured by dark, irregular marks that could be ink bleed-through or damage to the original document. The overall appearance is that of a well-used, historical manuscript page.

Az Albeus-féle birtokösszeírás előlapja. (Kisebbitve, összetólva.)

A somogyi tizedszedő helyek, a "kés"-ek

A 15. és a 16. században a tizedszedő helyeket, illetve kerületeket "kés"-eknek nevezték. Ebben az időben Somogyban hat tizedszedő kerület volt. Ezek: Szent Pál-, Fok-, Kis-, Nagy-, Szala és Segesd-kés. ^{35.}

Az apátság foki "kés"-ének tisztje, Huszár Egyed a pecsét-pénzek miatt a fejevári polgároktól ~~elszedte~~ egyes tárgyait, pénzüket, sőt néha mindenüket elszedte.

Szalay Máté 1501-ben, Szent Mihály ünnepe körül egy hordó bort szállított Somogyból hazafelé, Fejevárra. Mikor Fokhoz ért, Huszár feltartóztatta, s a pecsét-pénzek fejében elvette borát, szekerét és négy lovát.

Vereby Tamás, Kántor Máté, Keresztes András és Kispécsy Jánosnak Máté nevű szolgája bort szállított. Huszár Verebyt gyalázó szavakkal illette, és 50 dénárt érő láncát is elvette. Kántortól 30 dénárt érő láncot vett el, Keresztestől pedig két forintot. Máté szolgától 30 dénárt érő fejszóját és ötven dénárt tulajdonított el.

Fülöp Mátyás fejevári polgár szintén bort szállított Somogyból. Foknál már át akart hajtani a hídon, mikor észrevették. A tiszt és emberei fel akarták tartóztatni, közben ökreit a hídról a befagyott patakba kergették, a négy forintos ökre a jégbe vészett.

1502-ben Ethős Györgytől három forintot, Kerekes Benedektől forintot érő nyerget, özv. Csiszár Mihálynétól három forint értékű szoknyát vett el.

Ezek után vizsgálat indult a foki kés tisztje ellen. Máté pannonhalmi apátot és a konventet Kőröshegy városába, Huszár Egyedet pedig Fokon a nádor elé idézték. Az ítéletet nem is-

t.

Extractus. Vagorum, et Pensionum Comitatus
Simmghienensis Diocesis. A. 1534.

Vici	Alcey Samar'd	Viny	Vag's karoly.
Vaid	Chegye	Kisfalud	Utergs karoly.
Gymer	Alto kökred.	Pese	Chichaly.
Erod.	Diuch.	kegye.	Kiob.
Enod'er	Balvavios.	Vaghberem.	Zich ker'cs.
Zolok.	Balvanger Julia.	Kis Berem.	Jecye
Telek	Deeste	Soom.	Balod.
Chepoly	Bendete.	Oriman.	Bialod
Ubarand.	Julia, et	Babony	Vagors.
Alto kökred.	Teles.	Ugatoib.	Remeche
Utergs kökred.	Julia	Thabosman	Egreek.
Felsö kökred.	Bere	Utergs Ugaly	Alto Alkloty
Zlac et	Span.	Bagony	Permed
Sarvo.	Yod.	Thaham.	Felsö Alkloty
Sarvo	Kis Ligy.	Reölos.	Bernees.
Pemes	Trok.	Zala.	Felsö Andod.
Reede.	Sarvar.	Reölos.	Alto Andod.
Reesia	Alagorb.	Zala.	Pemes Andod.
Utergs kegye	Judich.	Torvar	Thome.
Simmzelgih	Adanch.	Chaba.	Kis chold.
Samar'd.	Pete.	Kis karoly.	Kova's no.

Vakkaraly.
 Teiercgyha's
 Pabomy
 Kirakkezy
 Ulybadar.
 Tiad
 Qvar.
 Elves.
 Tis'kapany
 Szold.
 Somria
 Vagovfalv.
 Kirakofalu.
 Akov.
 Ladomy
 Dohoch.
 Galy.
 Bakeszy
 Ueerg's Pala-
 ony.
 Tharomy
 Deles.
 Deles.
 Deomy
 Thasar.

Echny.
 Orchny
 Thmothken.
 Eves.
 Panodar
 Eros.
 Lys-rak.
 Achad.
 Diwicapa.
 Echen.
 Boldog's Arzomy
 Ulynyl.
 Kenc'nyogy
 Aidaj
 Zate
 Kellked.
 Alefier
 Kollkod.
 Kik.
 Vajarov' Alcomye.
 Vajarov' Alcomye
 Vacholay
 Alacholay
 Igervad.
 Akact.
 Alagy ara

Thaaki
 Vist
 Thokcor'ker.
 Yanas'ker.
 roba'falu.
 Paly'falva.
 Kenc'nyogy.
 Bolves.
 Kisen.
 Boronka.
 Chemend.
 Klemichy
 Ulikla.
 Kovachy
 Faub.
 Kirres.
 Dognonfert.
 Jives.
 Kenc'kiraly
 Korona.
 Varaszik
 Look.
 Sarg's
 Kenc' Ivan.

Korpad.
 Zomaiom.
 Tardaf.
 Kaposfel.
 Alcier.
 Uylak.
 Kechely
 Paad.
 Jucha.
 Pukna.
 Heches.
 Fised.
 Derzhida.
 Arzalo
 Also' higeib.
 Higeib.
 Farom
 Amaak.
 Chelers-d.
 Ulihad
 Baad.
 Erachy
 Fels'o' Lak.
 Higeib.
 Kendercolly'falu.
 Acira

Boldog's Arzomy
 Alcomye.
 Devecher.
 Femye.
 Vade.
 Orpad.
 Polyan.
 Kenc'polyad.
 Abach'falva.
 Anra.
 Ches'che.
 Cherte
 Kava
 Polyan
 Bogad.
 Nad'egres.
 Varda
 Nagy Alberch.
 Kis Alberch.
 Uly'falu.
 Also' Lad.
 Fels'o' Lad.
 Kenc' Harcomy
 Bira.
 Puvian
 Ramig's
 Erde.

Korvad.
 Zomaiom.
 Tardaf.
 Kapos fel.
 Al erer.
 Uylak.
 Keckely
 Paad.
 Yucha.
 Puknia.
 Heches.
 Fized.
 Derishida.
 Arzalv
 Also higesh
 Higesh.
 Errom
 Omaak.
 Cheles d.
 Ulnad
 Baad.
 Zaachy.
 Felsó lak.
 Higesh
 iendercollyfalu.
 Feia

Doldogst Arony
 Alerenye.
 Devecher.
 Fenyé.
 Vade.
 Orvad.
 Folyan.
 Kis polvad.
 Abashfalva.
 Anura.
 Cheszche.
 Cherte
 Kara
 Polyan
 Dogad.
 Nadegres.
 Varda
 Nagy Alberth.
 Kis Alberth.
 Ulyfalu.
 Also Gad.
 Felsó Gad.
 henc Alarony
 Bin.
 Pannan
 Damigs
 Erde.

Chinlechen.
 There.
 Payerok
 Chyurit.
 Braad.
 Vamorjalu.
 Uythia.
 Thiches Da
 mor.
 Vere.
 Berkes.
 Kilit.
 Taard.
 Thur.
 Lacran.
 Peneckhely.
 Bamot.
 Lelye.
 Doglar.
 Falosvags.
 Landind.
 Thremech.
 Felyes Chyurok.
 Chch.
 Kis Chch.

Orda.
 Besen
 Tomyu.
 hekegyorgy
 Nagy Berom.
 Maes.
 Thuchy.
 Diak
 Perend.
 Bemek.
 Surak.
 Thjud
 Thiuo
 Kardon.
 Aes
 Kis Beron.
 Almajy.
 Vasad.
 Remech.
 Thor varos.
 Korchu
 Somogyvar.
 Alsdagne
 Edl.
 Edl.
 Kienyir.

Arad.
 Kis Arad.
 Agarasp.
 Davod.
 Dplozdy
 Kosma.
 Bihene
 Ulyery
 Alerte
 Terebe Id.
 Morosfalva.
 Merke
 Isromy
 Tariony.
 Dadan.
 Leiba
 Keleres.
 Diszno
 Disz.
 Marchaly
 Dereg
 Pomba.
 Ggumba
 Nagy Gy.
 Loke.
 Terehely
 Kis Gomba.

Gullia	Amomy	Thor falu.	Tufe
Teréz-túr	Oymanykula	Földvár.	Palma
Óslár.	Komár.	Pihenes.	Therwkehel.
Fanis.	Karcs.	Balvano	Heréne.
Gerén.	Jalambyk	Doda falva.	Dohy
néne Gyrgy	néne Jakab.	Alvák	Kabura
Felvi Battyán.	Kis Cheib	Filike	Barache
Alvi Battyán.	Fagler.	Kis néne Kaly	Háromfalu
Daar	Grand.	Verzeih.	Török
Allod Tikor.	Egyekes	Uerqs Lak.	Uerqs Lejeed
Kapolnás.	Alind néne.	Porok.	Sagomillek
Veres.	Lach.	Chaags.	Kien falva.
Uy falu.	Varaslo	Hagy Marcomj	Herene.
Ferénye.	Juké.	Esurgu.	Kien falva
Tikor.	Lald.	Aljok	Herene
Juké?	Magas	Parkad,	Herdahely
Jamsin.	Pomszja	Chenti	Tharany
Lorvachkuch.	Uerwahely	Zenka.	Balchaza
Feier egyhá's.	Lizv.	Bersena	Herandhara
Zeychen.	Dikei.	néne Driebech	Pongra's.
Liva.	Saad	Alind néne.	Farkaofalon
Uerqs Maroch.	Lacha.	havis lo	Pecor falva.
Feier egyhá's.	Belgna.	Keesnar.	Deubrech
Tikv. Pench	Kaktionya.	Uerwkade	néne arlo
Chakan.	Eor	Udarhely	Dierhy
Dene J.	Bogardij	Belavar	Kolgas
Gavoly	Földvár	Zika	Törn.
Dar. des.	Zakan.		Nivadach.

merjük. A fenti kivizsgálás ellenére a pecsétpénzeket tovább szedték Somogy megye északkeleti szélén, Fokon, Ságváron és Somon. 36.

A tizedszedéssel kapcsolatos bajokat csak tetézte az 1532. évi török hadjárat. Somogyban rengeteg falu leégett, lakatlanná vált, a tizedjövedelem is nagyon megcsappant. Ebben a nehéz időszakban az apátság legbiztosabb jövedelemforrása a bérlet volt. Ha a bérlő nem is fizetett minden előirt időben, vagy kevesebbet adott, az apátság néha tehetetlen volt velök szemben.

Igy volt ez Török Bálint esetében is. A konvent a királylyal együtt sem tudta elérni, hogy 1533-34-ben Török Bálint ne foglalja le a somogyi tizedeket. Sőt Török Bálint mellett Pekry Lajos, a király tótországi /szlavóniai/ lovaskapitánya is szedte a somogyi tizedek egy részét.

Ugyanebben az időben a foki késért Nyári Ferenc bérlő 500 forint helyett csak 250-et adott, s a többit nem akarta megfizetni.

1534-ben Wenczeslowczi Boldizsár Remete kuriát és Kis-kés tizedének felét évi 400 forintért bérelte. Ugyanígy voltak bérben a zalai és a segesdi tizedek is, melynek bére fejében 1535-ben Szalay János pozsonyi ispán 50 forintos részletet fizetett meg. Ugyanebben az évben az apátság bérbeadta a Somogy északi részén elterülő Csepel-völgy helységeinek tizedét a leveldi karthausi monostornak. 37.

1535-ben, a "veszedelmes ellenfél", enyingi Török Bálint "hivatalosan" is bérbeveszi egész Somogy megye tizedeit, mely 368 falu, pusztá, illetve jószágból állt, évi 300 forintért, és kötelezte magát, hogy a bérlet felét Szent Jakabkor /július 25-én/ és a másik felét pedig Szent Mártonkor megfizeti. 38.

A Török Bálint által bérelt 368 településből csak a dél-baltoni borvidék mai területére eső falvakat sorolom fel: Fok, Sitva, Baraty, Tard, Zics, Bonya, Szanto, Varang, Csepel, Fiereregyszék, Karod, Nagy Kapol, Ker, Apati, Csicsol, Balványos, Babod, Gamas, Csaba, Bogad, Sz. Pál, Sagvar, Nagocs, Szala, Kerek, Kőröshegy, Adand, Ket Endrőd, Ket Szamard, Tord, Lullya, Lak, Csepel, Somogvár, Mesztegnyes, Kelőviz, Marczali, Gomba, Lok, Kethely, Ujlak, Keresztúr, Sz. György, Vörsz, Samson, Sz. Pál stb. /1535. ápr. 5./ 39.

A tizedjövedelem megcsappan^t, amikor a török befészkel^{te} magát Somogy vármegyébe. Kisfaludy Ferenc deák dicator 1550-ben összeírja Somogy falvait, az összeírásban említett 297 helység közül több mint az egyharmad rész, vagyis 113 helység, teljesen elpusztult.

Ha a fenti két adatot összehasonlítjuk, akkor a gyors pusztulást jelzi, hogy 15 év alatt a somogyi falvak fele eltűnt Somogy megye térképéről, ^{a lakosság létszáma is megfoghatatlan} ami egyben azt is jelentette, hogy a tizedjövedelmek jócskán megcsappantak.

A tizedjövedelmek nagysága a 16. század végén a Fok-kés és Kis-kés tizedei, míg a portyázó török csapatok a késeket teljesen fel nem dúlták, 1200 forintért vették bérbe. Nagy-kés tizedei 800 forintot jövedelmeztek, Szent Pál-késből pedig 200 akó bort, pénzértékben 300 forintot küldtek. A Szala-kést 400 forintért szokták bérbeadni. A szalai és a segesdi kerületben 120 dézsmafizető helység volt, amelyekből 150 akó bor jutott dézsma fejében. 40.

Az előbbi bajokhoz járult még a tizedek visszatartása, erőszakos lefoglalása is. Ezért írta a főapát, Nádasdy Tamás országbírónak, hogy utasítsa embereit, kik Zenyér /Szenyér/, Byhnyes /Böhönye/ stb falvakban megakadályozták a bordézsma el-

vitelét. A kérelmek és könyörgések ellenére sem tesznek eleget Nádasdy parancsának.

Sankó Boldizsár 11 falu tizedét 50 forint évi bérért kapta meg az apátságtól. A 11 falu közül a legnagyobb Kéthely, ezért Kéthely tartománynak nevezték. Sankó 1627-ben, a rossz termés miatt, az évi bér elengedését kérte. Kárpótlásul egy a-
garat és egy keszkenőt küldött ajándékba, de mentegeti magát, hogy szebbet nem talált, mert török szomszédjai nem engedtek hozni Törökországból. 41.

Az apát Jakussich György veszprémi püspököt, aki fenyegetésekkel több somogyi falu jobbágyát, többek között, Gugh /Tót-Gyugy/, Szöllős-Görög /Györök/, Szöllős-Lak, hogy neki adják át a szokásos tizedeket, az esztergomi érsek elé idéztette.

De pereskedik Szántóházy Zsigmond kiskomári alkapitány is, amikor Lok és Kis-Gomba helységek birtokosai, Kéthelyi Katalin és Judit, 140 akó bordézsma-t vittek el az említett helyekről. 42.

1647-ben minden somogyi falu pénzben rója le tartozását, a portyázó törökök miatt lehetetlen volt a természetben szedett dézsma békés elszállítása.

Ebből a korból ismerjük Somogy megye északi részének helységeit, birtokosait és dézsma-váltságukat: /1660. máj. 1./

<u>Pozsonyi apácák:</u>	Sámson	12	frt+egy pár papucs
<u>Sümeg vára:</u>	Csepel	6	"
	Fejéregyház	3	" 50 dénár
	Andocs	3	" /Egyházas és Kis/
	Karád	3	"
	Csicsal	4	"
	Apáti	4	"
	Nemes-Andocs	3	"
<u>Fejérvári őstosság:</u>	Varang	2	"
	Oszed	2	" /Őszöd/
<u>Szt. György vára:</u>	Segesd	12	"
	Marcali	12	"
	Látrány	8	"
	Kőröshegy	4	"
	Somogyvár	4	"

Hetes	f15
Uylaki	f2
Patro	f6
Cyalan	f4
Siva	f3
Berki	f3
Szabadi	f4
Szent Martony	f4 R
Atyados	f3
keresztur	f8 PR
Szalazka	f3
Vamos	f4 D 50
Tyugy	f3
Szós Gyerek	f6
Szós laki	f2 D 50
Nóbereny	f2
Cseli	f2
Orda	f4
Cerd	f3
Vitya	f6
Rud helye	f5
Tormas	f4
Cyeno	f3
Gyümölcsen	f2
Egyed falva	f3
Farkasfalva	f4
Szent György	f3 D 70
Tomori	f3
Mintfont	f4

Szigliget varabes tartozando sopag
on illyet birnak lennyel uran.

Susak — f3
Lengyeloti — f4 4

Sankio uram kert Sopaga	
Sill	f9
Marosó	f4
Csoma	f3
Serecke	f2
Bonnya	f3
Sorjat	f3
Leperd	f2
Lapafó	f3
Onar	f2
Raci panto	f3
Solad	f2
Szemes	f3
Szarfo	f3
Tutó	f4
Zader	f2
Szent kiraly	f3
Hengyes	f2
Szent Mihaly	f3 D 50
Boda	f2 D 75
Simongat	f2
Györgyös Mellek	f2
Kospó	f4
Kozma	f2
Szederjes	f3

Pemepzi Urak Sopaga

Jad	f8
Szena	f2
Mere	f2
Esen	f3
Salvanyos	f3
Miklosi	f2
Tur	f5 D 55
Babod	f8
Gamas	f3
Csaba Óri Tenged	f10
Ahalo	f3
Egres	f3

R.
R.
D 55
R.
5

<u>Csobánc vára:</u>	Gyugy	3	frt	
	Szőlős-Györk	5	"	
	Szőlős-Lak	2	"	✓
	Csehi	2	"	
	Kisberény	2	"	
	Orda	4	"	
	Vitya	6	"	
	Szt. György	1	"	70 dénár
	Mindszent	4	"	
<u>Szigliget vára:</u>	Buzák	7	"	/Buzsák/
	Lengyeltóti	4	"	
	Túr	5	"	85 dénár
	Babod	8	"	
	Vittya	6	"	
	Egres	3	"	
	Bogát	4	"	
<u>Zankó Miklós jószága:</u>	Kéthely	6	"	
	Berény	4	"	
	Sári	4	"	
	Mesternye	3	"	/Mesztegnyő/
	Varjaskér	4	"	
	Magyari	3	"	
	Ujlak	8	"	
	Szentpál	6	"	
	Szólád	4	"	
	Szömcs	3	"	/Szemes/
	Szárszó	2	"	
<u>Perneszy jószága:</u>	Bálványos	3	"	
	Kereki	3	"	
<u>Esztergomi káptalan:</u>	Tapsony	8	"	
	Szenyér	7	"	
<u>Pető László jószága:</u>	Kisberény	5	"	
<u>Sárkány Miklós jószága:</u>	Keresztur	8	"	
	Bökönye	8	"	/Böhönye/
<u>Könczöl Mihály és</u>				
<u>Somogyi István jószága:</u>	Nikla	3	"	
	Lok	6	"	
	Kis-Gomba	3	"	
<u>Bakách jószága:</u>	Csehi	4	"	
<u>Zrínyi:</u>	Alsók	3	"	
<u>Közönségesen a</u>				
<u>nemesek jószága</u>	Nagy-Gomba	6	"	
	Kis-Kapoly	3	"	
	Teleki	2	"	43,

A török hódoltság alatti nehéz helyzetet a földesurak jól használták ki, harmad vagy negyedrészt ajánlottak fel bérlet címén. Szent György várához tartozó helységek felének dézsmáját Nádasdy Ferenc 50, a másik felét Széchenyi György, vespéremi püspök szintén 50 forintért bérelték.

A kéthelyi tartományért a Sankó család 50, a Kisfaludyak saját falvaik tizedét 25, a Lengyel család 26, a többi helységért Bornemissza 100 forintot fizetett. A Perneszi család régi szokás szerint két közepes nagyságú szőnyeget ad a dézsmákért. ⁴⁴

A "pecsétpénz"

/pecunia sigillaris/

A fejevári olaszok /"telepesek", "vendégek"/ már a 13. század elején Somogyban mindjárt a szüret után összevásárolták a sok bort, és saját termésükkel együtt kicsempészték a megyéből, még mielőtt a pannonhalmi apátság tizedszedői megkapták volna a termelőktől a bortizedet. Ebből aztán per lett.^{45.}

Mielőtt a perről beszélünk, vizsgáljuk meg az eddigi jogszokásokat. Már Kálmán Király korában szokás és törvény volt /I. törv. k. 82. fej./, hogy a kijáró helyeken a vámra a király vámszedője nyomja rá a pecsétjét, a másik oldalra pedig az ispán vámszedője üsse bélyegét. A királynak ezt a rendeletét utóbb a belső vámhelyeken is alkalmazták a tizedszedő területekről kivitt borokra is. Ezeknek a boroknak a kiszállítására is szintén vámcédula-féle pecsétes írást, engedélyt kellett kérni, de csak szüret idején, dézsmaszedés előtt és díjtalanul.

A fejevári olasz vendégek ~~ennek ellenére~~ nemcsak a Somogy megyében termelt saját szőlőikből, hanem a vásárolt boraikból is kötelesek megfizetni a tizedeket, vagy várjanak a bevásárlással Szent Márton ünnepéig /nov.11/, hogy a tizedszedők a borból járó tizedeket összeírassák. Ha előbb akarnak vásárolni, akkor csak az apát engedélyével, a tőle kapott pecséttel merjenek vásárolni, és a vásárolt vagy saját termésű boraikat csak így vihetik ki, különben tolvajok módjára bűnhődjenek. /~~Egy másik fogalmazás szerint "...az illető olasz összes borát veszi el."~~/

1226-ban a szentmártoni apát panaszára a királytól kiküldött bizottság újra szigorúan elrendeli, hogy a fejevári olasz vendégek miután szőlőikből megadták a tizedeket, Somogy-

ban és mindenütt szabadon vásárolhatnak bort, de csak az apát és a konvent tizedszedőinek és az apáttól évenként kért királyi embernek jelenlétében. Ha a tizedszedők nem lennének ott, ahol az olaszok bort vásárolnak, akkor díjtalanul kötelesek a hordók számát jelző pecsétes írást vagy "csomókat" adni. Aki pecsét nélkül el merné vinni Szent Márton ünnepéig a bort, az összes borát és ott levő holmiját veszítse el.^{46.}

A 15. század utolsó évtizedében pecsétpénz fejében a szentmártoni apátság dézsmálói Somogy megyében a viaszpecsétek fejében egyes helyeken két, máshol tizenkét dénárt szoktak szedni, kicsikarni. Minden egyes boroshordótól vagy csebertől /tinna, tinna = akó/ tizenkét dénárt szednek. A kérdéssel, valószínű, a fejevári cívisek kérésére, sürgetésére, az 1495-i országgyűlés is foglalkozott.^{47.}

Később a pecsétpénzt törvényesen is szedték pecsétpénz vagy hegyjog címen. Így a bortized mellett egy újabb jövedelemforrásra tett szert az apátság úgy, hogy Máté főapát 1501-ben Ulászló királlyal átíratott egy régebbi /Zsigmond által ^{rendeletet} 1391-ben kiállított levelét/, amely így hangzik: "Mint hogy minden esztendőben országunk minden lakosa borának minden csöbre /tunnelus/ után, kiknek t. i. az említett Karád és bármely tartozékának területén szőlője van, a szüret idejétől Szent Márton hitvalló ünnepéig az ugyancsak Somogy megyében levő Fok birtokon királyi felségük részére igaz és igazságos vám /tributum/ fejében folyó pénzben 12 dénárt szoktak szedni, melyet közönségesen pecséteseknek /sigillaris/ neveznek; ezért egyszersmind megadjuk a kiváltságot, hatalmat és jogot, hogy királyi folyó pénzünkben az előbb említett módon 12 nagyobb dénárt szedhessenek."^{48.}

1429-ben Telekiben 117 szőlő volt: a káptalannak 63, az apátságnak 17, a nyúlszigeti apácáknak 14, a keresztéseknek 12, a Fáncsiaknak 8, a lövöldieknek 1.

A tihanyiak szőlője a Tátharasztja hegyén, a keresztéseké a Cserhegyen volt. A tihanyi apátság 17 szőlőművesének a telkét a káptalan telkeitől egy árok választotta el, melyben nagy diófák nőttek, és az árokban egy kis patak csörgedezett. Szőleiket a többiekétől határdombokkal választották el.

Telekinek ebben az időben igen nagy szőlőterülete volt, szőlőműveseinek száma a környékbeli falvakat is túlszárnyalta.

Az 1429. évi "földosztó" oklevél pont akkor örökíti meg Teleki lakosainak nevét, amikor a vezetéknevek éppen kialakulóban vannak, ezért az oklevél mind szőlészeti, mind nyelvészeti szempontból nagyon érdekes dokumentuma a kornak. ^{49.}

A nagy földosztó oklevél az öt első birtokos szőlőinél névszerint felsorolja azokat, a kik ama szőlőket művelik, használják. E nevek feltüntetik Teleki falu akkori lakóit s a vezetéknevek szerint betürendtve szedve egymásmellé állítják a szétszórt rokonokat és többfelé használt szőleiket. Névsoruk, mely korai és nagyterjedelmű, megérdemli a rendezett közzétételt. úgy a mint itt következik (a római számok jelzik a földesuraságot, a kinek szőleit az illető használja, az arab szám pedig a szőlő sorszámát):

Anyán v. Ángyán Bálint (Valentinus Anyani) I.	Ivánka (Iuanha) György IV.
Banyás Gyenes v. Dénes (Dyonisius dictus Banyas) I., IV.	30. János fia Antal I. 54.
Banyás Péter IV.	János fia Bálint, bíró v. falunagy (villicus) I. 1., 9., 16.
néhai Beke Balázs I. 2. Beke Balázs özvegye I. 37.	Karádi Miklós fia László (dicti Karady) IV.
5. Békés fia János IV.	Kelemen fia András II. 10., 18.
fűzedi Biró Benedek (Benedictus, Villicus dictus, de Fuzed) I.	Kelemen fia György II. 8., 16.
Csege Antal (Anthonius Chege) I.	35. Kelemen fia Miklós II. 9., 17. IV.
Csikész Jakab (Jacobus Chikeez) I.	Király (Kyrál) Péter I., II.
Csikész Péter (Petrus Chykeez) I.	László fia Együd II. 13., 14. V.
10. Csók Péter (Petrus dictus Cheok) III.	Luka fia v. Luka Domokos (Dominicus dictus Luka, v. filius Luka) III., V. 1., 4.
Csók Tamás (Thomas Chok) I. 60. az utolsó.	Máté (Mathe) fia Demeter I. 51., 53., 58.
Csorba (Chorba) István I., II., IV.	40. Maté fia Kozma (Cosma filius dicti Mathe!, Cosma filius Mathe) I. 52. II.
Czövek (Chuuek) Benedek II. 3—5.	(Mihály fia Bertalan, I. III. I. Szabó) szőládi Nagy Mátyás (Mathias, Magnus dictus, de Zolad) II.
Czövek (Cwuek, Cwek) Jakab III., V.	Ördög Antal (Anthonius Wrdugh) I. 47.
15. Deák Mihály özvegye (relicta Michaelis Litterati) I.	Ördög István I. 39.
Előhasu (Eleuhaso) Benedek III.	Ördög fia Kelemen I. 40.
gordovai Fáncs (Ffanch) fiai Bertalan és László V. 5—8.	45—10. Ördög Mátyás fiai Mátyás és László I. 5.
20. Forát (Furath) Jakab fiai Péter és Benedek IV.	Paska fia v. Paska Gergely (Gregorius filius Paska, Gregorius Paska) I. 12., 59.
Gál fia Balázs I. 42., 55.	Paska fia v. Paska Sebestyén I. 11., 22.
Gombos Péter I.	Pál fia Benedek I.
Göndör (Gender) György I. 23., 36.	50. Péter fia Jakab I.
György fia István, fejevári lakos II., IV.	Pamka Tamás (Thomas Pomka dictus) I.
25. Hegedüs (Hegedys) Tamás III.	Szabó András fia Gergely (filius Andree Sartoris) I. 13.
Ivancz (Iwanch, Ianch) András I. 21., 30	Szabó Mihály fia Bertalan (filius Michaelis Sartoris) I. 43. III. 7. IV.
Ivancz Balázs I. 20.	Szabó Miklós fia Elek I. 3.
Ivancz (Iwanch) György I. 27. talán	55. Szabó Pál (Paulus Sartor) I. 13. III. 8
Ivánka Györggyel azonos.	Szalai (Zalay) Gergely I., II.

Száraztói (dicti de Zaraztho) Benedek fia András I. 7.	Tót Antal (A. Sclauus) I. 6., 19. III. 14.
Száraztói Benedek fia Péter I. 10.	65. Tót Domokos IV.
Tálas Miklós (dictus Tallas) I.	Tót János fia Benedek III., IV.
60. Tamás fia István I. 24., 25.	Tót János fia Gyenes v. Dénes I.
Teleki Pál (Paulus ville Theleky) I.	Turhegyi (dictus Twrhegh) Márton III. 3., 4.
Torma Gergely (Gr. dictus Torma. Gr. Torma) I. 17., 18. II.	Varangyi Albert (A. dictus de Warangh) I. 31., 50.
Torzsa György I.	70. Vitál fia Gergely II.

A teleki templommal együtt tehát hetvenegyen birnak 116 szőlőt. Köztük egy nem teleki, hanem fejevári lakos, t. i. György fia István. Kettő kétségtele-nül nemes birtokos: a gordovai Fánecs fiai, kik együttesen négy szőlőt tartottak fön-n a maguk használatára. A legtöbb, mit egy-egy gazda bir, három szőlő s ilyen háromszölejű gazda volt Telekiben — a templomot nem számítva — tiz, köz-tük a bíró; János fia Bálint, kétszölejű gazda pedig tizennyolcz. Akárhányszor egyik szölejük az egyik, a másik szölejük a másik uraság területén volt, sőt Csorba István és Szabó Mihály fia Bertalan három uraságtól is birtak szőlő-et egyszerre. Hat családban nyilván kitűnik, hogy a testvérek külön gazdálkodnak s nem egyformán: egyik testvérnek két-három szöleje is van, míg a másik-harmadik testvérnek csak egy vagy kettő; ilyenek János fiai, Kelemen három fia, Máté fiai, a Paska-fiak, a Száraztói testvérek és Tót János fiai. Megfordítva is látjuk, hogy két testvérnek csak egy szöleje van, például Forát Jakab és Ördög Mátyás fiainál. Özvegyasszony kétszer fordul elő szőlőbirtokosként; ilyen Beke Balázs és Deák Mihály vagy Mihály deák özvegye. Érdekes, hogy az előbbi özvegynek néhai férjére is van írva egy szőlő. A főntebbi névsorban legtöbb, négy az Ördög, Szabó és Tót név, három az Iváncz vagy Ivánk(a) és a Kele-men-fi, két névvel szerepel a Banyás, Csikész, Csók, Czövek, Fánecs-fi, János-fi, Máté-fi, Paska-fi és Száraztói név.

E vezetéknevek épen kialakulóban vannak, mikor az 1429. évi földosztó-levél megörökíti őket. Legtöbb az ilyen régies megnevezés (31 eset): Johannes filius Bekes, Blasius filius Galli, stb. Egy fokkal tovább megy a fejlődésben az ily rövidítés: Valentinus Anyani (kimaradt a filius). Van néhány név, a mely mind a két módon előfordul, ú. m. Dominicus filius Luka és Dominicus Luka s ilyen még Paska Gergely, Paska Sebestyén, Ördög Antal és Ördög István neve, a melyekben a vezetéknev az apa neve, először filius-szal genitivus-ban, másodsor csak genitivusban filius nélkül és végre genitivus-rag nélkül magyaros alakban, mindazonáltal hátravetve.

Az apa neve helyett állásáról, foglalkozásáról, valamely testi tulajdonságá-ról és származása helyéről is adnak vezetéknevet egyeseknek. Régiesebb, ha az

ily vezetéknevet latinul fejezi ki, pl. ezekben: Michael Litteratus = Deák Mihály, Paulus Sartor = Szabó Pál, Anthonius Sclauus = Tót Antal. E nevek eredetileg a valóságos foglalkozást, származást jelentették s mondhatták így is: Mihály deák, Pál szabó, a tót Antal. Hogy tehát az ily neveknek vezetéknev-jellegét éreztessék, elég gyakran hozzátették a «dictus» jelzót. pl. Benedictus Villicus dictus de Fuzed = Füzedi Biró Benedek,¹ Mathias Magnus dictus de Zolad = Szoládi Nagy Mátyás. Itt azonban a «dictus» vonatkozhatik ama falu nevéből képzett vezetéknevre is, a honnan az illető egyén vagy elődei származtak, a mi nyilvánvaló ezekben: Benedictus dictus de Zaraztho = Szaráztói Benedek, Albertus de Warangh vagy másodizben magyarosabban Albertus Warangy = Varangyi Albert. Egy esetben ez így van kifejezve: Paulus ville Theleky = Teleki Pál. Az ily vezetéknev-képzésnek már magyarosabb alakjai ezek: Martinus dictus Twrhegh (gh = gy = gyi) = Turhegy(i) Márton, Nicolaus dictus Karady = Karádi Miklós. A származást legmagyarosabban dictus nélkül jelzik ezek a vezetéknevek: Gregorius Zalay = Szalai Gergely és az említett Albertus Warangy. Más «dictus»-os vezetéknevek: Dyonisius dictus Banyas = Banyás Gyenes, Petrus dictus Cheok és Thomas Chok dictus = Csók Péter és Tamás, Thomas Pomka dictus (csak egyszer fordul elő) = Pomka vagy Pamka Tamás, a melyben a vezetéknev talán a somogyi Pamuk falu nevével rokon; továbbá Nicolaus dictus Tallas = Tálás Miklós, Gregorius dictus Torma = Torma Gergely, a mely másodszer már «dictus» nélkül fordul elő így: Gregorius Torma s így jelzi, hogy a «dictus»-os neveket hogyan mondták ki. Ugyaníly módon Stephanus Chorba (= Csorba), Jacobus Cwuck (= Czövek), Petrus Kyrál először dictus-szal, utóbb pedig e nélkül vannak megnevezve. Csupán dictus nélküli alakjukban előforduló vezetéknevek: Beke, Chege, Chikeez (Csikész), Eleuhaso (Előhasu), Gombos, Gender (Göndör), Hegedys, Iwanch, Ianch, Iuanha, Torsa. A «filiorum Jacobi Furath nominatorum» talán azt jelzi, hogy a Forát vezetéknev a fiúknál kezdődött.

Az 1429. évi földosztás után félszázad mulik el, a mikor ismét szóba kerül Teleki falu a somogyi Szent Egyed-konventnek Mátyás királyhoz intézett 1480. évi levelében. A nyulszigeti apácák kérték a királyt, hogy rendelje el Telekiben a határjárást és határjelállítást, mert erre ott az ő békés birtokuk igen rászorul. A király tehát elrendelte kérésük teljesítését s a somogyi konvent jelentette, hogy márczius 16-ikán Gál testvér, az ő áldozópap-társuk a király emberével megjelent Telekiben s ott annak rendje és módja szerint be akarták

¹ Nem pedig «Benedek, füzedi bíró», sem pedig «Füzedi Benedek bíró»; amannak ellene mond a «dictus», ennek pedig az, hogy Telekiben a bíró nem Füzedi Benedek, hanem János fia Bálint.

A hosszú per

évszázadokon keresztül folyt a szőlő birtoklásáért és a dézsmáért. Mielőtt a perre rátérnénk, vizsgáljuk egy községben, hogyan oszlott meg a földterület, illetve szőlőterület egy községen belül.

Az előzményekből már láttuk, hogy egy faluban több birtoknak is van szőlője. A földterületeket, tehát a szőlőket is, különböző határjelekkel különítették el.

A már említett Türk faluban a tihanyi apátságon kívül a fejevári prépostságnak és királynak is /"Kiralturky"/ is voltak birtokai.

Az összeírások, a hamis oklevelek, a határleírások pontatlansága, sok bonyodalmat okozott. A földterületekért folyó harc már a 13. és a 14. században is folyik. A nádor, a király, sőt néha a pápa is beleavatkozott a vitás kérdésekbe. Évszázadokon keresztül folyik a per a szőlőterületekért, a szőlődézsmáért is. Ebben a perben részt vett az egyház, a világi földesúr, de nem maradt ki belőle a jobbágy sem.

A fejevári káptalan 1405-ben pert indított a szentmártoni apátság ellen. Ekkor az apátság birtokai közül az övé lett Bálványos, Megyer, Kapoly Csepely, Fejéregyház, Török és Nyimbortizedei.

1429. évi perben már azt panasolta, hogy a szentmártoni apát több mint ezer szőlőből járó tizedet foglalt le a maga számára. A felsorolt birtokok neve és szőlők száma a miáltalunk tárgyalt területen a következők:

Nyim	7	Zamárd	31	Kapoly	4
Megyer	17	Nagyzamárd	83	Csaba	11
Csepel	4	Török	27	Cseke	38
Rád	89	Gány	30	Mocsola	25
Szólád	6	Tárd	60	Ocsmán	3
Szentmiklós	120	Túr	40	Aszaló	40
Fejéregyház	35	Visz	40	Köp	32
Karád	6	Öszöd	25	Alsó-kökcse	25
Szárszó	100	Csicsal	6	Felső-kökcse	30
/két/Kereki	88	Kőröshegy	103	Bere	20
Szemes	7	Bálványos	32	Alsó-Endréd	7
Gyugy	33			Felső-Endréd	67

Mátyás 1481. évi dekretuma kimondja, hogy a főpap urak és az egyéb egyházi személyek, kiknek dézsmájuk van, az ország régi szokása szerint semmi más dologból ne vegyenek dézsmát, mint csak borból, gabonából, bányákból, méhektől és kölesből.

Sok földesúr viszont megtette, hogy egy-egy pince bort a maga számára tartott fön; a dézsmálást ott meg nem engedte, hanem a maga számára szedte a tizedet. Tekintélyes kárt okoztak így különösen a bortizedben, mert nemcsak azt tették, hogy a legjobb gazdának pincéjét foglalták le, hanem arra is volt gondjuk, hogy más jobbágyokkal is itt préseltették ki szőlőjüket, és ezek tizedét is itt foglalták le.

A 16. század első éveiben a segedi, a szárszói plébános és több Somogy megyei nemes ellen folytak a per. A szárszói plébános például megtagadta a monostornak járó adót, népeinek is megtiltotta, hogy a bortizedet megfizessék. A monostort csak ebben az évben ez az egy falu és népe hat hordó bortól fosztotta meg az apátságot. 51.

/Sokszor a jobbágyok is panaszt tettek. A bérbeadott birtokon, mint ahogy ez Rádon is történt, a bérlő nem fizetett. A 14. században a rádi Lőrinc fia Imre csak per után fizette ki 300 ezüst dénár tartozását. A következő században Györgyi Bodó Gergely /1449-ben/ még el sem ment Somogyvárra, hogy a három forintnyi bért az apátság Máté nevű remetei tisztjének megfizesse. / 52.

A törökök megjelenése Somogyban megváltoztatta a helyzetet. Falvak pusztultak el, egyesek pusztává változtak. Most már nemcsak az egyház, a földesúr, de a török is szedi az adót, a dézsmát.

A török hódoltság alatt annak ellenére, hogy a török Somogy északi részén jelen volt, környékünk községeinek jórésze a tihanyi várnak, illetve annak kapitányainak szolgáltatotta be a bordézsát.

Az alanti kimutatás akónként, tihanyi cseberben / egy cseber=30 pint/ fejezi ki az évi bordézsát.

	1572	1585	1586	1587	1588	1589
Szamárd	28	---	5,3			
Város-Endréd	20	18				
Alsó v.Kis "	20	27,75	50,5	7	4,6	
Lullya	40	44			1,6	
Csege		--				3,5
Bálványos		36,6			2	3,5
Nagy-Kapoly		17,3				2
Túr		6,6			4,5	
Rád		20	10			
Tetves		4,25				
Teleki		--	20		5	53

A török hódoltság alatt az élet tovább folyik annak ellenére, hogy egyes községek eltűntek az adóösszeírásokból.

Az 1572.évi úrbéri összeírás mint pusztát említi Szántódot. Ennek ellenére a mindig tihanyi apátsághoz, illetve Tihany várához tartozó lakatlan Szántó /Zantho/ birtok szőlőit és földjeit Bátori Miklós kőröshegyi jobbágyai művelik, nevezetesen Bedő Fülöp bíró, Mórioz Gergely, Néhai János, Babis Antal és Parlag István. Az természetes, hogy a szőlők után tizedet adnak. 54.

Az 1534. évi adóösszeíró Rádöt a főapátság birtokaként írta össze 13 portával. A két évvel később készült összeírás azonban már nem emlékszik meg róla. Az élet folytonosságát bizonyítja, hogy Rád még 1585 és 1586-ban is fizette a bordézs-

mát a tihanyi vár kapitányának, Takaró Mihálynak.

Teleki is a tihanyi vár tartozéka lett. 1586-ban dézsma-
borfejében 15 öreg vagy somogyi cseber bort fizet. /Egy ö-
reg vagy somogyi cseber=40 pint./

Az 1609. évi tihanyi urbárium szerint, nemcsak Teleki,
hanem a többi település is a kilencedik tizedrészt a tiha-
nyi várnak, a tizediket pedig a töröknek adta. ⁵⁵

A töröknek is érdeke volt, hogy ne pusztítson el mindent.
Ezt bizonyítja az alanti kimutatás is. Sőt a hódoltság alatt
egyes falvakban, egyes területeken határozott fejlődés mu-
tatható ki. A termelés az 1609. és az 1645. évi urbárium
összehasonlítása alapján határozott fejlődést, emelkedést mu-
tat, ami azt jelenti, hogy a bordézsma is nőtt.

	házak száma:		adó forintban		
	1609	1645	1609	1645	
Nagy-Endréd	5	10	2,5	20	
Nagy-Kapoly	10	15	5	20	
Kis-Kapoly	--	--	2	10	
Teleki	10	13	5	55	56.

Érdekes adat a 17. századból. A török hódoltság vége fe-
lé közeledett. Gencsy pannonhalmi főapát Győrben lakott. Itt
töltötte az év nagy részét, főképpen a híres győri vásárok al-
kalmával, mert ilyenkor szokták meghozni neki Somogyból a
dézsmát, mikor a hosszú kocsisorban érkező fegyveres vásáro-
sokat a török martalócok nem merték megtámadni. ⁵⁷

Annak ellenére, hogy a török nem merte még a Somogyból ér-
kező a dézsmát szállító szekérsorokat megtámadni, az apátság
jobbnak látta bérbeadni a somogyi tizedeket. A török hódolt-
ság vége felé /1672/ bérbeadta az összes somogyi tizedet Für-
dős Péter és Mihály győri polgároknak 250 forintért és egy

"úrnak való" szőnyegért. Ezért megkapják mindazok helyek dézsmáját, amelyek nem tartoztak a Zrínyi birtokok révén a magyar kamarához, továbbá nem családi birtokai a Sárkány, a Sankó /Zankó/, a Perneszy, Lengyel és a Kisfaludy családoknak.

1678-ban Fördös Mihály győti és Récsey Mihály nagyszombati polgárok kapták meg a bérletet, amelyért a szerényi kerülettel együtt 240 forintot ígértek, de megtagadták a fizetést. Ugyanígy járt az apátság Petheő Lászlóval is, aki a Szentgyörgy várához tartozó községek dézsmáját a magyar kamarával együtt bérelte. ^{58.}

Sok bajt okozott a főapátságnak Sankó Miklós somogyi földesúr is, azért mert az előbbi szokás ellenére nem vehette bérbe helyiségei tizedét, amióta a kamara szedette be a jövedelmeket. A 17. század vége felé járunk, amikor Varjaskér falujának jövevény jobbágyai megunták a terhes robotolást, fölkerelkedtek, és a szomszédos Eszterházy birtokon, Szentpál faluban telepedtek le. ^{59.}

Környékünket a törökök 1683 körül hagyták el. A kőröshegyi református lelkész által vezetett protocollum szerint, felégették fatemplomukat. ^{60.} Fokszabadi /ma: Balatonszabadi/ templomát, /amely a mai pusztatorony helyén állt/ szintén ebben az évben égették fel a törökök.

Annak ellenére, hogy a török hódoltság alatt már elpusztult falunak számított /Öszöd, Szemes/ települések nem szerepeltek a különböző összeírásokban, lakossága, ha megfogyatkozva is, de tovább élt, dolgozott. Ezt bizonyítja, hogy a kamara tisztartói 1688-91-ig /a kincstár egyedül szedte a dézsmát hadi célokra/ tizenháromszor vitték el Sankótól a visszatartott tizedeket. ⁶¹

1688-ban Szólad helységből Gregorics Ferenc, kaposvári tiszttartó, húsz akó bort, a következő évben Pleskó András, foki tiszttartó 25 akó bort, 1690-ben Igmándy Sámuel tiszttartó 27 akó bort szállíttat^{ott} a foki várba.

Szemesről, három év alatt, hét akó bort vittek el. De ugyan^{így} dézsmáltak Szárszó, Kéthely, Ujlak stb helységekben, és természetesen nemcsak bort, hanem több mérő búzát, több kas méhet is elvittek a borral együtt. ^{62.}

A török hódoltság végén és azt követő időben a pannonhalmi főapátság a somogyi tized ügyében támadt zavarokat sehogy sem tudta elsimítani. A főapátság ugyanis alapító-levele értelmében a nemesektől is követelte a dézsmát, pedig tisztában volt vele, hogy az 1563. évi országgyűlés kimondta, hogy a nemesek belső telkükéről és házi kezelés alatt álló földjeikről nem tartoznak dézsmát adni. A nemesek kiváltságuk megsértését látták, és megtagadták a dézsmát. A főapát karhatalommal szerzett érvényt jogainak. A nemesség bosszúból a jobbagyokat is a tized visszatartására kényszerítette. A király békítő szava sem használt. A somogyi nemesek az 1708. évi pozsonyi országgyűlésen terjesztették elő panaszukat. ^{63.}

Szőlőtermesztésünk a 18-19. és a 20. század
első felében

A nyomasztó és hosszú ideig tartó török uralom után hihetetlen akaraterővel fog hozzá jobbtágyunk a sok helyen parlagon fekvő szőlőjének felújításához.

A földesúr is mindent megtett, hogy jobbtágyai minél nagyobb kedvvel fogjanak ehhez a munkához. Az egyházi és a világi földesurak már a 17. század végén tizenegy évi mentességet ad a dézsmafizetés alól a szőlőbirtokosoknak a szőlők "építésére", telepítésére. A 18. század elején hét, a 19. században átlag hat év^{vc#} a mentességi idő. ^{6h.}

Ha figyelemmel kísérjük az Árpád-kortól egészen a török hódoltság végéig az urbáriumokat, összeírásokat, azt kell tapasztalnunk, hogy a 17. század végén, az 1695. évi összeírásban megtaláljuk jó néhány olyan település nevét, amely már az előző századokban is kitűnt bortermelésével.

Balatonberénynek ebben az időben 55 kapás szőlője ^{volt} ~~van~~. Csehiben ekkor kezdik ^{tek} telepíteni és művelni a szőlőket. Balatonszárszónak 50, Balatonszemesnek 37 kapás szőlőjét ^{tek} művelik a jobbtágyok. A szemesiek ezen kívül az elhagyott Ószöd határát is ^{tek} művelik. Szólád 76 kapás szőlőjével előkelő helyet foglalt el a környező, hozzá hasonló nagyságú falvak közt. Csepely, melyet nemrégén népesítettek be, 45 kapás szőlőt tudhat magáénak. Gomba elhagyott falu három kapás szőlővel. ^{szőlővel} Gyugy falu, mely a középkorban is híres volt szőlőtermesztéséről, 39 kapányi szőlőjéről megjegyzi, hogy "szőlője jó". Kéthely 86 kapás szőlője ekkor még a Sankó családé. Kisberény négy kapás szőlője "jól termő", és megfelelően művelik. Látrány, mely a Széchenyiek birtoka, 57 kapa szőlője "jó". ~~Mogyori,~~

A lakosság használta, illetve művelte a Sárkány-féle Halyagos, a Bárány család viszi, Morócz nemes Rád nevű pusztá helyeit. Magyarai 32 kapás szőlője ekkor a Sankó családé volt. A Széchenyiek tulajdonában levő Marcali a környék legnagyobb szőlőterületével dicsekedhetett. 147 kapás szőlője volt. A Széchenyi család Marcalival együtt használta még a Jankovics-féle Szüncsent és Létát, a Szarkaházi-féle Zsitfát és a Horváth-féle Horvátkút nevű elhagyott helyeket is. Öreglak szőlője "jó". A szőlőt nemrég kezdték művelni. 59 kapás "jó szőlő"je volt Sári nevű településnek. Somogyvárnak 32 kapás szőlőbirtoka volt, melyet ebben az időben kezdtek művelni. A település a Széchenyiek birtoka. Somogyszentpál Varjas kéréssel együtt 55 kapás szőlővel rendelkezett. Szőlősgyörök népe 42 kapás szőlője mellett a Jankovics-féle Tömörd és Szőlőst és a Bárány-féle Boglár nevű elhagyott helyeket is használta. Teleki nevű községet nemrég telepítették be. A nagy múltú szőlőkultúrával rendelkező helység 33 kapás szőlője "igen termékeny".

Az 1695. évi összeírás említést tesz még a következő elhagyott helyekről, illetve településekről: Csehihez tartozott Orda és Tömöri. A török hódoltság alatt elpusztult Lelléhez tartozott: Gamás, Barány, Boglár, Ósze és Pénteki pusztá. Szőlőházhoz pedig Pocsá. Gyugy Pettend nevű pusztáját említik. Kéthelyhez tartozott Muszt, Ság, Kalya, Baya és Lok. Somogyvár körzetében Cserity, Vámos, Vittyé és Tepén neve olvasható. Somogyszentpál és Varjaskér körzetében a Sankó család Boronka, Nyir, Kesző és Szentgyörgy nevű helyeit találjuk az összeírásban. Ugyanebben a körzetben a Lengyel családé volt Semenda pusztá. /Lengyeltóti 37 és fél kapás szőlője mellett használta még Sodak, Mohács, Berén, Szentgyörgy és Gárdony elhagyott helyeket is./ 65

Az 1715. évi összeírás a következő képet mutatja: 1715

A község neve	szőlőművelő jobbágyok száma	hány kapás szőlő
1. Adánd	11	34,5
2. Andocs	--	--,-
3. Balatonterény	13	53,-
4. Balatonboglár	--	--
5. Balatoncsehi	6	17,-
6. Balatonendréd	18	38,-
7. Balatonkeresztur	18	18,-
8. Balatonkiliti	19	79,-
9. Balatonlelle	--	--
10. Balatonmária	--	--
11. Balatonössöd	1	3,-
12. Balatonszabadi	--	--
13. Balatonszárszó	15	29,5
14. Balatonszemes	2	6,-
15. Balatonszentgyörgy	--	--
16. Balatonújlak	1	8,-
17. Bálványos	--	--
18. Boronka	4	10,-
19. Böhönye	14	44,-
20. Buzsák	38	44,-
21. Gadány	8	23,-
22. Tott Gyugy	12	19,-
23. Hács-Béndekpuszta	--	--,-
24. Horvátkút	--	--
25. Jut	9	24,5
26. Karád	--	--
27. Kéthely	23	46,-
28. Kisberény	7	14,-
29. Kisgomba Gomba	2	86,-
30. Kőröshegy	18	61,-
31. Kötöse	--	--
32. Létrány	35	81,5
33. Lengyeltóti	6	20,5
34. Libicsema	--	--
35. Magyarai	--	14,-
36. Marcali	155	32,5
37. Mesztegnyő	--	--
38. Mohács	--	--
39. Nagyterény	--	--
40. Nagycsepely Csöpöly	12	22,5
41. Nagygomba	--	--
42. Nikla	--	--
43. Orda	--	--
44. Öreglak Lakkvár	15	33,5
45. Pusztakovácsi	--	--
46. Rád	--	--
47. Ságvár	3	8,-
48. Sári	10	44,-
49. Segesd város	17	43,-
Segesd vár	7	19,-
50. Siófok Fok	15	41,-
51. Siómaros	--	--
52. Somogyásámsón	8	24,-
53. Somogyzentpál	8	10,-
54. Somogytúr	--	--
55. Somogyvár	17	29,5

A község neve	szőlőművelő jobbágyok száma	hány kapás szőlő
56. Somogyzsitfa	--	--
57. Szólád	19	45
✓ 58. Szőlősgyőrök	13	35
59. Szőlőskislak	--	--
60. Tapsony	--	--
61. Táska	--	--
62. Tatárvár	--	--
63. Teleki	6	15
64. Töreki	--	--
65. Varjaskér	2	4
66. Víz	--	--
67. Zamárdi	--	--
Hetes	2	13
Keleviz	--	--
Széntód	--	--
Szenyér	7	4

Az 1715. évi összeírásban már egytagban levő szőlőterületeket is találunk. Balatonkeresztúron 18, Magyariban 14 és Mohácson 12 kapányi szőlőt minden valószínűség szerint robotban munkáltak meg a jobbágyok. A többi településen hegyvámos szőlőket találunk. A jobbágyok neveit is tartalmazza az összeírás. Magyarai a mai Csisztapuszta területén feküdt, Mohács ^{neve} pedig Lengyeltóti egyik dűlőnevében ma is él.

Már ebben az összeírásban "extranei" ^{us} szőlőműveseket, ^{találunk,} akik a szomszédos községekből vagy egy távolabbi településről jártak át szőlőt művelni. Szőlősgyőrökre Gyugyról, Látrányba Csehiből, Marcaliba Mesztegnyőről, Sámsonból, Kéthelyre, Buzsákra a környező falvakból. 66.

Az 1720. évi összeírás szerint a legtöbb szőlője Böhönyének volt. 283 kapás szőlőjéből 224-et más helységbeliek műveltek. Marcali 254 kapányi szőlőjéből 46 a szomszéd helységbelieké. Kéthely Magyarival együtt 135 kapás szőlővel rendelkezett. Ebből más helységbelieké 36. Karádnak 125, Látránynak 111 kapányi szőlője volt. Ugyancsak 111 kapányi szőlője volt Kilitinek is, melyből a siófokiak 35-öt műveltek. Gombán és Kis-Gomba-pusztán összesen 84 kapa szőlő volt. Ebből 28-at más helységbeliek műveltek. Buzsák 95 kapás szőlőterületének egy része Mohácsi-pusztán feküdt. Endréd 58 kapányi szőlőjét ebben az évben a jég elverte. Jut csekély területű szőlője "hitvány /vini vilioris/ bort terem, amit még áron alul sem tudnak eladni, maguk fogyasztják el." Lelle "négy éve népesült be." /1716/ Lengyeltóti szőlőterületének nagyobb része Mohácsi-pusztán volt. /28 kapa/. Sámson "három éve népesült be" /1717/. Szőlősgyőrökön "a szőlő közös" /37 kapa/. Teleki ^{községben,} ahól a török hódoltság előtt a legtöbb szőlőműves lakott, ebben az i-

dőben "szőlőt a makkoserdőből irtottak." Túr községet "öt é-
ve próbálják benépesíteni /1715/. Varjaskéren "négy éve ültet-
tek szőlőt"/1716/. ✕

Ha a három összeírás adatait egymás mellé állítjuk, és a területünket /a dél-balatoni korvidék/ összehasonlítjuk So-
mogy megye teljes területének számadataival, a következő ké-
pet kapjuk:

	1695	1715	1720
kapás szőlő:	938	1217	2175
falvak száma:	19	40	40
Somogy megye falvainak száma:	64	?	210
Somogy megye szőlőterülete:	1863	4132 13097	4247 4854 / Csánki szerint

✕ Andocson 16 kapa szőlő majorsági kezelésben volt. Ehelyett
a jobbágyok Köpi-pusztán kaptak földterületet. /Ebben a hely-
ségben a tihanyi apátságnak már 1251-ben volt szőlője./

Az 1720. évi összeírás a szőlőterületen kívül közli a ka-
pánkénti átlagtermést és a bor árát urnánként vagyis akónként. ✓

Érdemes figyelemmel kísérni századokon keresztül az átlag-
termést és a borárakat, valamint a szőlőtermő területeket is.

3-4 akó	2-3 akó	1,5-2 akó
Böhönye	Andocs	Alsó-segesd
Csepely	Balatonberény	Tótszentpál
Faluszemes	Balatonkeresztúr	Varjaskér
Karád	Buzsák	
Kéthely	Endréd	
Kisberény	Felsősegesd	
Kőröshegy	Gadány	1-1,5 akó
Lelle	Gomba	
Marcali	Kiliti	Jut
Sári	Látrány	
Szárszó	Lengyeltóti	
Szólad	Öreglak	
✓ Szőlősgyörök	Ószöd	
Teleki	Somogyvár	
✓ Tótgyugy	Tapsony	

1-2 forint
Kőröshegy

1,5 forint
Balatonberény
Böhönye
Látrány

1 forint
Andocs
Csepely
Faluszemes
Mareali
Szólád
Szőlősgyörök ✓
Teleki

0,85-1
Buzsák
Gadány
Gomba
Lengyeltóti
Tapsony

0,75-1
Endréd
Gyugy ✓
Kiliti
Szárszó

0,85 dénár
Csehi
Keresztúr
Kéthely
Kisterény

0,75 dénár
Őszöd

0,75-0,85 dénár
Karád
Öreglak

0,50-0,75 dénár
Somogyvár
Felső-Segesd

0,50 dénár
Alsó-Segesd
Tótszentpál
Varjaskér

0,30-0,40 dénár
Jut

Érdemes megjegyezni, hogy három település kiemelten szerepel a kimutatásban. Kőröshegy szőlője akónként "1 ft-ért, 1 aranyért /imperiális/, sőt 2 ft-ért is értékesítenek." Mareali borát akónként "1 ft-tal arany /imperial/ árban értékesítenek." Szőlősgyörök borát "akónként R. ft-tal arany árban értékesítenek." /R=rénes v. rajnai forint./ 67. ✓

x * Az 1720. évi összeírás után néhány évvel Bél Mátyás Somogy vármegyéről szóló leírásában megemlékezik e vidék néhány jól termő szőlőterületéről, településéről.

/Bél Mátyás számunkra értékes adatokkal szolgál, annak ellenére, hogy néhány földrajzi név írása a maitól eltér./

X

Ha összehasonlítjuk az 1720. évi borárakat a 17. század utolsó évtized áraival, akkor azt kell mondanunk, hogy a borárak 20-30 év alatt alig változtak.

A 17. század végi árak, melyet akkor mérsékeltnak mondtak, 1-2 Ft között mozogtak. De az árak már akkor is elárulták, hogy környékünk borárai magasabbak voltak a tőlünk nyugatra fekvő területek borárainál. A kanizsai járásban a bor akója vagy csöbre 1,30 Ft, a foki járásban 2 Ft volt. 67/a

"A Boglács /Baglas/ a Légrádtól két mérföld távolságra van, Szala vármegye határában, Kanizsa mezőváros környékén, az azonos nevű folyó mossa, a többi, Vasi és Ujhegyi szőlőheggyel együtt, amelyek majdnem össze vannak vele kötve. Ezek a Festetics Kristóf birtokához tartoznak; borát pedig leginkább a kanizsaiak művelik."

"A Behenyei /Böhönye/ dombsor a hasonló nevű faluról nyerte nevét. Igen szépen terül el keletről nyugatra, s mivelhogy mindig a déli nap hevíti, elsősorban vörös fajú borával, de a fehérrel is, egész Somogy területén ő viszi el a pálmát. Ide tartoznak a Marczali és Tapsoni szőlőhegyek is, hasonló dicsőséggel." /Egy másik helyen így ír ugyanerről a területről: "Ez teljes oldalával délnek fordul, így napkeletről nyugatra futva kiváló bort hoz, vöröset. Nincs ezen a vidéken ebben a fajtában nemesebb."/

"Van ezenkívül egy erdős dombsor, amely a Balaton tavától kezdődik, Berén és Keresztúr között, ... a dombsor az Ormándi mocsaraknál nyugatra fut, itt-ott szőlőt is megtürve."

"Fonyód egy domb a tó öblében, eléggé magas, egykor vár állott rajta és szőlőit is művelték, ahogy nyomokban még egy látszik,..."

A továbbiakban ezt olvashatjuk a Bél-féle leírásban: "Borban nincs hiány, mert - ahogyan már említettük - a légrádi, boglácsai, bekenyei, koppányi, köresi és látrányi dombok lakói, vöröset kínálnak. A bekenyei, tagyoni és marcali dombok: azonban emiatt is terem fehér is, és a termés dicsérete máshol sem marad el."

Az egyes községek ismertetése kapcsán is találunk szőlőre és borra vonatkozó adatokat. ✓

Marcali: "A föld másfajta termékei mellett nem szűkölködik a marcali bor dicséretében sem."

Szőlősgyörök: "...az egész vidéken a legjobb szőlőművelésnek örvend, ezért a helynek ez adott előnevet." ✓

Látrány: "...bora híres."

Rád: "Rád elhagyatott, egyedül a szőlő terméséről említésre méltó."

Szemes: "...szegény, de eszes lakosokkal szőlőtermő földön."

Kőröshegy: "...a szőlőművelésben erős, ezen a parton egyáltalán nem második."

Szántód: "...szőlőművelésben hasznos."

Kiliti: "...szőlőtermő dombok alatt elhelyezkedve,..."

Endréd: "...szélesen elterülő sikságra néz alá, és szőlőknek örvend." 68,

A török hódoltság után, de különösen a 18. század első felében megnőtt a jobbágyság szőlőtelepítési kedve. A mezőgazdaság legmunkaigényesebb részét a földesúr szívesen engedte át ilyen formában is jobbágyainak.

Az endrédi jobbágyok kérése fényt derít a korabeli szőlőtelepítésre és dézsmálásra.

"Méltóságos és kegyelmes Sz Mártonyi Fő Apát Urunk és ő nagyságának nagy alázattal iránk endrődi lakosok...uraságod jobbágyi, mivel hogy az elmúlt 1739 dik esztendőben Nagy *Jrtás* nevű hegyen kezdtük nagy erős erdőből egy kevés új szőlőnek való földet irtanyi és fognyi...a föllebb nevezett hegyen szőlőt rakni, nagy alázatossággal kérjük a mi kegyelmes fő urunkat mihozzánk is méltóztassék kegyes irgalmasságot megmutatnyi és valami 8 vagy 9 esztendőkre való szabadságot engednyi, hogy mi is tapasztalván hozzánk való úr és Attyai ..., jól szívvvel és örömmel munkálkodhassunk rajta, hogy jövendőben mind uraságodnak s mind magunkkal együtt sok szegény özvegyet és árvát használhasson." /aláírások/

A bordézsmálás ebben a korban /1715/ a kötelességek mellett bizonyos jogokat is biztosít a jobbágyok számára:

"A bordézsmálás is különben, hanem maga a dézsmás úr hordókat szerez és maga meghozza, és így ki-ki magától járandó igaz dézsmát vigye és töltsse hordójába, az maga határában, és ne engedjék, hogy az embernek a borát egész helységtül járandó bordézsmáért vegye el, hordót is se cédulájára, se pénzére ne adjanak, hanem hozzon az maga pénzéért akármelyik pincétől szerezi az jó dézsmás úr. Bort sem tartoznak határan kívül kivinni, sem a pincében ingyen helyet adni, vagyis pénzért maga a gazda kárával az borát pincében tartani, hanem ha pénzzel fogad helyt az pincében és ha kár történnék az borban az maga kára dézsmás uramnak. A bordézsmát pedig, ha vízkereszt napig bé nem szedi, azután egy cseppel sem tartoz-

székeskapitány uradalmai

A veszprémi ~~püspökség~~ kiliti ispánság területén a 18. században folyó szőlőművelésről, a meglevő adatok alapján, a következőket mondhatjuk el.

Már 1696-ban Fokszabadiban 69 kapás szőlőben 40 akó bor termett. Ugyanakkor Marosnak még csak hat kapás szőlője volt, és csak négy akóra való bort szüreteltek.

E század borterméséről az alábbi táblázat ad hű képet.

Év	Fokszabadi	Kiliti	/Sió/Fok	Ságvár	Nagyberény
1742	781				
1743	1141				
1745	671				
1752		351	181	287	282
1764	526				
1766	1068				
1767	1501				
1770	1602				
1771			2205		
1772	1969		5301		
1773			3440		
1774	2561		4821		
1775	1962		3773		
1776			1567		
1777			4263		
1778		6454	4431		
1780	3450	8335	4485		
1781			2611		
1782		5445	1703		
1783	4605	1637	4597		
1791			2684		

/A bormennyiség akóban kifejezve. Egy akó 56,4 liter./

Kilitiben az 1778-ban termett 6454 akó borból 9-ed 717 akó. Tized alá maradt 5737 akó, tized 574 akó. A 9-ed és a tized összesen 1291 akó. A nagypréposté 108 akó, a földesurak /Horváth, Tejfalusi, Csapodi, Zsolnai/ 26, illetve 27 akó, az ispán konvenciója 24 akó, a foki pincébe korcsmálásra maradt 972 akó.

Fokszabadiban 1696-ban 69, 1727-ben 143, 1777-ben már 195 kapányi szőlőt írtak össze.

1752-ben Ságváron 104, Nagyberényben 125, Fokon 142, Kilitiben 148 szőlőműves élt. A kiliti ispánsági központban 1778-ban már 249, Fokon pedig 180-ra nőtt a szőlőművesek száma. Fokszabadiban 1745-ben 142, 1777-ben pedig 202 szőlőművest írtak össze. 1777-ben Fokszabadiban 15 bozsoki, 3 enyingi, 22 marosi és két kiliti extranei járt át ~~ide~~ dolgozni. A fokszabadi 1742. évi összeírásban a dülőnevek mellett a szőlőhegyek neveit is megtalálhatjuk. A "Kü hegyen" 297, "Baksán" 259, az "Alsó hegyen" 153, a "Bánya hegyen" /a marosiaknak/ 75 akó boruk termett. 70.

Az 1772. évi összeírás a mi területünkhöz tartozó falvak szőlőműveléséről, az előző adatokkal összehasonlítva, határozott fejlődést mutat. A kimutatásból megtudjuk, illetve megismerjük a szőlőművelő jobbágyságok számát, hány kapás szőlővel rendelkezett az illető község és hány extranei járt át az egyes községekbe szőlőt művelni.

Község neve	szőlőművelő jobbágyságok száma	hány kapás szőlő
1. Ádánd	75	98
Som	1	2
2. Andocs	119	188
3. Balatonberény	101	375
Szentgyörgy	33	114
Vörs	11	4
Bottyán	1	4
Ujlak	3	13
Sávoly	1	3
4. Balatonboglár	--	--
✓ 5. Balatoncsehi	18	71
6. Balatonendréd	177	591
Bálványos	15	49
7. Balatonkeresztúr	45	207
Balatonújlak	15	52
Kéthely	1	3
Kisgomba	1	4
Kaposvár	1	4
8. Balatonkiliti	161	509
Jut	2	6
Ádánd	2	4
Ságvár	1	1
9. Balatonlelle	81	324
Látrány	4	?
10. Balatonmária	--	--
11. Balatonőszöd	31	151
12. Balatonszabadi	--	--
13. Balatonszárszó	64	216
Szólád	1	3
14. Balatonszemes	27	72
15. Balatonszentgyörgy	--	--
16. Balatonújlak	18	74
Köröszúr	1	3
Kisgomba	1	3
17. Bálványos	7	11
18. Boronka	--	--
19. Böhönye	68	181
20. Buzsák	--	--
21. Gadány		
✓ 22. Gyugy /Tottgyug/ Gamás, Osztopán	84	242
Hács, Babod, Mernye, Lengyeltóti	6	15

23. Hács-Béndekpuszta	--	--
24. Horvátkút	--	--
25. Jut	33	102
26. Karád	157	414
Visz	1	1
27. Kéthely öpp.	181	807
Szentpál	38	130
Vargyas Kér	21	70
L. Kozma	1	2
Vrácsik	4	20
Lak	2	11
Faisz	2	42
Pusztakovácsi	4	19
Feketetézseny	1	4
Nikla	1	3
Boronka	2	10
Kis Gomba	3	12
Balatonberény	8	42
Sári	4	23
Balatonújlak	2	8
Kaposvár	2	21
Hencse	1	10
Nagybajom	1	8
28. Kisberény	--	--
29. Kisgomba	77	268
Nagygomba	20	66
Vargyaskér	1	6
Marcali	3	9
Boronka	14	56
Tótszentpál	7	18
Nikla	13	46
Fajsz	1	2
Mesztegyő	3	13
Táska	5	9
30. Kőröshegy	117	453
Bálványos	18	51
31. Kötöcse	87	182
32. Látrány	109	270
Visz	1	?
33. Lengyeltóti		
Baráty	<u>116</u>	<u>250</u>
Lengyeltóti	116	250
Mohács+Tatárvár	<u>113</u>	<u>220</u>
Lengyeltóti	75	131
Buzsák	38	89
34. Litickozma		
35. Magyarai		
36. Marcali		

36. Marcali	216	1507
Nagygomba	8	37
Boronka	12	72
Keleviz	1	4
Mesztegyő	2	10
Szakácsi	1	2
Balatonújlak	1	6
Nikla	22	151
Táska	7	53
Tapsony	1	3
37. Mesztegyő	36	122
38. Mohács /Lásd Lengyeltóti alatt/		
39. Nagyberény	--	--
40. Nagycsepely	76	241
Kistár	2	5
41. Nagygomba	--	--
42. Nikla	--	--
43. Orda	16	59
44. Öreglak	--	---
45. Pusztakovácsi	--	--
46. Rád	83	310
Látrány	65	237
Szemes	3	13
Ószöd	4	22
Visz	3	13
Túr	2	7
Teleki	2	7
Karád	2	7
47. Ságvár	--	--
48. Sári	89	322
Táska	28	57
Varjaskér	18	57
Csömend	4	19
Fajsz	1	4
Jád	1	12
Litickozma	4	13
Boronka	3	13
Kisgomba	5	25
Horváth Kút	1	5
49. Segesd		
50. Siófok	75	263
51. Siómaros	--	--
52. Somogysámson	--	--
53. Somogyszentpál	--	--
54. Somogytúr	80	330
Karád	35	123
Látrány	11	45
Visz	2	9
Zala	3	17

55. Somogyvár	90	375
Lak	8	
Polény	3	
Pamuk	8	
Somogyvámos	23	
Pusztakovács	1	
Osztopán	13	
56. Somogyzsitfa	--	--
57. Szólad	119	473
✓ 58. Szőlősgyörök	125	426
Várda	2	
Édde	2	
Orda	9	
Lak	9	
Karád	1	
Csehi	7	
Lengyeltóti	2	
Boglár	1	
Szőlőskislak	5	
Gyugy	22	
✓ 59. Szőlőskislak	5	10
60. Tapsony		224
61. Táska	20	25
62. Tatárvár /Lásd Lengyeltóti/		
63. Teleki		246
64. Töreki	75	322
65. Varjaskér	--	--
66. Visz	40	145
Látrány	13	37
Csepely	3	8
Szemes	3	7
Ószöd	1	4
67. Zamárdi	70	172
Kőröshegy	18	51

71.

Conservato Vincet
No. 1172

In Bona Fide
Per Supt. G. L. L. L. L.

Per Archivio di Torino

R. D.

Utrum Fredericus de Tolna perueniens pro Anno 1772 peruenit
 In hoc Promonitorio Tona, & Decima in usu est.

Intranei ^{7/10} 172
 Michael Biri 2
 Joannes Divalco 2
 Summa - 4.

Extranei ^{7/10} 172
 Laranienſes
 Translati 125

Michael Korod 0
 Petrus Vegd 4
 Joannes Citi 3
 Joannes Bognar 4
 Joannes Kuf 3
 Joannes Dombai 3
 Emerijus Lengyel 0
 Michael Dombai 2
 Joannes Dombai 3
 Joannes Kinnies 2
 Michael Madai 4
 Joannes Dognar 5
 Stephany Dombai 5
 Michael Toth 3
 Joannes Toth 3
 Michael Ceni 2
 Joannes Beruhard 4
 Petrus Prigalin 3
 Joannes Balh 3
 Gregorius Reiser 2
 Stephany Poh 3
 Stephany Balafog 3
 Michael Toth Dombai 2
 Georgius Viro 1
 Francijus Lira 4
 Stephany Fana 2
 Michael Ceni ſenior 5
 Michael Tuhar 2
 Georgius Fana 4
 Stephany Varga 5
 Stephany Kuf 2
 Stephany Bognar 2
 Michael Balh 3
 Joannes Kuf 3
 Stephany Benedek 3
 Gregorius Balh 2

Extranei
 Laranienſes

Francijus Lira 5
 Michael Benedek 4
 Stephany Balh 5
 Joannes Takais 4
 Stephany Viro 3
 Stephany Kuf 8
 Michael Varga 3
 Joannes Varga 3
 Joannes Korod 3
 Gregorius Michnar 3
 Michael Balh 4
 Joannes Rucka 4
 Stephany Toth 3
 Moyses Dece 4
 Michael Dece 4
 Michael Leholy 8
 Adamus Reiser 5
 Michael Jere 0
 Joannes Jere 4
 Stephanus Prigalin 4
 Samuel Lenti 3
 Georgius Benedek 4
 Petrus Dombai 5
 Samuel Toth 4
 Michael Kovacs 4
 Joannes Micsaros 4
 Gregorius Benedek 5
 Michael Toth 2
 Joannes Kovary 7.

Latius 125

Extranzi ⁴¹² 92

Aemesiensef

Stephany Varga 7

Andrey Kollar 13

Mich. Kantis 3

Summa 23

Eodidienf

Mich. Per 3

L. Janyk 8

Mich. Torp 8

Summa 22

Vigriensef

Stephany Varga 6

Long Varga 4

Paula Mich. Diky 3

Summa 13

Turzent

Samuel Doms 3

Joan. Kati 4

Repetienf

Suma 7

Joan. Varga 4

Telekienf

Suma 4

Joan. Varga 3

Karaidienf

Suma 3

Paula Varga 3

Mich. Varga 4

Suma 7

Summa Universitatis *Andreas Gall* *Sept. 1810*

Ebben az időben a szőlőmunkások bére a következőképpen alakult:

<u>1767</u>	Szt.Mihálytól Szt. Gergelyig IX.29-III.12	Szt.Gergelytól Szt. Györgyig III.12-ápr.24.	Szt.Györgytől Szt.Mihályig IV.24-IX.29.
venicse szedő	15 kr		
szőlőprézelő	15 "		
szüretelő	10 "		
csöbörhordó	25 "		
<u>szőlőkapás</u>	20	20	25 kr

1773

kapás

szőlőmetsző

ültető és bojtó

szőlőkarózó

a maga kenyerén 12 15 17 kr.

a gazda kenyerén 7 8 9 kr

gyomláló

venicse szedő

szőlőkötő

a maga kenyerén 7 kr

a gazda kenyerén 6 "

prézelő

must és csöbörhordó

a maga kenyerén 12 kr

a gazda kenyerén 8-9 "

szőlőszedő 6 "

72.

Ha egy félévszázad fejlődését akarjuk vizsgálni, akkor az 1772. évi összeírást hasonlítsuk össze az 1828. évi /Landesconscription 1828. Conscriptio Regionalis/ kimutatással, melyben már^{kor}kapában, hanem pozsonyi mérőben adja meg a szőlőterület nagyságát.

Község neve	jobbagyok száma	szőlőterület nagysága pozsonyi mérőben
1. Adánd	103	32
2. Andocs	125	62
3. Balatonberény	92	241
4. Balatonboglár	7	--
5. Balatonendréd	194	39,5
6. Balatoncsehi	34	5,7
7. Balatonkeresztúr	54	70
8. Balatonkiliti	169	55,7
9. Balatonlelle	55	9
10. Balatonmária	--	--
11. Balatonőszöd	40	20,5
12. Balatonszabadi		
13. Balatonszárszóc	70	24,6
14. Balatonszemes	37	5
15. Balatonszentgyörgy		
16. Balatonújlak	55	73
17. Bálványos	116	74,5
18. Boronka	19	--
19. Böhönye	117	1007,5
20. Buzsák		37,6
21. Gadány	79	67
22. Gyugy	56	6,7
22/a Gamás	89	33,3
23. Hács-Béndekpuszta	--	--
24. Horvátkút		11,5
25. Jut	60	15
26. Karád	235	182
27. Kéthely	137	122
28. Kisberény	29	9,7
29. Kisgomba		1
30. Kőröshegy	110	44,2
31. Kötöcse	154	47
32. Létrány	114	22
33. Lengyeltóti	40	11,3
34. Libickozma	22	--
35. Magyarai	--	--
36. Marcali	206	122,6
37. Mesztegyenyő	62	37,5
38. Mohács	--	--
39. Nagyberény		
40. Nagycsepely	103	30,5
41. Nagygomba	36	4
42. Nikla	--	--
43. Orda	33	--
44. Öreglak	194	65,3
45. Pusztakovácsi	57	--

Község neve	jobbággyok száma	szőlőterület nagysága pozsonyi mérőben
46. Rádpusztá	72	29,3
47. Ságvár	176	71,5
48. Sári	92	76
49. Alsósegesd	194	133
Felsősegesd	161	52
50. Siófok	177	51,7
51. Siómaros		
52. Somogysámson	86	24
53. Somogyszentpál		4,75 /Kisszentpál/
54. Somogytúr	100	25,2
55. Somogyvár	89	44,2
56. Somogyzsitfa	94	58,7
57. Szőlád	121	105
58. Szőlősgyörök	39	11,2
59. Szőlőskislak		
60. Tapsony		
61. Táska		
62. Tatárvár		
63. Teleki		46
64. Töreki		133
65. Varjaskér		
66. Visz		
67. Zamárdi		22
Keleviz	15	
Kereki	44	18,7

73.

Érdekes megemlíteni, hogy még 1828-ban is Ságváron 2, Szárszón 4, Kőröshegyen 6, Balatonkeresztúron 7, Mesztegnyőn és Szőládon 19, Balatonszentgyörgyön 40, Balatonberényben, Kéthelyen 41, Somogyváron 50, Ádándon pedig 88 extranei dolgozott. Rádon és Sáriban csak extranei szőlőmunkásokat találunk. Számuk Rádon 72, Sáriban 92 fő.

Az összeírás szerint nem volt minden jobbágnak szőlője. Somogyváron a 89-ből 50-nek, Karádon a 235-ből 96-nak volt szőlője. Balatonberényben és Kőröshegyen minden jobbágy rendelkezett szőlővel.

Borvidékünk mintegy 45-49 község szőlőterületét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy ebben a félévszázadban kb. 250 pozsonyi mérővel gyarapodott a szőlővel betelepített földterület. Huszonegy községben csökkent, 12-ben növekedett a szőlőterület, a többiben lényeges változás nem történt. A legnagyobb területcsökke-

nés Marcaliban volt /33 pozsonyi mérő/, a legnagyobb növekedés Böhönyén /96 pozsonyi mérő/.

Ugrásszerű a fejlődés 1828 és 1848 között. Ezt bizonyítja az 1848. évi szőlőösszeírás is.

	szőlő	jobbágyok száma
1. Ádánd	243 hold	60
2. Andocs	292 "	64
3. Balatonberény	585 "	..
5. Balatoncsehi	---	20
6. Endréd	678 "	102
8. Kiliti	931 "	140
9. Lelle	372 "	42
11. Ószöd	176 "	25
13. Szárszó	353 "	52
14. Szemes	157 "	30
16. Balatonújlak	285 "	42
17. Bálványos	503 "	66
20. Buzsák	---	98
21. Gadány	235 "	28
22. Tótgyugy	492 "	28
21/a. Fonyód	362 "	..
22/a. Gamás	89 "	80
25. Jut	138 "	20
26. Karád	761 "	146
26/a. Kereki	143 "	.. csak zsellér
27. Kéthely	1046 "	98
30. Kőröshegy	643 "	90
32. Látrány	558 "	84
33. Lengyel-tóti	119 "	36
36. Marcali	699 "	102
37. Mesztegnő	53 "	43
40. Csepel	956 "	64
41. Nagy és 29. Kisgomba	269 "	6
42. Nikla	---	33
43. Orda	---	22
44. Öreglak	210 "	29
45/a. Pusztaszemes	131 "	.. csak zsellér
47. Ságvár	455 "	151
53. Szentpál	40 "	56
54. Túr	349 "	60
55. Somogyvár	351 "	71
57. Szólad	449 "	88
58. Szőlősgyörök	162 "	32
59. Szőlőskislak	---	..
63. Teleki	240 "	34
65. Varjaskér	---	..
66. Visz	47 "	.. csak zsellér
67. Szamárdi	119. "	39

összesen:

74.

A Somogy megyei Levéltárban őrzött 48-as peres iratokban szőlőre vonatkozólag aránylag kevés adatot találtunk. Jónéhány község peres irataiba belenézve azt kell megállapítanunk, hogy a mi szőlővidékünk területén főleg a legelők, rétek, utak, lejárók elkülönítése okozott problémát. Ez természetes is, hiszen az 1848. évi szeptember 15-én eltörölték a szőlődézmát, 1849 szeptemberében pedig visszavonták a rendeletet. Ezért nem találhattunk bőséges anyagot erre vonatkozólag. Ennek ellenére igen sok és értékes adatot örökített meg számunkra néhány község peres irata.

Szőlősgyörökön pl. 1845-ben a Banyászóban 23 560 n. öl majorsági szőlő volt. Ezzel szemben ugyanezen a hegyen 104 040 n. öl, a Kis-Banyászó-hegyen 30 400 n. öl, a Géri dézsmás szőlő pedig 59 875 n. öl szőlőjét művelték a jobbágyok. Tehát a dézsmás szőlő területe több mint nyolcszorosa volt a majorsági szőlőnek. 75.

1848-ban Ószödön a volt jobbágybirtokon 176 hold, a piaristák majorsági birtokán négy hold szőlő ^{terület} volt. /Egy hold=1200 n. öl./ Itt az arány sokszorosa az előbbi adattal szemben. 76.

Kőröshegyen, Széchenyi Lajos birtokán, a hegyvamos Öreghegyen 677 324 n. öl, az urasági major szőlő felett 22 275 n. öl, a Kis-hegyen 72 819 n. öl szőlő volt, ami 643 holdnak felelt meg. Viszont a majorsági szőlőhegy 14 391 n. öl. Ezenkívül a borkúti pince környékén 1 373 n. szőlő ^{diszlett} volt, ami kb 13 holdnak felelt meg. 77.

Kilitiben 1849-ben a Temető-hegyen 10, az Alsó-hegyen 15, a Belső-hegyen 227, a Bozót melléki-hegyen 75 hold dézsmás szőlő volt. 78.
említ az őstételeiről

Endréden a jobbágyfelszabadítás után, 1863-ban

a Duda-hegyen	74 hold	801 n. öl	
a Vári-hegyen	96 "	916 " "	
a Rózsa-hegyen	121 "	652 " "	
a Czicze-vár-hegyen	54 "	750 " "	
az Öreg-hegyen	184 "	423 " "	
Karánszó-hegyen	120 "	315 " "	
a Miklós-hegyen	32 "	120 " "	dézmás szőlő volt. 79.
Összesen tehát	684 "	377 " "	

Érdekes megjegyezni, hogy a szőlődézsma végleges eltörlése előtt, 1863-ban a teleki szőlőtulajdonosok egyezkedtek a tihanyi apáttal. A 72 tulajdonos közül 54-en ragaszkodtak a szőlődézsma megváltásához. Csak 18-an ellenkeztek azt. A szőlődézsma megváltását pénzben kívánták. Ezen a gyűlésen, ahol a vármegye is képviseltette magát, a tihanyi apát megbizottja nem volt jelen. 80

Az 1868. évi XXIX. tc. eltörölte a szőlődézmát. A dézsmatartozás húszszorosa a megváltás összege, amit 22 év alatt törleszthetett le a szőlőbirtokos.

A dézsma megváltása a mi szőlővidékünkön is új fordulatot idézett elő a szőlőgazdálkodásban. A hegyvám elvesztése földesurainkat rákényszerítették arra, hogy nagyobb területeket telepítsenek be szőlővel, hogy pincéik üresen ne maradjanak. Nemcsak szőlőket kellett telepíteni, a terméshozam mennyiségét is növelni kellett, szakemberek alkalmazására került sor.

A 19. század végi és a 20. század első felének statisztikái arról tanuskodnak, hogy a földesurak mintegy 300-400 hold szőlővel rendelkeztek. Ez a terület jóval nagyobb a volt allodiális, majorsági szőlők területénél.

A paraszti szőlők területe borvidékünkön 1848 után fokozatosan csökken. A filoxéra vész után, 48-hoz viszonyítva 1/3-os visszaesés mutatható ki.

A következő kimutatások, statisztikák, összesítések is ezt bizonyítják.

	Szőlőbirtok kaszáltság	Szőlőbirtok kaszáltság	1873-ban termelt bor akriban			szőlőtelek terület m ² -ben					m ² -ben		
			fehér	vörös	siller	1895	1913	1935	1962	1966	1984	1984	
1. Alánd	105	150	---	---	740	63	109	97	37	58			
2. Andocs	151	132	347	20	1000	106	18	84	125	114	45.2	26	
3. Balatonberény	205	337	2000	2000	1555	189	182	187	108	69	38.5	22	
4. Balatonboglár						8	143	103	233	283	686.5	345	
5. Balatoncsehi	Lásd	Orda											
6. Balatonendréd	259	331	460	300	640	242	120	137	146	133	43.5	25	
7. Balatonkeresztúr	77	120	212	212	---	362	389	143	123	108	16.5	10	
8. Balatonkiliti	369	638	155	---	1035	Lásd	Siófok adataiban						
9. Balatonlelle	117	237	173	390	330	270	230	218	145	139			
10. Balatonmária	---	---	---	---	---	---	---	317	131	120			
11. Balatonőszöd	59	185	30	---	387	75	75	79	63	48	62.5	36	
12. Balatonszabadi	230	152	1000	25	725	259	310	165	70	40	417.5	240	
13. Balatonszűrsző	106	161	---	---	950	90	88	104	75	79	45.5	26	
14. Balatonszemes	54	73	---	---	656	83	106	94	147	156	142.5	82	
15. Balatonszentgyörgy	281	351	80	80	60	248	282	223	38	39			
16. Balatonújlak	52	100	146	293	---	114	116	106	109	98			
17. Bálványos	164	162	400	---	2055	169	48	67	43	37			
18. Boronka													
19. Böhönye	668	625	---	10000	15000	63	33	115	154	161	205.5	118	
20. Buzsák	120	101	300	---	710	136	184	151	171	161	61.5	35	
21/a Fonyód							158	139	40	40			
21/b Gadány	95	123	800	1200	---	100	29	29	38	35			
22. Gyugy	130	123	1000	---	1600	109	75	76	32	24	1.4	1	
23. Hács-Béndekpuszta						---	11	13	48	48			
24. Horvátkút													
25. Jut	72	92	---	---	800	70	94	59	32	41			
26. Karád	356	561	255	255	765	181	151	144	220	501	302.5	174	
27. Kéthely	420	360	3195	3195	---	425	500	349	245	221	323.5	180	
28. Kisterény	22	19	50	18	72	14	8	16	11	11			
29. Gomba /Kis és Nagy/	140	268	464	582	---								
30. Kőröshegy	177	360	338	488	562	95	303	300	280	304	299.5	172	
31. Kötése	192	455	1500	500	2500	85	110	167	118	172	100.5	58	
32. Látrány	186	438	450	675	375	273	242	249	417	410	52.5	30	
33. Lengyeltóti	330	397	1580	745	851	273	93	88	488	498	603.5	347	
34. Libickozma						20	23	46	35	18			
35. Magyarai	Lásd	Buzsák											
36. Marcali	236	226	6000	8000	---	491	241	234	256	255	188.5	102	
37. Mesztegnyő	112	212	868	1736	---	143	49	48	67	56	24.5	14	
38. Mohács	Lásd	Lengyeltóti	adataiban										
39. Nagyberény	190	315	150	100	550								
40. Nagycsepely	200	400	400	300	800	165	92	82	59	48			
41. Nagygomba	Lásd	Gomba											
42. Nikla	94	86	40	500	60	98	134	131	104	99	477.5	273	
43. Orda /Csehivel együtt/						6	59	71	36	49	54.5	31	
44. Öreglak	180	243	400	716	---	139	106	91	86	66			
45. Pusztakovácsi	21	20	35	---	85	42	74	76	31	30	286.5	165	
46. Rádpusztá	Lásd	Látrány											
47. Ságvár	230	334	1000	100	2050	171	150	158	124	130			
48. Sári	Lásd	Kéthely											
49. Segesd/Alsó és felső/	149	163	---	---	---	279	253	254	250	190			
50. Siófok						348	514	329	237	246	133.5	77	
51. Siómaros	68	44	---	---	150								
52. Somogysámsón	141	153	450	200	800	161	116	136	113	108	39.5	23	
53. Somogyszentpál						44	136	125	109	73			
54. Somogytúr	210	268	30	525	45	246	79	109	83	187	258.5	149	
55. Somogyvár	185	177	300	600	300	268	271	237	113	102			
56. Somogyzsitfa /felső/	112	86	200	400	800	166	93	117	144	137	143.2	25	
57. Szőlád	142	261	---	---	1250	72	231	201	194	192	279	132	
58. Szőlősgyörök	125	128	470	280	1986	89	46	45	50	46	182.5	132	
59. Szőlőskislak	151	143	600	650	2500	178	19	26	156	155	342	197	
60. Tapsony	518	517	1554	1998	---	423	146	136	190	190			
61. Táska	113	55	140	---	800	99	139	133	142	105	61	35	
62. Tatárvár	Lásd	Lengyeltóti											
63. Teleki	37	111	300	600	---	161	43	52	61	53			
64. Töreki	Lásd												
65. Varjaskér	104	30	---	---	200								
66. Visz	56	64	150	300	150	60	28	20	23	23	100.5	58	
67. Zamárdi	80	100	415	---	205	42	122	123	109	103	207	119	
68. Gamás	232	121	---	---	2677	146	76	102	84	84			
69. Keleviz	45	77	66	1254	---	39	24	25	27	20			
70. Kereki	50	135	30	60	1120	5	32	39	41	38			
71. Pusztaszemes	46	133	---	---	250	4	9	23	26	25			
72. Balatonfenyves	---	---	---	---	---	---	---	---	163	161			
73. Somogybabad	---	---	---	---	---	---	---	---	38	36			

11925 8207 7514 7185 7008 7170 6069,10 349h, - 81

33 ny
kiszep

Megjegyzés

a Mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtemény 1870-1970
Földterület III. községi adataihoz:

Balatonmária 1895 és 1913-ban Balatonkeresztúr adataiban, 1935-ben Fenyves egy részével együtt szerepel.

Balatonfenyves 1895, 1913 és 1935-ben Keresztúr adataiban, 1913 és 1935-ben Fonyód adataiban és 1895, 1913 és 1935-ben pedig Tótszentpál adataiban.

Balatonszabadi 1895, 1913 és 1935-ben Siómarossal együtt szerepel

Hosszúvíz 1895 és 1913-ban Libickozmával együtt szerepel Mesz-
tegyő adataiban

Kőröshegy 1895, 1913 és 1935-ben Balatonföldvárrel együtt szerepel.

Lengyeltóti 1895-ben Fonyóddal és Háccsal együtt szerepel.

Lulla 1895, 1913 és 1935-ben Endréd és Torvaj adataiban található.

Marcali 1895 és 1913-ban Nagygombai adatokkal együtt szerepel.

Siófok és Kiliti együtt

Somogytabod 1895, 1913 és 1935-ben Somogytúr adataiban található

Somogymeggyes 1895, 1913 és 1935-ben Kötöse adataiban található

Somogyszentpál 1895 és 1913-ban Varjaskérrel együtt.

Somogytúr 1895, 1913 és 1935-ben Baboddal együtt szerepel

Somogyzsitfa és Fehéregyháza 1895, 1913 és 1935-ben együtt szerepel.

Szegerdő Kéthely adataiban szerepel.

Szőlőbirtokok és szőlőfajták a dél-balatoni borvidék területén

a 20. század elején:

2. Andocs	?	Veszprémi püspökség	mézesfehér rizling ezerjő ezerjő
4. Balatonboglár	16	Gaál Gaszton	
14. Balatonszemes	?	Hunyady József	olaszrizling chasselas
✓ 22. Gyugy	10	Kacs Kovics Kálmán	rizling bakator chasselas
	10	Kacs Kovics Mihály	rizling nemeskadar
	15	Niczky László	kövidinka rizling szlankamenka chasselas
27. Kéthely	60	Hunyady József	olaszrizling oportó burgundi muskotály
33. Lengyeltóti	60	Zichy Béla	rizling kövidinka szlankamenka chasselas muskotály
36. Marcali	14	Széchenyi Andor Pál	szlankamenka rizling mézesfehér kadar
42. Nikla	50	Berzsenyi Sándor	rizling mézesfehér oportó chasselas madeleine
46. Rádpusztá	9	Festetics Pál	chasselas
54. Somogytúr	30	Kunffy Lajos	rizling Látrányhoz tartozik./32/ olaszrizling chasselas
55. Somogyvár	16	Széchenyi Imréné	muskotály olaszrizling furmint chasselas madeleine
✓ 58. Szőlősgyörök	45	Jankovics Tivadar	rizling kövidinka burgundi kadar chasselas muskotály
60. Tapsony	24	Esztergomi Káptalan	olaszrizling chasselas
56. Somogyzitfa	4	Vécsey Lajos	-----

A filoxéra

A Balaton mellett Balatonfőkajáron jelent meg először 1878-ban. Tíz év alatt mindent letarolt. Az északi parton Kenesén 1880-tól 1885-ig, tehát öt év alatt mindent elpusztított. Vörösterényt, Balatonfüredet, Meszesgyörököt 1882-ben, Paloznakot 1883-ban, Tihanyt, Aszófőt 1885-ben, Vonyarc-Vashegyet 1886-ban, Gyenesdiást 1889-ben érte el. A legtöbb helyen 5-7 év alatt majdnem mindent kiirtott. Balatonfüreden 1889-ben volt az utolsó szüret. Innen a szőlőmunkásokat Helvéciára telepítették.

A déli parton is terjedt és pusztított. 1886-ban már Endrédet is elérte. 1890-ben pedig Kőröshegy felől érkezett, és Szárszóval végzett. Itt útját állta a somogyi homok. Balatonszentgyörgy és Balatonberény szőlőit is megtámadta, de Balatonkeresztúr már okult a tapasztalatokból, azonnal leszállt a homokra, és rövid idő alatt virágzó szőlőtelepet teremtett.

1873 és 1885 között 11 községben 868 hold szőlő pusztult ki. Balatonszentgyörgyön és Balatonberényben 17-17, Lengyeltótiban 31, Lellén 42, Faluszemesen 8, Balatonőszödön 11~~1~~, Balatonszárszón 14, Kőröshegyen 84, Zamárdiban 1, Endréden 80, Kilitiben 216 hold.

Szatadiban 73, Balatoncsehiben 6, Balatonbogláron 7, Balatonkeresztúron 1 holddal nőtt a szőlőterület. Ez összesen 87 hold.

1885 és 1895 között összesen 1057 holddal csökkent a Balaton déli partján elterülő községek szőlőterülete. ⁸⁴

Ha a két adatot összegezzük, akkor azt kell megállapítanunk, hogy 1873 és 1895 közötti 22 év alatt összesen 1925 kat. holddal csökkent a szőlőterület a Balaton déli partján.

Ha a dél-balatoni horvidék területén elhelyezkedő mintegy 70 település szőlőültetvényeiben 1873 és 1895 közötti filoxéra puszt-

títást összegezzük, akkor 3518 kat. holdat kapunk.

Érdekes egész Somogy megye szőlőterületének összehasonlítása a dél-balatoni borvidék szőlőterületével.

Év.	Somogy megye szőlőterülete k. holdban	Dél-balatoni borvidék szőlőterülete k. holdban
1873	26 575	11 725
1895	18 905	8 207
1913	21 412	7 514
1935	11 000	7 188

A dél-balatoni borvidék szőlőterülete 1969-ig alig változott. 1962-ben 7 038, 1969-ben 7 173 kat. hold.

Már a filoxérapusztítás alatt és utána megindult a szőlőtelepítés. Az állam is segítette a telepítéseket. Balatonkeresztúr község határában 1891-ben 317 holdat 585 nyolczáz négyszögletes parcellákra osztva a filoxéra pusztítása által tönkrement szőlősgazdák között osztottak ki. Az első öt évben az új telepek nem fizettek lért, a hatodik évtől kezdve olyan haszonbért fizettek, hogy a terület bérlete az államnak 35 esztendő alatt megtérüljön. /Az állam 11 korona haszonbért fizetett holdanként évente Festetics Taszilónak./ 85.

1893-ban Balatonkeresztúr határában a tóparton egészen Máriatelepig, valamint ellenkező irányban is, nyolc km hosszúságban 37 kat. holdnyi területen szőlőt telepített a kormányzat. Ezt a telepítést ifj. Széchenyi Imre /1858-1905/ /azért ifj., mert nagybátyja, a volt berlini nagykövet, Lajos közép-ső fia, Imre akkor még életben volt/ a somogyi Balaton-part erre a területére a filoxéra által sújtott zalai vincellérek betelepítette. A későbbi Mária-telep, Balatonmária, feleségéről Andrásy Máriáról kapta nevét. 86.

A szőlők csakhamar magántulajdonba jutottak, és ezek birtokosai a partmenti szőlőkben kényelmes villákat építettek.

A telepítés egyben azt is jelentette, hogy a terület értéke egyre nőtt, és az itt élő családok százait mentette meg az akkoriban lábrakapott Amerikába való kivándorlástól.

/Kőkut-Tapazdon 50 családnak 3-3 hold homoki szőlőnek alkalmas földet adott az állam. A telepesek a vesszőt, a karót, az összes védekezésszert díjtalanul kapták. A vételárat 50 év alatt kellett megfizetniük./ 87

Balatonkeresztúr és Balatonmárián kívül az egész déli Balaton-parton megindult a homoki szőlőtelepítés. Szemesen az ún. "Hunyady-telepen", a vasúti töltés és a Balaton között nyugati irányban virágzó szőlőültetvény volt, melyet az 1924. évi parcellázás ~~kor~~ pusztítottak ki.

A magyar kegyestanítórend Balatonőszödi gazdasága a század elején a Balaton-parton, az ún. "Apadás dűlőben" nyolc hold rizlinget és 800 n. öl csemegeszőlőt, főleg chassellast telepített.

Szántódon, illetve a zamárdi Kőhegyen, valamint a szőlőtelepítésre alkalmas helyeken is megindult a telepítés. Az 1889. évi ültetés jól sikerült, az 1890-es gyengében. 1890. év őszén három holdat szántottak, melyet 1891-ben ültettek be. A filoxéra által kipusztult Kőhegyi szőlőben 1897 őszén egy és egynegyed hold felforgatott területet 1898 tavaszán hazai és sima vesszővel, kadarka és rizling fajtával külön-külön táblákba osztva telepítettek be. Kőhegyen 1899. év tavaszán négy magyar holdat egy méter sor és tőtávolságra hazai fajvesszővel ültettek be. A múlt évi /1898/ ültetést gyökeres vesszővel pótolták ki. 1899 őszén két magyar holdat forgattak meg, melyet 1900-ban telepítettek be. Az utasítás szerint a kőhegyi és a homoki szőlőt és annak termését külön kellett kimutatni. 89.

1.
A magyar kegyes tanítórend balatonőszödi gazdasága a filoxéra pusztításával járó csapás ellensúlyozására az őszödi Balaton-part immunis homokján 1890-ben kezdtek új szőlőtelepítésbe. Az 1894-es káptalan gazdasági beszámolója szerint már tíz holdas az a szőlő, amely fokozatos továbbti telepítéssel kb 18 kat. holdra egészül ki.

Az 1890-ben telepített őszödi homoki szőlőnek javarésze ötven év alatt kiöregedett, és megérett a kiirtásra. Az új telepítés azonban nem a kiélt homokon történt, hanem a Budapest-Nagykanizsa vasúti fővonal és a balatoni műút között húzódó legelősávon. Ez is immunis homoktalaj volt. A hazai vesszővel való betelepítés 1936-ban kezdődött, és 1942-ben már nyolc hold volt betelepítve. 1937-ben befejeződött az őszödi hegyi szőlő koszorúhegyi része. Ebben az időben teljes felújításra várt még a kivénhedt Öreghegy. 28

62/10

Nagyobb arányú telepítés folyt még az előbb említett helyeken kívül Szárszón, Zamárdiban és Siófok körzetében is.

A vármegyei gazdasági egyesület 1893-tól beszerzési áron bocsátotta a károsultak rendelkezésére a védekezéshez szükséges szénkénegét. Szénkénegraktár volt, többek között, Balatonszentgyörgyön, Balatonbogláron, Karádon, Kőröshegyen, Ádándon. ^{90.}

1894-ben 11 kat. holdnyi területet vásárolt a gazdasági egyesület, és azt amerikai alanyokkal ültette be, és mintatelepet létesített. Ilyen telep létesült Kőröshegyen, Kerekiben, Miklósiban, Tótszentpálon. ^A vállalati telep Somogyvároton volt. Tíz holdnyi területén évenként 400 ezer db oltványt állítottak elő. ^{91.}

Baksay Sándor írta ebben az időben: "Egyébként a somogyi embert nem búsítja a filoxéra. Kivágja tőkét, s a földet más veteményre hasznosítja, aztán leszáll a homokra, s ott csinál magának hegyet. A Balaton egész hosszában, a Nagyberék szélein, amerre régebben a kis tenger habjai kecskéztek, az egész part ki van már fodrozva és csipkézve szőlőültetvényekkel. Lelle, Boglár és Fonyód szemei előtt öles vesszőket hajt a tavalyi ültetés. Ugy van! Somogy küzd, és nem engedi kifonnyadni cimeréből a szőlőfürtöt." ^{92.}

A Balaton-parti fürdőhelyek század eleji fellendülése is közrejátszott homoki szőlőkultúránk kiterjedéséhez. Az itt letelepülők telkük egy részét szőlővel ültették be, és így esztétikussá és gazdaságilag is értékesebbé tették az egész partszegélyt. Sajnos, a nagyobb területeken történt betelepítésből /Ószöd, Szemes/ elhanyagolt, nem művelt területen ma már csak egy-két elárvult tőke mutatja, hogy itt valamikor virágzó szőlőültetvény volt.

Somogyi Rög. Decemb. 20.

„TELEPÍTÉS”
MAGYAR KIRÁLYI
KORMÁNYBIZTOS

Méltóság & Főterítelendő

Apát Ur!

A magyar Kormányzat aron megbízatást nyertem,
hogy tegyek meg minden lehetőt a célból,
hogy a Zala & Vasvármegyei Törvény-
szabottól örököbirtokok a Somogy
parti immár homokok al szőlővel
betelepítsék. E célból egy örökös
bizottságra megjártam a homokokat,
is eruttal a Főterít. Sz. Beresek rend-
nek területén egy a felebbi célra
nagyon alkalmas helyiséget
találtam. — Mintén mielőbb
elragadtam az általam amugya tárgyalt
Főterítelendő Apát urnál személyesen
tisztelegni, aron Beressel járulok
Méltóságod elé süvekedjék megengedni

hogy e jó alkalmat felhasznál-
 hássunk, a Kellendest a Kötés-
 ges, egyesítéssem.

Magas engedelmével Horpácson
 f. h. 28 in este feltérkor érkezék
 Győrre is misnap Pannonlak-
 máin kérem tiszteltemet.

Miltórtassik tehát kérem kérem
 27 j. Horpácson tudtomra adni
 rajon mikorra tehetem
 tiszteltemet 29. in.

Ez alkalmammal megbeszélhetjük
 a honoktöröllet ügyet élő sívón
 a mely mód ösinte emberek közt
 gyorsabb is célra vezetők orokalt
 lenni.

Együttel legyen szabad aron

10. 06

3. oldal

vendégszerető & szives fogadtatást
is megköszönöm, melyben Tiszt.
Boos Kormányzó ur becsülettel
átutazásunk alkalmával a vendé-
mezőben részesített.

Melyek után maradtam

Főtisztelendő & Miltóságos Apát Urunk

Mindig lesz udvarias

Lehelczy József

Kom. b.

A dél-balatoni borvidék területe

E szőlővidék területe a középkortól kezdve egészen napjainkig ugyanazon helyen terült el. A török hódoltság után az irtásföld-
földéken újonnan telepített szőlőtáblák alakultak ki. A filoxera
vész után a homokos vidéken indul még a szőlőtelepítés. Ezt bi-
zonyítják az összeírások, később a térképek is.

Magyarország I. katonai felvétele II. József korában és a
hozzátartozó "Országleírás" több szőlőhegyet említ vidékünkön,
a térképről pedig a jelzések alapján könnyen megállapíthatjuk
a szőlőhegyek helyét. Az országleírás, többek között, a követke-
ző szőlőhegyeket említi. Kéthelyen és Sári pusztán "A szőlőhegy
ural itt mindent, ami az erdőn kívül van." Kis- és Nagygomba
"A szőlőhegy uralja a vidéket." Marcali "A szőlőhegyről szép
a kilátás." Tapsony "A szőlőhegyek közötti magaslatokról és ma-
gukról a szőlőhegyekről jobbra és balra messze kilátás nyílik."
Felsőseged. Segesdtől Atádig terjedő szőlőhegyek jelentős te-
rületeket foglalnak el." Rádpusztá "A legmagasabb terület a szőlő-
hegy felett van." Túr, Látrány, Lelle "A szőlőhegy a domináns."
Szőlősgyörök "A szőlőhegyek uralják a vidéket." Öreglak "A szőlő-
hegyen egy kápolna." "A Kötcese feletti két magaslat, mely a
szőlőhegyen található, uralja a tájat." Karád "A legjobb kilá-
tás a Korachi-szőlőhegyről nyílik." Ságvár "A helység a szőlő-
hegyek sík oldalán fekszik." Jut "A kiliti felé található szőlő-
hegy uralja a falut és a környező vidéket." Szárszó "A Tzi-
nege nevű hegy erdőkkel borított, a község felé eső részen pe-
dig szőlők voltak." ⁹³

Fényes Elek /1851/ a szőlőhegyvel rendelkező községeket is
felsorolja: Gyugy, Karád, Kötcese, Látrány, Kőröshegy, Pusztako-
vácsi, Szólád, Teleki, Csepely, Bálványos, Balatonújlak, Gadány.

A bort termesztő községek közt szerepel: Balatonberény, Lengyeltóti, Túr, Tapsony stb.^{94.}

Csorda József Somogy vármegye ismertetésében a böhönyei és a kéthelyi szőlőhegyet emeli ki. Megemlíti a gombai, a marcali, horvátkúti, a Balaton-pártiak közül a fonyódi, a kishegyi /Lelle/, a túri, az őszödi, a kőhegyi /Zamárdi/, a kőröshegyi és a balatonberényi szőlőhegyeket.^{95.}

Pesty Frigyes a fent említett falvak szőlőhegyeinek nevét is felsorolja. /1864./^{96.}

Galgóczy Károly /1855/ megemlíti a somogyi borokat, de nem sorolja környékünket egyetlen borvidékbe sem.^{97.}

Keleti Károly /1876/ Zala-Veszprém-Somogy vármegyéket a Balatonmelléki borvidékbe sorolja.^{98.}

Jankó János szerint /1902/ a múlt század végén a Balaton környékét nyolc borvidékre osztották. Ezek közül három az északi részre esik. I. Kenesétől Akaliig a csopaki borvidék, a II. Zánkától Szigligetig a badacsonyi, a III; Balatonedericstől Keszthelyig a keszthelyi borvidék. A negyedik Keszthelytől Vörsig. /Ezen a területen alig van szőlő./ Az ötödik terület a kéthelyi borvidék a Kis-Balaton és a Nagyberék közti terület, mely a vörösbőr területe. Balatonkeresztúrnál kezdődik a hatodik, vagyis a somogyi homok szőlők területe. Szárszóig húzódik, és főleg sillert terem. Dombvidék jellege van a Szárszótól Kilitiig terjedő hetedik területnek, mely ugyancsak sillert terem. Végül Balatonfőkajár, Fokszabadi és Siófok, mint a mezőgazdaság egyéb ágaiiban, a szőlőművelésben is az alföldies Mezőségnek jellegét ölti magára, amelyhez földrajzilag is tartozik.^{99.}

A harmincas évek elején a Somogy-Zalai elnevezésű borvidékhez tartoztunk. Nem sokkal később a lengyeltóti, a marcali és a tabi járást a balatonmelléki borvidékbe sorolták.^{100.}

Az 1938. XXXI. tc. a felső Balaton-parti községek szőlőit Szigligettől Felsőórsig a Badacsony-Füred-Csopaki borvidékbe, a többi zalai Balaton-parti szőlőket a Balaton melléki borvidékbe, a déli parti szőlőket pedig a Dunántúli borvidékbe sorolta. /ol/

* Napjainkban a Dél-balatoni borvidék felöleli a déli part községeit Szabaditól Szentgyörgyig, valamint Andocs, Lengyel-tóti, Pusztakovácsi, Böhönye vonaláig terjedő területet. /Lásd .sz. térképmellékletet!/
↓

Közben az 1959. évi 23. tvr. területünket nem sorolja egyetlen borvidékbe sem. A borvidékbe nem sorolt jó bortermőhelyek közt Somogy megyéből csak Kéthely, Kőröshegy és Szólád községeket jelöli meg. A bortermőhelyek között a dunántúliban Somogy megye is szerepel. A csemegeszőlő-termesztő körzetek között a 4. a balatoni körzeti ide tartoznak a Balaton déli oldalán elterülő községek. /ol/

x

Nagyobb szőlőbirtokok a dél-balatoni borvidék területén
1932-ben

1. Ádánd	Vásárhelyi Ernő és István	7
2. Balatonkiliti	Veszprémi Székeskáptalan	21
9. Balatonlelle	Brandis Kelemenné	16
	Barthos Tivadarné	8
	Álgya Papp Sándorné	6
	Tőke Ignác	6
11. Balatonőszöd	Kegyes Tanítórend	28
14. Balatonszemes	Hunyady József	20
22. Gyugy	Kacskovics Mihály	6
	Niczky László	17
27. Kéthely	Hunyady József	105
30. Kőröshegy	Balla Miklós	11
	Csesznák Mária	3
	Dankházi József	8
	Pákozdi Géza	5
	Pákozdi Géza	5
	Pákozdi Gyula	9
	felső Pákozdi János	7
	Pákozdi Károly	6
36. Marcali	Forgách Károly	12
	Széchenyi Aladár Pál	8
	Csomós Gergely	6
	Gömbös István	7
	Gömbös Julianna	6
	Gvardián Károly	6
42. Nikla	Berzsenyi Sándorné	5
67. Zamárdi	Balatonmenti Fürdők Rt.	8
	Tihanyi Apátság	
	Szántód pusztai Gazdasága	17
68. Gamás	Jankovics Bésán Endre	7
70. Kereki	bálványosi Satzger Pál	10
74. Bábonymegyer	Polatsik Géza	10

Ezenkívül Kötcese-Csicsalpusztán Hertelendy Miklósnak,
Balatonbogláron Gaál Olivérnek, Szőlősgyőrökön Jankovics
Bélának, Balatonkeresztúron Szabó Károlynak voltak nagyobb
szőlőbirtokai. Kőröshegyen pedig Horváth Lászlónak, Kátai
Sándornak, Kovács Jenőnek és Reider Flóriánnak volt 5-8
hold szőlőbirtoka.

	hold	feher		vörös		csemege, fajta	
		hl.	fajta	hl.	fajta		
1. Ádánd	--?	40	r.v.	20	o.	5	cs.
2. Andocs	18						
3. Balatonberény	?	1500	r.	500	o.	150	s /f+p/
4. Balatonboglár	108	3000	r.k.sz.	---		50	v.
5. Balatoncsehi	40	90	r.d.	100	o.		
6. Balatonendréd	120	250	v.	70	v.		
7. Balatonkeresztúr	59	1500	r.	---		200	s /f+p/
8. Balatonkiliti	250	250	v.	70	v.		
9. Balatonlelle	215	1600	r.v.	180	b.o.		
10. Balatonmária		5000	r.	200	b.o.	300	s /f+p/
11. Balatonőszöd	82	200	r.	200	o.		
12. Balatonszabadi /1925	129						
13. Balatonszárszó	106	700	r.	1100	o.		
14. Balatonszemes	102	200	r.	200	o.		
15. Balatonszentgyörgy	36	100		200			
16. Balatonújlak	116	---		1200	o.		
17. Bálványos	45			20	o.		
18. Boronka	24	---		---			
19. Böhönye	219			100	v.		
20. Buzsák	184						
21/a Fonyód	146	300	v.	15	v.	50	v.
21/b Gadány	29						
22. Gyugy	75	50	r.	50	b.o.	✓	
23. Hács-Béndekpuszta	11					10	torszólló
24. Horvátkút	37	100	r.	300	o.		
25. Jut							
26. Karád	153	200	v.	1200	o.		
27. Kéthely	500	600	r.	3000	o.	20	v.
28. Kisberény	8	10	r.	40	o.		
29. Gomba							
30. Kőröshegy	327	5500	r.v.	500	b.op.k.100		s.m.
31. Kötcese	62	8000	v.	1000	v.		
32. Létrány	90	800	v.	10	v.		
33. Lengyel-tóti	77	50	r.	100	o.		
34. Libickozma	23						
35. Magyarai							
36. Marcali	273	800	v.	400	v.		
37. Mésztegnő	48						
38. Mohács							
39. Nagyberény	121	500	r.v.	850	o.op.k.		
40. Nagycsepely	92	300	r.	300	o.	10	s.
41. Nagygomba							
42. Nikla	134	---		50	v.		
43. Orda	30	---		100	o.b.		
44. Öreglak	106	700	r.e.	50	b.	150	v.
45. Pusztakovácsi	73	100	r.	50	o.		
46. Rádpusztá							
47. Ságvár	158	150	r.	50	k.		
48. Segesd /Alsó, felső/	253	---		400	o.		
49. Sári							
50. Siófok	92						
51. Siómaros	36						
52. Somogy-sámson	117	200	v.	1000	✓		
53. Somogy-szentpál	136	100	r.	300	o.		
54. Somogytúr	75	1500	r.	150	b.v.		
55. Somogyvár	271						
56. Somogyzsitfa /Felső/	71	---		50	o.		
57. Szőlád	232	3000	r.	1500	v.		
58. Szőlősgyörök	46	270	r.v.	170	o.b.	✓	
59. Szőlőskislak	18						
60. Tapsony	146	200	r.v.	200	v.		
61. Táska	139						
62. Tatárvár							

3. Teleki	43	250	r.	150	o.	8 s.
4. Töreki						
5. Varjaskér						
6. Visz	20	200	v.	50	v.	
7. Zamárdi	123	400	v.	200	v.	
8. Gamás	76					
9. Keleviz	24					
0. Kereki	32	30	r.	30	sill.	
1. Pusztaszemes	9	300	r.	200	sill.	
2. Balatonfenyves						
3. Somogybabod						

104

Rövidítések magyarázata:

b=burgundi
 cs=csabagyöngye
 d=dinka /kövidinka
 f=fehér
 k=kadarka
 m=muskotály
 o=otelló
 op=oportó
 p=piros
 r=rizling
 s=chasselas
 sill=siller
 sz=szlankamenka
 v=vegyes

Szőlőművelés a 18-19. és a 20. század első felében

Telepítés, a kivesszett szőlők pótlása

A 18. század elején a szőlőt "bojtóágról" vagy venyigéről szaporították, ültették. Később a kivesszett szőlőt döntéssel, bujtással pótolták. A törzsökoltást vagy nyakoltást is alkalmazták, a zöldoltást júniusban végezték. ¹⁰⁵

A földet általában nem forgatták meg. Gödörbe és árokba is ültették a szőlőt. A múlt században ^{már} fűró segítségével végezték ezt a műveletet.

A 18. század elején csak a gyengébb szőlőtőkékénél találunk karót. A 19. század elején, Nagyváthy szerint, a "szőlőtövek minden karó nélkül állanak." ¹⁰⁶ Ezzel szemben, két évtizeddel később a balatonszentgyörgyi uradalom több ezer szőlőkarót adott el. Ennek ellenére ebben korban a karózás még nem volt általános. ¹⁰⁷

A fiatalítást és a pótlást még a 19. és a 20. század elején is porhéjas készíttéssel és a tőkék ledöntésével végezték.

Gaál Alajos /1856/ így írta le a döntés műveletét: "Akár ásóval, akár vermelő vagy irtókapával gödröt ásnak a tőke mellett; a tőkéknek e gödör felé terjedő gyökereit mind elvagdaltván, mikor már a gödör egy arasznyi mély és oly hosszú, hogy a tőke belefér: azt a szó teljes értelmében belenyomják s ha túloldali gyökere akadályozza, azt is elvágják, néha még derékban el is törik s úgy teszik a gödörbe, néhány vesszejét a földből, mellyel befödik, kiértetvén. S ebből kell új tőkének lenni!" ¹⁰⁸

Először a szőlőt összevissza ültették, csak később kezdik egyenes sorokba telepíteni. Az azonos fajták sem kerültek egy táblába. A 19. század elején a "rendeket" 2,5-3,5 lábnyira, a tőkét 1,5 lábnyira ültették, illetve telepítették. Még a szá-

zadfordulón is a looxloo-as telepítés az általános, de találkozzunk loox90-es vagy loox120-as megoldással is. A telepítést sorba és keresztbe is végezték, ez a szomszédoktól is függött. Ma általában hosszátan telepítenek, a dombos helyeken, lejtőkön vízfogót is alkalmaznak.

A század elején a nagyobb szőlőgazdaságok saját iskolájukban nevelt vesszőt használtak fel telepítésre, pótlásokra, de még ekkor is előfordult, hogy póbujtással vagy döntéssel pótolták a kiveszett szőlőt.

Tudunk arról is, hogy a 30-as években az ún. "kettős-tükés" telepítést alkalmaztak. Ennek lényege, hogy a tőkék közti távolság 40 cm volt, és a karó két tőke közé került. ¹⁰⁹

Az általános szokás az volt, hogy mind simavesszőt, mind pedig gyökeres vesszővel egyaránt telepítettek.

A sima vesszőt vagy vízbe, vagy hig trágyalébe állították. De tudunk olyan hajtatási eljárásról, amikor a vessző a trágyatelepre került a következőképpen. A trágya tetejét leszedték, a szalmás részt eltávolították. Négy ujjnyi homokot szórtak rá. Erre tették a szőlővesszőt, kukoricaszárral körülvették, és így két hét alatt telepítésre alkalmas vesszőt nyertek. Az eredés megközelítette a 100 %-ot. ¹¹⁰

A szőlők trágyázása

Tudomásunk van arról, hogy már a 14. században is trágyázták a szőlőt, de ez még a 18. században sem volt általános.

Az 1828. évi szőlőösszeírás szerint Balatonkeresztúron Gadányban, Gamáson Kis- és Nagygombán, Kéthelyen, Marcaliban Telekiben, Viszen már rendszeresen trágyázták a szőlőket, viszont Buzsákon, Csehiben, Csepelyen, Szőlősgyörökön, Gyugyon, Karádon, Kötcsén, Lellén, Mesztegnyőn, Őszödön, Szárszón, Szemesen, Szenyéren, Szóládon, Túron nem trágyázták a szőlőt. ^{111.}

Egy 1822. évi adat szerint Szárszón 180 hold szőlő volt, amelyből a trágyázás nehézsége miatt a távolabb és a magasabb tájékon, mint egy negyedrészt elhagyták a birtokosok. ¹¹²

Előfordult az is, mint pl. Szemesen, hogy trágyahiány miatt csak a kerteket tudták trágyázni. ^{113.}

Ha a borárakat, a borminőségét és mennyiségét összehasonlítjuk a trágyázás adataival, lényeges összefüggést nem találunk a szőlőtermés és a trágyázás között.

Viszont a trágyahiány miatt egyes helyeken csökken a szőlőterület.

A 19. század végén Zamárdi Kőhegyen már műtrágyával és fekáliával is trágyáztak. ^{114.}

A 20. század első felében Őszödön két évenként 200 mázsa istállótrágyát használtak fel holdanként. ^{115.}

A metszés

A 19. század elején csapra metszettek vagy rudast hagytak. Ebben az időben már ismerték a lugasművelésnek azt a formáját, amikor a füz- és nyárfára futtatják a szőlőt.

Berzsenyi Dániel /1833/ írta "...az olaszországi lugasozat ...munkája csak abból áll, hogy az élőfára felfutott szőlőtőkének hibás vagy szükségtelen vesszejit tavasszal leszedjük, a leghosszabbakat pedig egyik élőfáról a másikra eresztjük, vagy a két fáról öszveérő vesszőket a két fa között öszveköttjük, mely munkákat nemcsak tavasszal, de ősszel és télen is egyaránt lehet tenni s mondhatom, hogy én lugasaimat néha meg sem metszem, mégis mindig nagy bőséggel teremnek, úgyhogy a gazdaság minden terményei között legbizonyosb és legnagyobb termékenységet tapasztalok az élőfára futott szőlőben."

"Ugyanezért mindazon laposabb helyeken, hol nemes bor nem terem és a mező is alig dolgot ad a népnek, semmi jobbat az olaszországi lugasozotnál gondolni nem lehet..."

"Azon ellenvetés, hogy a lugas nem ad olyan jó bort, mint a törpe tőke, csak jobb szőlőhegyeinkre nézve nyomhat valamit, de az oly helyeken, hol különben sem terem becses bor, s hol a szőlő többnyire vagy dér által vész el, vagy éretlen elrohad, még bort is gyakran jobbat ad a lugas, melynek sem eső, sem dér nem ártván, azon egész késő fagyig érhetik a szőlő anélkül, hogy azt a rothadástúl féltetni kellene."

"Nem látok tehát semmi okot, hogy az olaszoknak ezen nagyhasznú és földszelbítő szorgalmát honunkban divatba ne hozzuk; sőt ha meggondolom, hogy Olaszországban egy körülugasozott hold föld, a gabona- vagy szénatermelésen kívül, csak bort ötven akót ad, és azonkívül ad még egyéb gyümölcsöt, és tűzrevaló rézsőt is, úgy hiszem, alig tudnánk mezei szorgalmunkon

szébb és hasznosabb mozdítást tenni, mintha honunk perkelt pusztáit ily szőlőkoszorúkkal felékesítenénk." ^{116.}

Ugyanebben a században bagolyfejre vagy kopaszfejre is metszettek, de a két világos szemes bakművelést is ismerték környékünkön, sőt a csapos fejmetaszt karóhoz kötött szálvesszővel is alkalmazták.

A múlt század második felében elterjedt az ún. sarokművelési rendszer, melynek különböző változatait alkalmazták.

Gaál Alajos azt írja, hogy: "Somogyban háromágú villa formájú szarvastőkékkel karózatlan bokorszőlőművelést folytatnak." Le is írja a somogyi metszémódot: "...fölfognak egy lábnyi⁸ hosszú kést, melyet a falusi cigány most nádolt meg, egy lábnyi hosszú fanyél van rajta; neki állnak a szőlőrendnek, s egyenes álltukban neki akasztják a kést a szőlő vesszejének, s fölmetszik vele a szegényt nyársformára ! hol pedig sok vesszőt találnak a tőkén...restelik mind nyársformára kihegyezni, hanem megfordítván font nehézségű metszőkésük másik, boldog felét, mellyen lándzsaforma élesség van, azzal csapkodják le a sző szoros értelmében a vesszőt." ^{117.}

A sarok elnevezés rokon értelmű: kar, szarv, bak szavai közül vidékünkön a bak szót alkalmazták, használták szívesebben.

Alkalmazták a szálvesszőzést is, amit pipaszárazásnak is neveztek.

Amikor termőcsapra metszettek természetesen biztosítószemet hagytak, melynek neve babuka. A rejtett szemet sárszemnek nevezték.

A múlt század második felében, Keleti szerint /1873/, hétféle metszémódot alkalmaztak. Somogyban a legelterjedtebb a tiszta fejmetaszt törpe vesszőkkel, karók nélküli módszer volt. Az alanti kimutatás holdakban /1200 öl/ mutatja az egyes

metszéspókok elterjedését Somogyban:

Tiszta fejmetzés magas vesszőkkel és karókkal	3500 hold
Tiszta fejmetzés törpe vesszőkkel karók nélkül	22230 "
Csapos fejmetzés magas vesszőkkel és karókkal	2387 "
Csapos fejmetzés porbujtással alkalmas vesszőkkel és karókkal	--- "
Bakmetzés magas karókkal	--- "
Karikás művelés	494 "
Vegyes művelés	--- " <i>118</i>

A századfordulón már egészen más a helyzet, mert környékünkön, a Balaton déli részén /Szemesen, Szárszón, Szóládon, Lel-
lén/majdnem kizárólagosan a csapos fejmetzést porbujtással
alkalmas vesszőkkel és hasított karókkal alkalmazzák. A két
világos szemes bakművelés esetében meghagyták a szálvesszőt, a
"vezérszálat" bujtásnak. A tiszta fejmetzést törpe vesszőkkel,
/kopasz fejmetzés/ karók nélkül vagy karókkal a direktermők ki-
vágása előtt alkalmazták. *119.*

A metzést évszázadokon keresztül, egészen a filoxéravészig,
szőlőmetzőkéssel végezték. Leírásukat megtalálhatjuk Jankó Já-
nos, Vajkai Aurél, Vincze István műveiben is. Müller Róbert
pedig egész fejezetet szentel ennek az eszköznek a bemutatá-
sára, használatára. *120.*

Környékünkön általában húzva metzettek. /A tőke tisztítá-
sára, a harmatgyökerek eltávolítására külön kis csákányhoz ha-
sonló eszközt használtak./

A tolvá és húzva metzésről, a szőlőmetzőké használatával
kapcsolatosan a szakemberek sokoldalú következtetést vontak le.
Az egyes korok termesztésére, a művelési módokra vonatkozólag
szőlővidékenként más és más megállapítás született. Sőt az esz-
közök koronkénti és területi elterjedése, valamint a régészeti

feltárásokra hivatkozva kétségbe vonja a kontinuitás tényét. A néhány év óta folyó vitára azonban eddig még senki nem tett pontot. /21/.

Ezekből a szőlőmetszőkésekből még ma is szép számmal találhatunk régi pincéknél, présházaknál, helytörténeti gyűjteményekben. Egyes helyeken még ma is használják "csutaszár" szedésére és répafejelésre.

Különböző szőlőmunkák tavasztól őszig

A 18. század első felében, Bél Mátyás szerint, már kaccsoztak, és csonkázás is volt. ¹²² A 19. században virágzás előtt, májusban a fattyuhajtásokat levették. Az alsó két-három levél eltávolítását tisztogatásnak vagy gyomlálásnak nevezték.

Virágzás után kötözték. A kötözést jól beáztatott rozs zsupszalmával végezték, de használtak bereksást, áztatott hársfahéjat, gyenge szilfahéjat, kukoricacsuhéjt, félrőfnyire vagdalt hitvány régi kötél fölbontott szálát stb. Később rafiát, majd műanyagszálat

A kapálásra különböző kapaformákat és sarabolyt használtak. A nyitás vagy kikapálás, kinyitogatás március-áprilisban, számára, történt. Az első kapálást májusban végezték, a másodikat június, júliusban kakhátra. A harmadikat kitakarításnak is nevezték. Ilyenkor gereblyéztek is /tolvajok ellen/. Szüret után a betakarás következett. ¹²³

Rézgáliccal /bordói lé/, az időjárásnak megfelelően, 3-8-szor permeteztek. /A Balaton közelsége, a páratartalom, a peronoszpóra terjedését elősegítette./

A 30-as években a moly általában a termés egyharmadát pusztította el, ezért a következő években a tőkét kopaszfejre metszették, és 3 %-os rézgálicoldattal permeteztek, és ennek következtében a molyveszély megszűnt. A porzást szükség szerint kénporral végezték. ¹²⁴

A szüret

A 19. század elején általában Szent Mihály napja után két héttel kezdődött. ¹²⁵ Az artikulusok helyenként más és más időpontot jelöltek meg a szüret megkezdésére. A legtöbb helyen általában október közepén kezdődött, és három hétig is eltartott. Volt olyan év, amikor szeptember első hetében kellett megkezdeni a szüretet, olyan nagy volt a darázs- és méhinvázió. Megpróbálkoztak a késői szürettel is, a cukorfok emelése céljából. A kísérlet azért nem sikerült, mert a cukorfok nem volt arányban a termés csökkenésével.

A fehér szőlőt zsáokban taposták, a vörös szőlőt összetörve, kádban, törkölyön nyolc napig érlelték. A fehér bort kétszer, a vöröset egyszer fejtették. /A bor gyakran megromlott, megnyúlósodott, másodszor, harmadszor is forrásnak indultak / ¹²⁶.

A törköly kifőzésére minden kerületi központban volt egy szeszfőzde az uradalmi árendások kezén. Később majdnem minden falunak volt szeszfőzdéje. ✓

Környékünkön a 18. és 19. században az egykarú emelő elvén működő prések három változata volt ismeretes. Az első, talán a legrégebbi, a bálványos vagy regős, némely helyen gerendős présnek egy csavarmenete és egy forgó sorfája volt, melynek segítségével a bálvány vagy főfa préselte ki a szőlő levét.

A másik változat a középsós kancaprés, melynek közepén volt az orsó vagy csavar. A két oldalgerendát fogta össze a sor vagy kötőgerenda, melyet bálványnak is neveztek. Környékünkön ez volt a legismertebb, de nevére már nem emlékeznek.

A harmadik változat az álóorsós kosoprés, melynek két szilárdan álló sorfája van. Két kos szorítja le a gerendát. ¹²⁷

Mindhárom megtalálható borvidékünk területén. Az első típus szép példányaikat őrzik a szőlősgazdák Balatonendrédén, Kő-

röshegyen, Balatonbogláron. A második típusnak nagyon szép darabja, 1823-as évszámmal Szemesen látható, a harmadik típus megtekinthető a Balatonboglári Mezőgazdasági Kombinát szőlőskislaki múzeumában. Egy másik, a fonyódi présház mulatóban./Állítólag a 18. század elején készült./

A modern borsajtót 1910 körül kezdték használni ezen a vidéken.

A szántódi gazdaság 1924. évi szüretéről a következőket tudjuk:

Szőlőfajta	a szüret időpontja	cukorfok
dinka	szept. 30.	18 fok
kadarka /siller/	" "	19 "
rizling	okt. 27.	22 "
oportó /siller/	" 7.	22 "
szilváni	" 12.	22,5"
szilváni	" 29.	25 "
rizling, válogatott	" 27.	26 "
szilváni, "	" 29.	26 "
kadarka /vörös/	" 30.	19 "

128.

Őszödön a 30-as években a must cukorfoka 16 és 25 fok között ingadozott. A legjobb évjárat 1935-ben volt. Ebben az évben 26 cukorfokot mértek. ^{129.}

A 18. században, az 1720. évi összeírás szerint, borvidékünk területén kapánként 1,5- 4 akó bor termett.

Nagyváthy szerint a 19. század elején nagyon rossz termés esetén 3-4 akó /de néha csak 1-2 akó/ közepes termés esetén hat akó, nagy termés esetén 10 akó bor termett kapánként.

A 30-as évek termésátlaga vidékünkön:

rizling	12 hl	nagyburgundi	19 hl
kövidinka	28 "	kadarka	9 "
mézes	13 "		
szerémi	31 "		
szlankamenka	28 "		

130.

A piaristák őszi szőlőtelepén szintén a 30-as években átlag 20-40 hl bor termett holdanként /1100 n.ö1./ 1944-ben 60 hl-es rekordtermés volt. Balatonszentgyörgyön 50 hl körül mozgott a bortermés.

A 18. század elején még nem kénnel, hanem erdei murokrépa-ból főzött musttal készítették elő a hordókat.¹³¹ A következő század elején használták a "büdös követ", tehát kénezték a hordókat.¹³² Ennek ellenére állandó a panasz, még az uradalmi pincészetekben sincs rendes borkezelés. Romlott, nyúlós, beteg borokról tesznek említést a jelentések.

A 18. században évente csak egyszer fejtették a bort. Később kétszer. Szántódon a múlt század végén már háromszor fejtették. Először karácsony után, másodszor március elején, harmadszor júniusban.¹³³

A 19. században ismerték a vizahólyaggal és a tojásfehérjével való derítést is.

Jövedelem, bérek, borárak

A szőlő, a bor, a pálinka jó jövedelmi forrása volt a nagybirtokoknak.

A piaristák mernyei uradalmán a bor és a pálinka eladásától befolyt összeg jövedelmé 1809 és 1843 között a gabona és a gyapjúeladás után a harmadik helyet foglalta el. Az uradalomhoz tartozó 25 községből csak kilenben volt szőlő. A többi község italfogyasztása az uradalmi borok számára állandó piacot biztosított.

Ugyanebben az időben a Hunyady birtok jövedelmének jelentős részét, 12 %-át alkotta a bor, a pálinka, illetve a borkimérés haszna. 1820-ban a bortizedekből 4064 akó került a földesúr pincéjébe.

A piaristák birtokán a majorsági és a dézsmaszőlők részarányát tekintve az uradalmi borkészletnek több mint 80 %-a a bordézsmából származott. De ez volt a helyzet környékünk többi nagybirtokán is. Ez természetes is, hiszen egy 1100 négyszögletes szőlőterület évi munkálása 1836-ban 40 kocsi és 92 napi gyalognapszámot jelentett. ¹³⁴

Tisztább képet kapunk, ha megvizsgáljuk egy gazdaság szőlőbirtokának jövedelmét. Az alanti kimutatás a szántódi gazdaság 1897-és 1898. évi borjövedelmét mutatja.

szőlőter.	termés hl	ár Ft/hl	11. jöv. 1897	termés hl	11. jöv. 1898
11 hold	112	20 Ft	2240,--	80	1600,--
csemegeszőlő és törköly			360,60		138,-
összesen :			2546,60		1738,40
kiadás:			755,90		566,30
tiszta jövedelem:			1790,70		1172,--
1 hold " "			162,79		106,--
1 hl must termelése :			6,74		7,08 ¹³⁵

A Jankovics uradalomhoz tartozó Szőlősgyőrök községben dolgozó vincellér bére 1884-85-ben a következő volt:

késpénz	70 Ft
búza	4,92 /pozsonyi mérő/
rozs	13,56 " "
só	29,--kg
föld	1 egész 1/8 hold
fa	8 öl

A géri szőlőpásztor sót, 2 kg tehénhúst, kenyeret, egy pozsonyi mérő kétszerest kapott. /A húst egy hétre, az utóbbit egy hónapra./ Az újhegyi és csehi szőlőpásztor ugyanennyit kapott. ^{136.}

A zamárdi, kőhegyi szőlőpásztor 30 Ft-ot a maga kenyerén, szüretkor a kisegítő pásztor 20 Ft-ot, szintén a maga kenyerén.

A zamárdi Kőhegyen dolgozók közül

a trágyahordók, szüretelők, szedők	30 kr-t,
a bújtok, szőlőrakók, kötözők	36 kr-t,
a metszők	42 kr-t kaptak.

De dolgoztak itt talicskázók, terítők, "újjétók" /a tőkét fiatalították/, bortöltők, föld alá húzó, szilvairtók /az elvadult bozótot irtották./ ^{137.}

A 18. század eleji borárakról és átlagtermésről már az előző fejezetekben említést tettünk. Most a 19. és a 20. század első felének boráraitól és átlagtermeléséről közlünk néhány adatot. Mindenesetre el kell mondanunk, hogy szeszélyes árváltozásoknak leszünk tanui az elmúlt másfél évszázadban.

1824-ben 2-4 kr volt a bor iccége, 1831-ben viszont már ennek kétszerese 4-8 kr, 1832-ben pedig 4-10 kr.

1835-ben 2 frt 30 kr-t fizettek a bor akójáért, 1836-ban már 8 frt-ot.

A nagykereskedő 1835-ben kétezer akóig 8, azon felül 6 frt-ot fizetett a bor akójáért.

1842-ben 2 frt, 1843-tól 1849-ig 1,5 frt, 1850-ben 2 frt, 1851-ben már 3 frt volt a bor akója. ¹³⁸

Keleti szerint 1861 és 1872 közötti 12 év átlagárát figyelembe véve Magyarországon 5,84 frt volt a bor akója, Somogyban 5,24 frt. Csak Tolna megyében volt alacsonyabb és néhány évben Komárom megyéé. Viszont az egy hold megművelésére fordított összeg, Veszprém és Tolna megye kivételével, Somogyban a legalacsonyabb.

A borárak Somogyban:

1861	4,70 frt	1867	4,88 frt
1862	4,72 "	1868	5,09 "
1863	4,78 "	1869	5,16 "
1864	4,53 "	1870	5,01 "
1865	4,97 "	1871	5,07 "
1866	6,30 "	1872	7,64 "

¹³⁹

Tíz évvel később a kőhegyi /Zamárdi/ borokért 32-35, ~~frt-ot~~, 1885-ben 38-40 frt-ot fizettek. 1889-ben szintén 32-35, 1896-ban 30-35 frt-ért kelt el a kőhegyi bor. A főszahegyiért /Bálatonendréd/ 1888-ban csak 28 frt-ot adott a kereskedő./Az apátság területén csak a bársonyosi és a somlai volt drágább, mint a kőhegyi./ ¹⁴⁰

E század 20-as, 30-as éveiben 10 fill. körül mozgott a bor ára literenként. A piaristák dél-lalatonai italméréseiben 45-60 fillérért mérték az őszödi bort. Egyes évjáratokat Dörgicsére szállítva, palackozva, "őszödi édes rizling" néven 1 P 65 fillérért is el tudták adni. ¹⁴¹

Börvidékünk szőlő és borfajtái

Az eddig átnézett anyagban és forrásokban feltalálható szőlőfajtákat vizsgálva megállapítható, hogy Börvidékünknek melyek a legősibb fajtái.

Bél Mátyás már a 18. század elején feljegyezi környékünk legismertebb, legelterjedtebb szőlőfajtáit.^{142.} A 18. század végi és a 19. század eleji szőlőfajtákról Nagyváthy könyvéből szerzünk tudomást.^{143.} Nem sokkal később Schams Ferenc munkájában megemlíti néhány sajátosságosan Somogyban termesztett szőlőt.^{144.} Csorba József monográfiájában szintén értéke adatokat szolgál Börvidékünk szőlőfajtáira vonatkozólag.^{145.} Keleti Károly a Balaton melléki szőlőfajtákat sorolja fel, melyek közül jó néhány megtalálható vidékünkön is.^{146.}

Jankó János a leggazdagabb anyagot hagyta ránk örökül.^{147.} Csánki is felsorol néhány, vidékünkre jellemző szőlőfajtát.^{148.}

A fenti szerzők felsorolását egészítettem ki egy néprajzi felmérésnek adataival. A felmérést környékünk néhány községében végeztük. Az összegyűjtött anyag egy része a PAB /Pécsi Akadémiai Bizottság/, a másik része a Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága által kiadott kérdőív alapján készült, mely a századforduló szőlőfajtáit is tartalmazza. Ezt az összegezést követi a 30-as évek, valamint napjaink szőlőfajtáinak felsorolása.

Végül annyit, ha rátekintünk az alanti táblázatra, tiszta képet nyerünk, mintegy 300 évre visszamenőleg, hogy környékünkön milyen szőlőfajtákat termesztettek. /A táblázat alján megtalálhatjuk azoknak a szőlőfajtáknak a neveit, melyet az említett szerzők és adatközlői megemlítenek, de szakkönyveink alapján nem tudtunk azonosítani.

Bél Mátyás 18.sz. eleje	Nagyváthy /1822/	Schams Ferenc /1834/	Csorba /1857/
Vörös Kadar	Furmint v. Szigeti Fekete kadarka		Kadarka Budai Kadarka
	Sárfehér v. Batai	Sárfehér/Silberweiss/	
	Kéknyelű		Kéknyelű
	Somszóló v. Som Bajor /Sombalyom, Kéknyelű?/ Juhfark v. Ifark Rakszóló	Juhfark/Lampelschweif/? Rakszóló Ezerjő/Reifler/ Kohlrabel, Makra v. " Cigányszóló	Csókaszóló/vadfekete, varjúfekete v. Cigányszóló/
	Bákor, Bakator /Turi piros?/		
	Fekete Góhér v. Bajor Sárga Góhér v. Bajor /és Budai/ Törökszóló	Augster Törökszóló	
	Rubella Dinka		Rózsa v. Dinka
Kecskecsöcsü	Kecskecsöcs formájú		Karai
Tökszóló	Tökszóló/szilvaszemű v. ökörsem/		Tökszóló
hár		Fosóka/Mehlweiss/	
	Hárslevelű		Vékonyhájú
Vörös muskotály /Zierfandler?/		Zierfandler Weirauch Zucker Weinbeer Gassler Krämmer Roszschwüzel Laagler die grobe die braune	Füper Pandur
		<i>↳ Lamm = a baromj Lammerschwanz baromjok v. Schweine = a fark juhfarok</i>	

Keleti /1873/

Jankó /1902/

Csanádegy század eleje népr. felm. 1910

Rizling
Chasselas blanc
Furmint v. Szigeti
Szekszárdi öreg kadarka
Budai tömött fűrtű "

Tagyoni zöld
Szigeti v. Furmint

Rizling
Chasselas-félék
Furmint
Nemes Kadarka
Budai Kadar

Olaszországi
Chasselas
Furmint
Kadarka

Malaga
Sárfehér
Muskotály
Szürkebarát

Sárfehér

Sárfehér
Muskotály

Burgundi
Kéknyellő
Tramini

Burgundi
Kéknyellő

Nagyburgundi
Kéknyellő
Tramini

Sárfehér
Nagyburgundi
Tramini

Bálint, Aprofer/Kleinweiss/
v. Aprófehér
Cserbajor v. Körteszőlő

Fehér Bálint v. Budai zöld v. Zöld-fehér
Gilicelábú v. Térdes kolontár

Zöld szőlő v. Budai zöld
Kolontár Kolontár 1910

Tüskésszőlő

Somszőlő v. Balatoni somszőlő
Tüskésszőlő

Tüskésszőlő 1910

Világos /Rakaszőlő/

Juhfarkú v. Ifarkú
Rakaszőlő v. Világos
Ezerjő

Juhfark
Rakaszőlő
Ezerjő

Ezerjő

Csókaszőlő

Vadfehér v. Csókaszőlő
Piros Bátor v. Bakator
Csúcsos Bátor v. Veltelini piros

Piros Bátor v. Bakator

Bakator

Zöldszőlő /Szilvánihoz has./

Zöldbátor v. Zöldszőlő
Fekete Bajor v. Fekete Góhér

Zöldszőlő
Bajor Kéknyellő

Berényi zöld

Bajor v. Góhér/Augster/

Fehér Bajor v. Fehér Góhér
Hárslevelű Bajor
Törökszőlő v. Fürjmony v. Török Bajor

Fehér Bajor

Karai /Bóhor Badacsony/
/hosszúcsú kék/

/v. Kék Kadarka v. Fekete Budai/
Mézses
Tulipiros v. Dinka
Kövidinka
Szilankamenka
Szirmai v. Szerémi zöld
Karai szőlő /kecskecsücsü kék/
Kecskecsücsü piros
Gyertyaszőlő /kecskecsücsü fehér/
Borjúsar ökörszem v. Szilvaszemű
/kék változata is van/
Tökszőlő /ökörszem fehér/
Fekete petrezelyemszőlő /chass/
Romaszőlő v. Rumonya

Mézsesfehér
Vörös Dinka v. Rák v. Rákszemű
Kövidinka
Szilankamenka

Mézses

Tulip.

Kövidinka

v. fehér?
Lunel/Sárga muskotály/
v. Bárzsing
Lisztas fehér v. Fosóka
v. Fehérszőlő

Muskotály
Halápi muskotály
Molnár szőlő v. Lisztas Bajor
Jakabszőlő v. Kék Mandolna
/Kisturg. Pinot Noir/
Opportó
Izabella

Karai /fekete/
Kecskecsücsü

Tökszőlő 1910
Petrezelyemszőlő

Tótszőlő
Jakabszőlő

Opportó,
Ottello
Izabella

Opportó
Ottello

Fehér Kadarka/Izsáki sár-
fehér v. Pozsonyi
Vörösvállas v. Vörösszőlő

Vörösvállas v. Vörösszőlő
Vékony/gyenge/héjú
Zsíros fekete

Vékonyhéjú
Fekete zsíros
Hárslevelű
Madeleine

Labacszezőlő
Szókeszőlő
Aprószőlő
Rakodin
Szarkaszemű
Fényesszemű
Nyárhajú
Balatonfekete

Csúcsos gyenge
Pezsényi
Mandolna
Szókeszőlő
Kamibányi

1845

"Kádkondító" /ritka és apró-
szemű, kemény és zöldes/
Leányszőlő /csillaglevelű,
savanyos fehér szőlő/
Rókaifarkú
Bolond kadarka

Makra (vörös)

Szegifehér
Huszár
Sonkoly
Turcsi

Prekocsi (leptorakály
csenget)

Csanád
Szikel 1910
Noah
Fehér deka
Elvira
Cseresznye
Kiskarant
Cseresznye fűszere
Jakabszőlő

Már említettük, hogy a Csák-nembeli Miklós, a Kisfaludy család őse, komáromi és csanádi ispán, hogy asztaláról a híres "somogyi bor" ne hiányozzék, már a 13. század elején Zamárdon szőlőt szerzett. ^{149.}

Szintén a 13. század legelején a fejevári olasz telepek és polgárok Somogyban szőlőt vásároltak. Szüret után itt termett boraikhoz somogyi bort vásároltak, és azt az ország különböző helyein adták el. ^{150.}

A sajjószentpéteriek végzése 1403-ban: Idegen bort tilos a városta bevinni. Ellenkező esetben "A hordót mindiarost kyvo-nattiuk és a város közepeth az fenekéth kivágattiuk és a bort a földvel megemésztettiük." Kivétel a "Zerémi" és a somogyi bor, mert "Ezek mindenütt kedvesek, mi sem akarjuk megaláztatani." ^{151.}

Mátyás király 1472. évi decretumának 17. cikke leírja, hogy Somogyban az emberek főként a bor eladásából húznak hasznot.

A szerémségi és a délről érkező borokat a felvidékiek és a lengyel kereskedők szívesebben vásárolják, ezért Mátyás király 1482-ben kiadott rendelete megtiltja ezeknek a boroknak Tiszalucnál feljebb való szállítását. Pesten is a szerémi és a somogyi borokat tartják egyes kereskedők pincéikben, mellőzve a helyi termést. ^{152.}

Hédervári István a pannonhalmi apátság egyik "kés"-ét bérelte. A vele folyó perből azt tudjuk meg, hogy tartozása az apátsággal szemben 1521-ben "12 hordó jó somogyi bor". A per végén Hédervárit arra kötelezik, hogy 200 forintot, 12 hordó somogyi bort szállítson be a monostorba, a perköltségeket pedig fizesse meg. ^{153.}

A 15. században kiváltságos helyzetűek voltak a szerémségi borok. Eljut a somogyi borral egyetembe oda is, ahová más bort nem engednek be.

Jánosi Zoltán Csapókert 150 éves jubileumán /1905 szeptemberében/ a következőket mondta emlékbeszédében: "A mi debreceni őseink sem igen vetették meg a jókedvnek nem annyira szent, mint inkább kedves háromságát: asszonyt, éneket és bort. Kedvelték a csillogó-villogó, lánghullámú és aranymámorú, zamatos magyar hegyborokat: a világ legtüzesebb és legnemesebb borait. Különösen a somogyi, baranyai, érmelléki, hegyaljai borokat iszogatták szép csendesen: mikor nem hangosan." Beszédében hivatkozik a városi nagytanács 1556. évi határozatára is. "A városi nagy tanács határozata, hogy akik a debreceni polgárok közül bort mérnek, a Somogyból és Baranyából hozott borok cégéréül gyalogfenyővel vegyes borostyánt használjanak, a hegyaljai borok árulói pedig vagy tisztán csak borostyánt vagy forgáccsal kapcsolatosan használjanak cégéréül; azok, akik a cégérek megcserélésével csalni akarnak, a bíró által egyenként egy forintban elmarasztaltassanak." /Somogy ekkor már török hódoltság terület volt !/ ¹⁵⁴

A bor minőségére vonatkozóan koronként, de azonos időben is, nagyon eltérőek a vélemények. Az 1720. évi hivatalos osztályozás szerint a szőlő termőképessége igen kedvező. Minőség tekintetében a somogyi bor akkoriban középszerű volt. ¹⁵⁵ A bor minőségét az adóösszeírók többnyire harmadosztályúnak minősítették. ¹⁵⁶

Egy másik forrás szerint viszont a somogyi borok közül a Balaton vidéki korán jó hírnévre tett szert. ¹⁵⁷

X¹. A 18. században a Hunyady birtokon, a paraszti kézen levő szőlők igen jelentősek voltak és jó bort adtak. ¹⁵⁸

1. A 18. század legvégén /1799-ben/ "Tágas szőlőhegyei nevezetes borokat teremnek, melyeket külső országokban is jó áron adnak el." 158.

88/a

2. Fényes Elek: Magyarország leírása /Pest, 1847/ c. művében külön kiemeli a gombai, a horvátkúti, a marcali, a kőhegyi és a lellei fehérborokat. A vörösbort adó helyek a következők: a kagylashegyi, a marcali, a kéthelyi, a böhönyei, a szőlőgyöröki, a kőröshegyi, a zamárdi, az endrédi, a gombai, a lellei, a tapsonyi és a rádi.

Egy hold szőlőttermését 10 akóra kacsúli. Somogyban ekkor 59 142 hold szőlő volt.

89/a

3. Richard Bright 1815-beli leírásában a következőket olvashatjuk: "Aután gyönyörű vidéken mentünk keresztül. Jobbról-balról szőlő, tele virágzó gyümölcsfával....Ez a szőlő a régi Hunyadyé. Az általa ültetett élősövény-korítás angol ember szemétnen az egész vidéket kedvesebbé teszi." 163.

89/a

A 19. század elején /1802/ készült egy olyan elkeseredett jelentés, mely szerint a paraszti szőlők termése ötödosztályú. ¹⁶⁰

A 19. század első felében már merőben ellenkező a vélemény, mely szerint Somogy is meg van áldva borral, kitűnő fehér borai közt a zákányi a legjobb, de vörös borai is vannak, csak nem tartósak. Szólád, Szőlősgyőrök táján elsősorban vörösbort termelnek. Bor kevés megy ki a megyétől, de magát ellátja. ¹⁶¹

Ugyanebben az időben a Hunyady birtokról a következőket olvashatjuk: "A szőlő látszik az egyetlen termelési ágának, melyet az uradalom nagyrészt még jobbágyi bérletben hagyott. Volt azonban saját kezelésben levő szőlőterület is. A jobbágyok biztos jól gazdálkodtak, mert mind a négy gazdaság területén igen jó az uradalom pincészete, vörös és fehér borát minden leltás kiemelten dicséri." ¹⁶²

A Széchenyi birtokhoz tartozó Kőröshegy és környékének borait 1825-ben másod és harmadosztályúnak minősítették, illetve 2. és 3. osztályba sorolták. ¹⁶⁴

Az 1828. évi összeírás borárainak alapján a következőket állapíthatjuk meg:

5/5	4/5	3/5	1/2	2/5
Kőröshegy	Buzsák	Berény	Cszöd	Cschi
Szőlősgyőrök	Gadány	Csepely		Szárszó
Szemes	Kis-és Nagygomba	Kéthely		
	Balatonkeresztúr	Kötöse		
	Látrány	Somogyvár		
	Lelle	Szólád		
	Marcali	Túr		
	Szenyér	Balatonújlek		
	Teleki			
	Lengyel-tóti			
	Visz			
	Mohács			
	Tatárvár			

Az 5/5 jelzésű bor ára 1 ft, a 4/5 jelzésűé 60 kr. ¹⁶⁵

Fényes Elek /1851/ a somogyi borok és szőlők közül a következőket emeli ki:

Balatonendréd: Van jeles vörösbort termő szőlőhegye

Balatonlelle: Sok jó bora van.

Böhönye: Szőlőhegye kedves ízű bort terem.

Kéthely: A baglasi hegyen jó vörös bort terem.

Kőröshegy: Van igen szép szőlőhegye.

Marcali: Szőlőhegye nagy kiterjedésű, s igen híres fehér és vörös bort terem.

Somogyvár: Szőlőhegyekkel körülvett környékén bora bőven terem.

Szőlősgyörök: Keletre szőlőhegyekkel körülvétetve, vörösbora jó.

Zamárdi: Itt van a Kőhegy, mely jó bort terem.

Nagygomba: Fehér bora Somogy megyében a legjobbak közé számítatik.

Felsorolja, hogy szép szőlőhegye van: Balatonberény, Balatonkiliti, Gyugy, Karád, Kötcese, Látrány, Lengyeltóti, Pusztakovácsi, Somogytúr, Szólád, Tapsony, Teleki, Csepely, Bálványos, Balatonújlak, ^{községeknél} Galány szép szőlőhegygel rendelkezik. ¹⁶⁶

Galgóczi Károly /1855/ írja, hogy "Somogyban kitűnőbb borok közül valók a gombai, a horvátkúti, a marcali, a kőröshegyi, a lellei, mind a Balaton körül. A kéthelyi határan a Baglasi-hegy igen jó fehér és vörös bort ad. /Akója 10-12 pft./ "Meggjegyzí:"Már Somogyban veres is gyakrathban fordul elő". ¹⁶⁷

Csorda József/1857/ Somogy vm ismertetésében a következőket írja:"A köhönyei hegy, mely jó és főképp sok vörös bort terem, úgyhogy minden egyes szőlőtulajdonos szükségen felül adhat el. A kéthelyi szőlőhegy, nevezetesen a Baglyas, vidékünkön túl is ismeretes, főképp az uraság derék pincéjéből a vörösbort, mely a burgundival vetekedik, mint napi renden kívül /extra/ csamegebort távolabba is elhordják."

"Említést érdemelnek a marcali, a gombai, a gombai szőlőhegyek, melyek a borkereskedők előtt ismeretesek, minthogy kedves ízű bort adnak. A Balaton mellékiek közt említést érdemelnek a fonyódi, a kishegyi, a túri, az őszödi, a kőhegyi, a kőröshegyi, a zamárdi szőlőhegyek. Berény szőlőhegye is igen jó és sok bort termő. A középben fekvő karádi, főképp a kötcei hegyek igen jó bort teremnek." ¹⁶⁸

Pesty Frigyes /1864/ munkájában csak két települést emel ki. Böhönye vörös boráról híres. Kéthely Sári-hegy, Kéthelyi-hegy, Baglasi-hegy. A három szőlőhegyen, Különösen Baglas és Sári - hegyeken jó zamatú, erős és a kereskedelemben is igen keresett borok teremnek.¹⁶⁹

A Pester Correspondens tudósítója 1887. július végi számában hírt ad Balatonföldvár alapításának tervéről: "Széchenyi Dénes gróf és fiai, Imre és Géza grófok meghívták a balatonfüredi Stefánia Yacht-Clubot kőröshegyi birtokukra, mely Szántód közelében a somogyi tóoldalon tükröződik a magyar tenger fényében. A Stefánia Yacht-Club természetesen örömmel fogadta a nemes gróf meghívását, és a klub vezetőjével és legbuzgóbb gyarapítójával, Nádasdy Ferenc gróffal az élen hat yachton /Hableány, Álom, Arám, Királynő, Jolántha, Aranyember/ rándultak át az egyesület oszlopos tagjai, díszes hölgykoszorút vivén magukkal, nevezetesen Zichy János grófékat, Nádasdy Julia Comtesset, Rudics József bárónőt, Ádám Ilon és Gizi kisasszonyokat. A hájos háziasszony, ifj. Széchenyi Imre grófné, szül. Andrássy Mariska comtesse elragadó szívéllyességgel és keccsel fogadta a vendégeket. Az ebéd minden alkatrésze honi volt, az úri birtok természetvénye, a vörösbor ugyanazon fajtából való, amellyel id. Széchenyi Imre gróf, monarchiánk nagykövete Berlinben egy alkalommal kedveskedvén Vilmos császárnak, ez a magyar vereset jobtnak találta a bordóinál, és kedvenc itala maradt is mindvégig."¹⁷⁰

Baksay Sándor/1896/ írta: "A filoxérának azonban, mely a szőlő tövére vetette fogát, nem állotta útját semmi, s ma már nem a szőlőültetvényeket, hanem csupán helyeit kell és lehet számba venni. Az egész Külső-Somogy Balatonra néző dombjai pusztulóban vannak, a látrányival együtt, mely borával a többi fölött

kitűnt. A legnevesebb borokat azonban az eddig még nem említett kis hegygerinc adta, mely Balatonberénytől Böhönyéig a kéthelyi, marcali, böhönyei uradalmi pincéken keresztül a szomszéd megyékbe, egész Sopronig s még tovább is árasztotta keresett nedveit." 171.

Már az előző fejezetben említést tettem a szántódi pincegazdaságról, ahonnan 1898-ban 50 ezer liter /16 év termésének egy részét, a legjavát/ Pannonhalmára szállították. Innen különböző csatornákon az ország minden részébe, sőt külföldre is eljutott. Az 20-as évek ejelén a szántódi pincegazdaság borát Pannonhalmán keresztül, Svájcba, Svédországba, Hollandiába, Ausztriába, Csehszlovákiába exportálták. 172.

Már Csorba József /1857/ megemlíti, hogy "...még most is lehet Szántódon az uradalmi pincében 20-30 éves borokat találni." 173.

Csánki /1912-13/ Szemes, Boglár, Gyugy, Kéthely, Látrány-Rádpusztá, Lengyeltóti, Marcali, Nikla, Somogytúr, Somogyvár, Szőlősgyőrök szőleit és borait említi. 174.

Biztosan tudjuk, hogy Balatonőszödön 1935-ben igen magas cukorfokos must termett./A hazai olaszrizling tábla a nagypince mellett az ún. Alsóvölgyi-dűlőben volt./ Akkor a legalacsonyabb borár 10 fill. volt. A kismértékbeni kimérésekben 45-65 fill-ért kelt el a bor litere. Az említett magas cukortartalmú must a piarista rend másik pincéjébe, Dörgicsére került, ahol megfelelő kezelés-csrátlanítás után "Őszödi édesrizling" néven került forgalomba, és 1,65 P-ért ~~adta~~ árúsították. 175.

A 30-as évek gazdasági jelentésében a balatonmelléki borvidékről a következőket olvashatjuk:

A tabi járáshoz tartozó községek dombos területe szőlő -és bortermelésre igen alkalmasak. Szőlőtelepítvényeinek legnagyobb része európai szőlőfajta, borai közepes és jó minőségű

asztali borok. Csemegeszőlőt is termelnek. A járás legjobb bortermelő községei: Kőröshegy, Balatonendréd, Sérsekszőlős, Ságvár, Nagyberény, Szőlád, Kötöse, Tab és Karád.

A lengyeltóti járás termelése a többi területekhez viszonyítva jelentős fejlődést mutatott, mind a terület nagysága, mind pedig a szőlőfajták tekintetében. De található ezen a területen néhány község, ahol az amerikai direkttermő az uralkodó. Az uradalmi szőlőkben európai szőlőültetvényeket találunk. A járás területének 4/5 részén folyik intenzív szőlőkultúra. Az északi rész homokos talaján kizárólag európai szőlőfajták gyenge asztali borokat adnak, a déli rész dombos vidékének szőlői közepes, itt-ott jó minőségű asztali borokat szolgáltatnak, eltekintve az amerikai direkttermők jellegtelen noahjától. Neves szőlőtermő települések: Somogyvár, Gamás, Osztopán, Öreglak, Lengyeltóti, Szőlősgyörök, Somogytúr, Szőlőskislak, Balatoncsehi, Látrány, Balatonboglár, Balatonlelle, Balatonszemes, Balatonőszöd, Fonyód és Buzsák. A Balaton-parti igények kielégítése céljától a csemegeszőlő termelése is emelkedett. Nevesebb szőlő-és bortermelők: Meixner Emil Balatonlelle, Gaál Olivér Balatonboglár, Jankovics Béla Szőlősgyörökön.

A marcali járás csak a házi szükséglet erejéig termel szőlőt és bort. Csekély kivételtől eltekintve amerikai direkttermőkkel van betelepítve ez a vidék. A járás bortermelése jellegtelen. Egyetlen szigete a járásnak a Hunyady József-féle kéthelyi baglyasi szőlőgazdaság, ahol jó minőségű fehér pecsényeborokat termelnek. Neves szőlőgazdasága van még Szabó Károlynak Balatonkeresztúron. 176

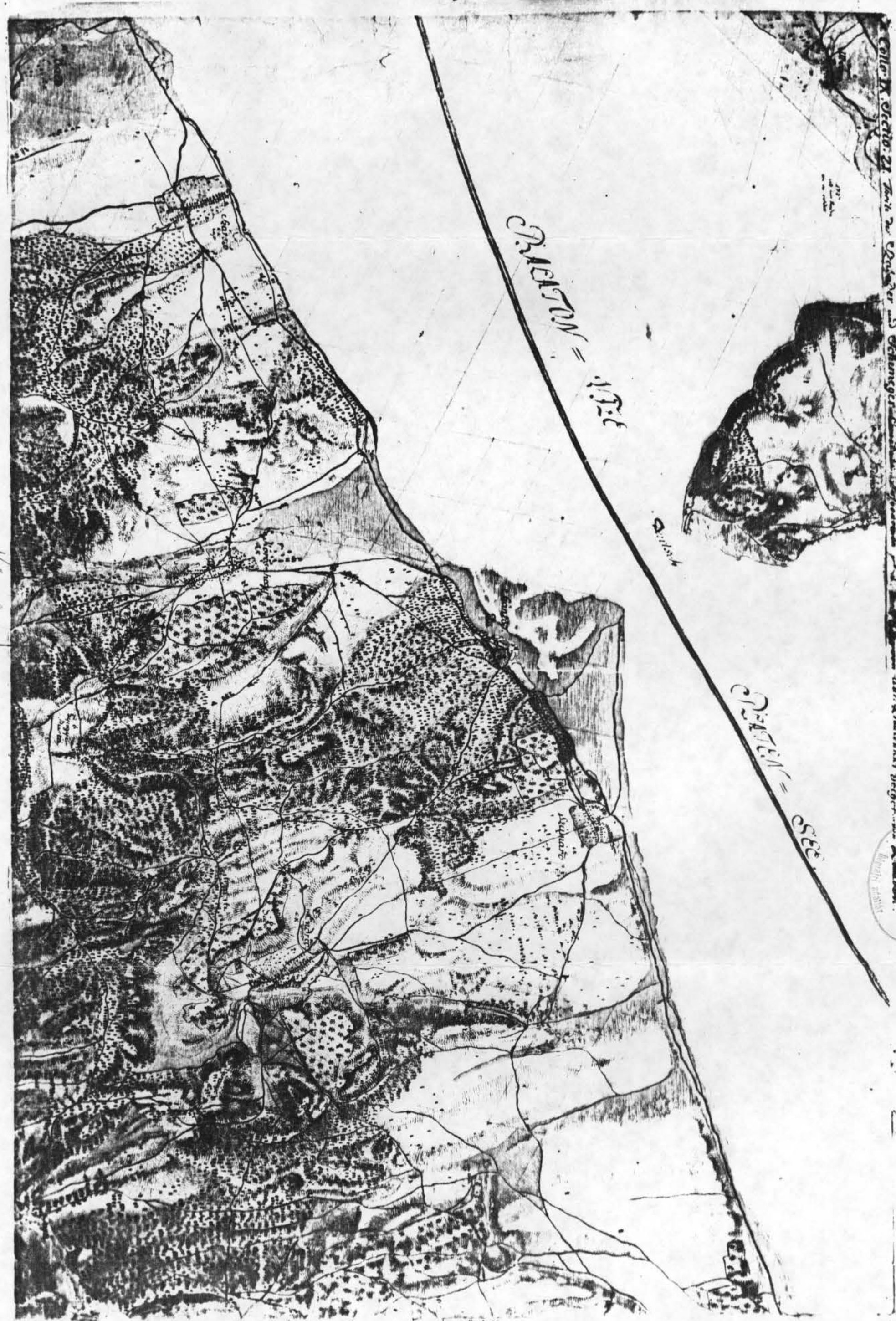
Color Plate 21. Part of the ... ..

U.S. GEOLOGICAL SURVEY
WASHINGTON
1885

GRANTON = 1175

GRANTON = 1175

Kishlegg
Kishlegg
1882-85

A hegyközségek élete

Mint már említettük a szőlők egy-egy község határában több évszázadon keresztül ugyanazon a helyen voltak, és zárt egységet, hegyközséget alkottak.

Szervezete hegy mesterekből, bírákból, esküdtekből, hites nótáriusból állt. De tudunk olyan hegyközségi szervezetről is, ahol főesküdő és vicehegyester is volt. Az pedig természetes, hogy a szőlőhegy vincellérek és szőlőpásztorok nélkül elképzelhetetlen.

A szervezet irányította a szőlőhegyen folyó munkák rendjét. Írott törvényei, articulusai voltak. A vezetőségnek joga volt a szabályok ellen vétőket szigorúan megbüntetni, nemest és jobbágyot egyaránt, az előbbit pénzbüntetésre, az utóbbit pálcaütésekre.

Az egyházi és világi földesúr, akinek szőlői a jobbágy-szőlők szomszédságában voltak, egységes rendeletekkel akarta virágzóvá tenni a birtokához tartozó szőlőhegyeket. Ezért a hegyközségi törvényeket, articulusokat a földesúrnak tisztjei szerkesztették, és a vármegye hagyta jóvá. A hegybéli articulusok, attól függetlenül, hogy hány pontba foglalták azokat, azonos sémára készültek, de az egyes települések articulusai, a helyi szokásoknak megfelelően, eltéréseket is tartalmaztak.

Szőlővidékünk falvaira, illetve szőlőhegyeire vonatkozó, általunk ismert, szabályzatok közül a legkorábbi a marcali /1740/^{177.}, utána következik a teleki /1755/^{178.}, melyet 1799-ben adtak ki újra, és a legtöbb, 34 articulust tartalmazott. A zamárdi, kőhegyi articulust 1767-ben fogalmazták és csak 18 pontja volt.^{179.} A Széchenyi család arti-

articulusát Csokonyán adták ki, először 1787-ben, később 1830-ban. Ez utóbbit Sárközy István továbbította a vármegyének, és 26 articulus¹⁸⁰ tartalmazott. A tihanyi apátság által kiadott hegytéli articulusok szintén 26 pontot tartalmazott, melyek az apátság Somogyban levő birtokainak szőlőhegyeire is vonatkoztak. Kiadási éve 1803¹⁸¹. Balatonszabadi hegyközség articulusának 30 pontját 1823-ban szerkesztették, melyet Vajkai Aurél majdnem teljes terjedelmében közölt¹⁸². A szőlősgyőröki artikulusról a Somogyi Honismereti Híradóban olvashatunk¹⁸³, a zamárdi, kőhegyit pedig Boross Marietta és Piller Dezső is ismertette.

Átnézve az említett hegyközségek articulusait, megállapíthatjuk, hogy a korábbiak részletesebbek, több pontot tartalmaztak. Lényegüket tekintve a pontok egy része a földesúri függőségeket tükrözi. A hegytörvények évszázadok jogi /örökösödés/, a feudális kötelezettségeket /dézsmá/ és a szőlőműveléssel kapcsolatos szokásokat összegezi. Tartalmazza a szervezet felépítését, felsorolja a tisztségviselőket, foglalkozik a szőlőhegyek, a gyepük, az utak, a kapuk, az egyházi szokások rendjével, az emberi magatartás, viselkedés normáival, tilalmi kérdésekkel /tűzgyújtás, lopás, vadászat, verekedés, közlekedés, birtokháborítás/, a tisztségviselők és szőlőbirtokosok jogaival és kötelezettségeivel. Szól a borhamisításról. Intézkedik a szüret megkezdéséről, a károk megtérítéséről, a hegyközségi gyűlések megtartásáról és annak időpontjáról. A feudális jogszokásoktól eltérően beszél a szőlőterületről, az irtásföldek hasznosításáról, a szőlők telepítéséről, a vételről, az eladásról és az örökösödésről is. Minden esetben leszögezi, hogy a

vétségek elkövetői milyen összeget kötelesek fizetni, a job-
bágyok esetében, hány pálcaütés jár a vétség elkövetéséért.

A szőlőhegyet minden esetben árok, gyepű, élősövény,
tüskekerítés vette körül, melynek karbantartásáról a szőlő-
lősgazdáknak kellett gondoskodniuk. A szőlőhegybe vezető u-
tak kapuját is jó karban kellett tartani. A kapukat a hatá-
ros dülők neveivel jelölték. Kőröshegyen pl. Cserhegyi, Bor-
kúti, Gyikói kapura és annak helyére is emlékeznek a ma é-
lők.¹⁸⁴ Újlakon, Keresztúron, Szabadiban, Kilitin, Kéthelyen
legtöbb esetben családnevekről, vagy a család ragadvány-
nevéről nevezték el a szőlőhegy kapuit. Zamárdiban Fehér
és Második kapu elnevezéssel is találkozunk. A legtöbb he-
lyen egyszerűen csak Szőlőkapu, Högykapu vagy a hegy nevé-
ről Kőhegyi-kapunak nevezték a szőlőhegyi bejárókat.¹⁸⁵

A szőlőhegyek sok helyen közvetlenül a községgel volt
határos, de voltak olyan települések, ahol több km-t is
kellett gyalogolni, mire kiért a szőlősgazda szőlőjébe.
Néhány községnek több szőlőhegye is volt.

A hegyközség név háven tükrözi, hogy a szőlőhegyeknek
állandó lakói is voltak. A kőröshegyi Borochegyen 15 csa-
lád lakott. Kéthelyen, az 1970. évi népszámlálás adatai
szerint, a Kéthelyi-hegyen 138, a Sári-hegyen 52, a Bag-
lyas hegyen szintén 52 személy lakott. Egyes articulusok
viszont egyenesen tiltották, hogy a szőlőhegyeknek állan-
dó lakosai legyenek.¹⁸⁶

A hegyvám eltörlése után tovább éltek életüket a hegy-
községek. Az 1894. évi rendelet a hegyközségek megalakítá-
sát megengedi, de nem rendeli el. Az 1929-ben hozott ren-
delet a hegyközségek megalakítását kötelezővé teszi, de
csak a 150 k. hold, vagy annál nagyobb összefüggő szőlő-

terület esetén. Ennél kisebb területen a hegyközség megalakítása nem kötelező. Az 1938. évi XXXI. tc. minden 50 k. hold szőlővel rendelkező településen kötelezővé teszi a hegyközségek megalakítását. Ennél kisebb szőlőterülettel rendelkező községek esetében a társulás önkéntes.

Tehát még a 20. század 30-as éveiben is alakulnak hegyközségek, de vannak nagy múlttal rendelkező egyesületek is.

A somogytúri hegyközség 1939-ben alakult újjá. 1948-ban 207 tagja volt. Szőlőterületük 79 hold európai és 21 hold ötellő. A szőlőtulajdonosok^{közül} 22 viszi és egy-egy látrányi, berencsei, budapesti, nagycsepelyi és tardi lakos volt.^{187.}

A kőröshegyi hegyközségnek a 30-as éveken 300 hold szőlőterület~~ük~~ volt. A 40-es éveken Szelényi József tanító volt a hegyközség elnöke.^{188.}

A köhönyei hegyközség jegyzőkönyvében a következőket olvashatjuk:

1940. A gazdák követelése, hogy a direkttermő /ötellő/ szőlőtől legalább 250 n. ölet továbbra is megtarthassanak. Ebben az időben a hegyőr és a hegybíró fizetése egyaránt 300-300 F volt. 1942. A hegyközségnek külön postása volt, akire nagyon sokan panaszkodtak, mert a levelek elkallódtak. Az 1946. évi jegyzőkönyv fő témája a borbeszolgáltatás. 1947. A hegybíró és az elnök kifogásolta, hogy néhány szőlőgazda kétéshárú egyéneknek adta ki a szőlőhegyen levő épületeket. 1948. Az utolsó jegyzőkönyvből /nov. 29./ megtudjuk új vezetőséget választottak. A hegyközségek megszüntetéséről azonban egyik jegyzőkönyvből sem szerzünk tudomást.^{189.}

1948 után a szőlőhegyek termésének hasznosítására különböző társulások, csoportok jöttek létre.

A kőröshegyi szőlőszakcsoport rövid története

1948 után a szőlőhegyek termésének hasznosítására, értékesítésére különböző társulások, csoportok jöttek létre. A szakcsoportok alapítását és működését a SZÖVOSZ elnökének 40/1960. sz. utasítása írta elő, a szakszövetkezetét a 6/1961-es utasítás.

A fenti utasítást azonban néhány községben megelőzték. Biztos tudomásunk van arról, hogy Kőröshegyen már 1954, illetve 1955-ben szőlészeti szakcsoport alakult. Alakuláskor 54 tagja volt, nem sokkal később 63 tagot számlált.

A szőlészeti szakcsoport a helyi földművesszövetkezet keretében belül működött. Ez volt akkor a földművesszövetkezet legifjabb hajtása, mely életerősségét néhány év alatt bebizonyította. Feladata és célja a tagok által megtermelt bor értékesítése. Ez a tevékenység a saját borkiméréseiben történt. Ilyen üzletek Kaposváron, Komlón, Enyingen és Siófokon voltak. Ezen üzletek forgalma biztosította a tagok borainak az eladását. Közös tevékenységük a boreladáson, értékesítésen kívül a mész, a szénkéneg a különböző növényvédőszeres beszerzése, elosztása.

A borkimérők havi forgalma 70-75 hl, 1958-ban 960 hl bort értékesítettek.

A szakcsoport első elnöke Papp Gyula, majd 1958-tól Jánfalvi János látta el ezt a tisztséget.

1956-ban a borankéton három megyei nagydíjat a szakcsoport tagjai nyerték el.

1959-ben a termelőszövetkezet alakulása után, az üzleteket, illetve borkiméréseket a termelőszövetkezet működtette tovább. ¹⁹⁶⁰

Hasonló szőlőszakcsoport működött és működik a borvidék területén. /Balatonboglár, Balatonlille stb./

Présházak, pincék

A pannonhalmi apátság történetéből tudjuk, hogy már a 13. században pincékben tárolták a somogyvári Szent Egyed apátság borát. ^{191.}

A 14. században a somogyi szőlőművelő jobbágyok rendes telekbeli tartozéka volt a pince. ^{192.}

A változatos pinceformákat a bortermelésnek az északibb övezetekben való elterjedése, a borok csökkentebb állóképessége, ezeken a területeken nagyobb értéke teremtette meg. Eszerint alakult ki hazánk területén is a pincekultúra. Délről észak felé haladva, egyre fejlettebb, hűvös, egyenletes hőmérsékletet biztosító, vagy ezek irányába fejlődő pinceformákkal találkozunk. ^{193.}

A pincéket, a mi környékünkön, rendszerint a szőlő aljában vagy annak felső végébe, az úthoz közel építették.

Anyaga koronként változott. Az általunk ismert legelső pincék falát sövényből fonták, és sárral csapták be. A bortároló helyet, vagyis az igazi pincét, az épület végébe, a domboldalba, a földbe vájták. Ismerünk gerendákra, "fecskerakásra" épült pincét is. Kötcsén és még néhány település szőlőhegyein földbe vájt pincét is láthatunk. A negyvenes évek elején Zamárdiban egy 1741-ben épült boronapince állt, melynek földfeletti részét hatalmas gerendák tartották, és famennyezete volt. ^{194.}

A Balaton déli partján - Jankó János szerint - magyaros elrendezésű pincéket, illetve présházakat találunk. Legáltalánosabb típusa: présház és pince. ^{195.} A pince tulajdonképpen csak "bor-kamra", alig 20-40 cm-rel mélyebb, mint a présház helyisége. Ismerünk olyan változatot is, ahol a présházhoz boltíves pince is csatlakozik. De nem ritka az olyan pince sem, ahol ezek-

hez még egy fűthető helyiség is csatlakozik. /Kőröshegy/ Kőben szegény vidékünkön 60-80 cm vastagságú, vertfalú pincéket, présházákat építettek.

A települések sorában külön figyelmet érdemel a mi vidékünkön a völgyekben meghúzódó egyutcás vagy soros település. Közégeink zöme, több mint ötven százaléka, ilyen volt. Sok helyen a ház telkeinek végét - egyes helyeken a házakhoz kapcsolódva, máshol attól függetlenül -, csűr foglalta el. /Kőröshegyen a falu főutcájától keletre, a Petőfi utca és az Öreghegy közötti területet "Csűrföldek"-nek nevezik./ Ettől a területtől keletre emelkedő Öreghegyen volt, és napjainkban is itt terül el az ún. "pinceváros". A Petőfi utca keleti házsorát az Öreghegytől egy kis árok választja el. Az Öreghegy lábánál, az árokhoz egész közel húzódik a pinceváros első pincesorra. A 20. század ötvenes éveiben ebben a sorban 38 pince húzódott meg. /A házak mintegy ötven százaléka mögött épült pince./ A második sorban kilenc, a harmadikban 15, a negyedikben 16 pince épült az elmúlt századokban. A falutól délkeletre az ún. "Borochegyen" egy kis völgyben 15 lakott pince élte a maga életét.¹⁹⁶

A faluhöz egészen közel, a mostani református templommal majdnem szemben, vezet egy út a "Borkút"-ba, mely területnek a közepén még ma is áll a dézsmapince.

Területünkhöz tartozó települések szőlőhegyeinek elrendeződése falvanként más és más képet mutatnak. Van, ahol közvetlenül a községhez kapcsolódik /Szárszó, Szemes/. Előfordul, hogy 4-7 km-t is kell gyalogolni, mire kiérünk a szőlőhegyre /Szabadi, Lelle/. Előfordul, hogy az egész községet közrefogja vagy körülöleli a szőlőhegy/Kötcse, Endréd/. Némelyik községnek csak egy szőlőhegye van /Teleki, Hollád/.

Gyakori a két vagy három szőlőhegygel rendelkező település is. /Kőröshegy, Lelle, Kéthely/.

Azt már említettük, hogy a legtöbb szőlőhöz pince, présház tartozott. Néha és némely helyen olyan sűrűn épült be egy-egy szőlőhegy, hogy az felért egy faluval. Ismerünk olyan szőlőhegyet is, amelyen annyi épület volt, illetve van, mint a település házainak száma. "A 352 kishold szőlővel beültetett Bari-hegy 1813-ból származó pontos és részletes térképén 262 épület számolható össze." ^{197.} Balatonszabadi térképén, mely a szőlőhegyet ábrázolja, 183 épület, pince, présház található. ^{198.} A már említett Kőröshegy szőlőhegyén, az Üreghegyen az ötvenes években 93 pincét számoltunk össze. /Napjainkban sokkal több van./ A kőröshegyi Kishegyen alig találunk pincét. ^{199.} /Érdekes megvizsgálni a múltat és a jelennel összehasonlítani. Szemes 1860-as térképén 58 épület látható. Kb. száz évvel későbbi térképén 69. Napjainkban - t számoltunk össze.

A paraszti pincék mellett a földesurak majorsági szőlőikben termelt boraik számára, valamint a dézsmatorok tárolására nagypincéket, dézsmapincéket, présházakat és dézsmálóházakat építettek.

A 19. század elején a Hunyady birtok 15 községében 3249 hold hegyvámos, Baglas-pusztán és Kis-Baglason pedig 24 hold allodiális szőlő ~~is~~ volt. E hatalmas szőlőterület termését a kéthelyi, a simongáti, a szili és a szemesi központban tárolták. /Minden hold után egy akó mustot./

Baglas-pusztán a présházat téglából építették, hét és fél öl hosszú és négy és fél öl széles volt. A présház végében egy boronákra épített pince állt. Az épületet náddal fedték be.

A Kis-Baglas hegy közepén a föld alatt égetett téglából bolthajtásra, három hajtásban 43 öl hosszú és négy öl széles pincében tárolták a bort. A pince fölött szintén téglából készült 12 öl hosszú épület állt, ^{melyben} egy szoba kandallóval és egy pallás nélküli présház volt. A présházban is volt egy kandalló. Az épület náddal volt fedve.

A balatonberényi szőlőhegyen levő pince fecskerakásra épült, gerendás, pallás nélküli új épület. A 9 öl hosszú és négy öl széles pince náddal volt fedve. A pince mellett állt a dézsmáló ház fecskerakásra /"fötskerakásra"/. Kilenc öl hosszú és négy és fél öl széles náddal fedett épület ~~volt~~, melyben egy gerendás szoba konyha is volt.

A szemesi pince a gránárium alatt helyezkedett el. A granarium égetett téglából épült a "fal között három födél alatt egy öntésre 12 öl hosszú négy széles. Az alsó öntés téglával flastromozva, a többi öntések deszkával padimentozva...a teteje fényő zsinóllal födve 53 ablakokon vas rostély, tizenegyen vas gáter. Azon gránárium alatt bolthajtásra pince 12 öl hosszú 3 öl széles - ennek végében a hegy alatt 21 öl hosszú két és fél öl széles másik pince, szükséges gáterfákkal provideálva. A gránárium előtt bolthajtásra meszes pince 3 öl hosszú 3 öl széles."

A földesúr birtokához tartozó minden községben korcsma ház is tartozott, mely alatt vagy mellett kisebb-nagyobb pince állt. Így többek között Varjaskéren, Újlakon, Kéthelyen, Szemesen, Szárszón, Szóládon stb. A szárszói korcsmaház alatt 3 és fél öl hosszú, két és fél öl széles pince ^{állt} ~~volt~~.

A vendégfogadókhöz tartozó pincék elhelyezése és mérete különbözőek egymástól. A kéthelyi és a szemesi vendégfogadó pincéje a vendégszobák alatt foglal helyet, a szóládi vendég-

fogadó pincéjének méretéről nemcsak a vendégforgalomra lehet következtetni. /Négy és fél öl hosszú és két öl széles./

A pincékben tárolt bor mennyisége 1822-ben akóban:

	kéthelyi	simongáti	szili	szemesi
fehér fejtett óbor	468,4	---,--	72,14	19,48
1820 " "	193,24	2,14	128,49	42,50
1821 " "	48,17	-,--	103,13	51,23
fehér seprős óbor	5,16	-,--	--,--	--,--
1820 " "	47,48	-,--	--,--	--,--
1821 " "	8,32	-,--	--,--	--,--
Vörös fejtett óbor	452,48	10,--	--,--	--,--
1820 " "	27,19	165,37	45,48	--,--
1821 " "	869,35	320,43	133,44	231,31
vörös söprős "	90,--	--,--	--,--	--,--
1820 " "	56,--	--,--	--,--	--,--
1821 " "	329,--	--,--	--,--	--,--
Somlai bor	1,--			
Soproni aszú szőlő bor	1,--			
Tokaji " " "	-,21/64			
Ruszi " " "	-,11/--			
Összesen:	2597,--	497,--	481,--	343,--
ecet	28,4	1,41		
borseprű	15,32	52,24		
sör		21,32		
szilvapálinka	88,46		55,16	
gatonapálinka	9,24	351,56	1,52	4,31
fatroncsos hordó /akó/	1329,--	1894,--	1578,--	758,--
vasatroncsos " "	3910,--	274,--	1715	1100,--
tárolóedény összesen:	5239,--	2168,--	3293,--	1858,--
Vasatroncsos kád	460,--	1466,--	105,--	60,--
faatroncsos kád	--,--	62,--	4,--	5,--

200.

A 18. században a Széchenyiek uradalmában több mint 300 hold szőlőterület az úrbéreseké volt, az uradalom mintegy 20 holdnyi területtel rendelkezett. A szőlők a Borsó -és az Öreghegyen~~ek~~ feküdtek.

E nagy kiterjedésű szőlőterületnek a borát az Alsó-hegyen, 110 kapás szőlőben álló présház alatt 25 öles boltzott pincé^{be} ~~állt~~ ^{tárolták}. Az uradalmi borok raktározására felhasználták még a vendégfogadó, az uradalmi kocsmák és a vasáros boltja alatti pincéket is. Mivel a vendégfogadó 20 m-es pincéje sem volt elég a borok tárolására, ezért a major pincéjében és a szőlőbeli fapincében is tároltak bort. ²⁰¹

A Széchenyiek marcali uradalmában 1800-ban 723 akó majorsági és 5209 akó dézsmabort tároltak. ²⁰²

A böhönyci hegy termését a Festetics Antal által épített pincében ^{tárolták} ~~tárolták~~. Befogadóképessége 10-12 ezer akó körül mozgott. Pincéjének érdekessége, hogy a hordókat a családtagok nevét viselték: Antal, Amália, Ágoston, Sámuel, Dénes, illetve Dienes. ²⁰³

Marcaliban, a Gombai-hegyen a dombtetőt uraló Forgách-féle pince található. A volt tulajdonos a századforduló körül építette, majd 1939-ben átalakíttatta. Jelenleg sárgára meszelt. Erkélyéről festői kilátás nyílik a Marcali környéki hegyekre és a Balatonra. A terasz feletti faragott fa díszítmény megihlette a népi díszítőművészetet is: szerte a környező községekben találkozunk hasonló megoldású veranda kiképzésekkel. ²⁰⁴

Érdemes megvizsgálni, hogy ebben a korban milyen eszközöket, szerszámokat használtak a pincemesterek és a pincében dolgozó munkások. Az 1822-ben készült összesítő leltár a ^{Hunyadi birtokok} ~~alkö-~~ ^{levő} ~~alkö-~~ ^{pincékben} vetkezőket sorolja fel:

abroncsot metsző kés	6	sárgaréz csap	4
szőlőmetszőkés	6	pálinka mérték	2
puttony	10	bormérték	1
üveg borszívíó	5	boros palack	926
bádogg borszívíó	4	pintérező kés	1
musthordó csöbör nagy	1	csapfúró	1
must hordó " kisebb	4	tőtike	17
nagyobb sajtár	7	töltő vödör	9
kisebb "	1	hordó "billeg"	7
fertályos sajtár	47	kézi tőtike	21
fameszely	4	bor eresztő kötél	11
faicce	6	hordó srófnak kulcsa	4
bádoggmeszely	14	borostor	4
bádoggicce	11	borkefe	11
vörösréz meszely	8	nagyobb tölcser	10
vörösréz icce	9	kisebb tölcser	26
vas bormérő pálca	9	fatölcser	2
nagyprés	3	fából bormérő srófos	7
facsapok	55	hordótisztító kefe	1

205.

Már 1761 előtt épült a szemesi dézsmapince, mert a Hunyady birtok négy gazdasága közül az 1761. évi összeírás szerint itt tárolták a legtöbb bort, összesen 1325 akót.

1810-ben 52 akó fehér és 54 akó vörös bor termett a 19 hold allódiális birtokon, tehát holdanként átlag 5,5 akó. Ugyanekkor a bortizedekből 4064 akó került a földesúr pincéibe.

Az inspektor szerint a pincészet haszna növelhető volna. Megítélése szerint a borospincék nagyon kicsik, ezért nincs rá lehetőség, hogy az éves borokat bennük megérleljék, és nem volt elegendő hordó a bor tárolására.

Az alanti kimutatás jól érzékelteti velünk a szőlészethen, a szőlőtermelésben és a pincészetben végbemenő változásokat.

	1796	1798	1803	1812	1814	1829
Szőlők:						
vincellér	1	1	2	2	2	1
csősz	9	12	8	6	6	5
Pincészet:						
számvevő						2
kádár	4	4	4	4	4	5
kocsmáros, csapos	26	22	28	24	24	14
vendéglős, baltos	3	7	2	1	--	--

Az 1836. évi leltár szerint a Hunyady birtok pincéiben

	vasatroncsos	faatroncsos
Kéthelyen	4554	3178
Szemesen	1442	309
Simongáton	2094	1213
Szil	1897	457
összesen:	9979	5158 akó ürtartalmú hordót tároltak.

Ugyanebben az évben 4757 akó bort és 156 akó egyéb szeszt írtak össze. A fehér és vörös, új és óborok mellett a likörök, eszenciák, szilvórium és pálinka nagy mennyisége mutatja, hogy nem csökkent a mezőgazdasági mellékiparágak jelentősége. *ld.*

A Széchenyi család kőröshegyi uradalmára vonatkozó 1825-ben kelt összeírás felsorolja a gazdasági épületeket, köztük a pincéket is.

A kastély alatt is volt egy boltozott pince, mely két öl széles és négy öl hosszú volt. A régi granarium mellett szintén egy pince "fa talpakra, deszka falakra és pallásra, nád födéltre, rozzant állapotban." A kocsmaház mellett is egy pince "tégla falra, hét öl hosszú, egy és fél öl széles, téglafalra faborona pallásra nád födéltre, lejáró torkán kívül vagyon a pince.

A Borkúti nagy pince /dézsmapince/ "a helységen napkelet-ről a belső fundusok végén az ún. borkúti földek alatt a hegy alá 15 öl hosszúságú két és fél öl szélességre beásott, és téglával boltozott jó állapotú pince."

Az allodiális szőlőnél egy présház téglafalak nádfödélre egy boltozott kéményes tüzelő hellyel igen jó állapotban.

Ezekon kívül az uradalomhoz tartozó plébános lakás alatt három és fél öl hosszú és két öl szélességű, a boltos zsidó lakás alatt ugyanilyen méretű pince volt. A földvári csárda alatt is egy két és fél öl hosszú kőboltozatos pince húzódott meg.^{207.}

A foki /siófoki/ pincében 1778-ban 972 akó, 1780-ban 1099 akó, 1782-ben 998 akó és 1783-ban 901 akó bort tároltak "korcsmálásra."^{208.}

Az piaristák őszödi nagypincéjében 1809 és 1834 között tárolt borokról készült kimutatás a majorsági és a dézsmaszőlők részarányát is közli. Az arányokat jól szemlélteti az alanti kimutatás:

Év	majorsági		dézsmá	
	akó	icce	akó	icce
1809	8	32	86	28
1810	22	11	116	26
1811	16	--	160	24
1812	36	--	314	19
1813	13	16	34	32
1814	7	--	12	55
1815	12	--	80	30
1816	4	--	48	25
1817	47	45	202	60
1818	50	--	273	--
1819	25	45	208	13
1820	14	--	120	18
1821	5	--	45	30
1822	--	30	10	24
1823	15	--	119	45
1824	17	32	178	48
1825	17	5	138	32
1826	16	32	177	48
1827	10	32	156	--
1828	42	--	204	32
1829	60	32	233	--
1830	40	16	96	48
1831	22	48	189	25
1832	12	--	46	--
1833	7	--	104	48
1834	103	16	426	9
középmannyiség: 24		12	1045	37

209.

A kéthelyi uradalom ispánsági pincéinek 1822. évi leltárába már bepillantást nyertünk. Most összehasonlításként a szántódi major pincéjének 1806. évi adataiból, valamint a kőhegyi présház eszközkészletétől következtetni tudunk a korabeli pincék és présházak felszereltségéről.

A szántódi pincében egy hat akós, egy 11 akós, és két-két 11 1/4 és 13 akós hordó volt. Ezen kívül egy faabroncsos fertály sajtár, egy kármentő, bádóg icce és meszely, valamint vas akoló pálca tartozott a kellékek közé.

A kőhegyi présházban ugyanetten az évben:

fa abroncsos hordó		vasabroncsos hordó	
3 db	8 akós	1 db	6 akós
2 db	9 akós	1 db	8 2/4 akós
6 db	10 akós	2 db	10 akós
		3 db	12 akós
		1 db	12 2/4
		1 db	13 2/4 akós

hordót helyeztek el.

A hordókon kívül egy faabroncsos káforka,
 egy borkorbács,
 egy tortisztító borosfa,
 egy akoló pálca,
 egy faabroncsos kármentő
 egy csöbör
 egy tőtike
 egy rézcsap
 egy szivárván kötél
 egy prés
 egy bocska
 egy nagy és egy kis kád, valamint
 hat faabroncsos fertály sajtár volt. ^{210.}

A szántód és környékén tárolt borok mennyisége az 1800. és az 1807. évi leltár szerint:

	fejtett újbor			fejtett óbor			
	majorsági dűzsma			majorsági			
	fehér	fehér		fehér:	vörös		
	akó icce	akó		akó icce	akó icce		
Az endrédi major pincéjében	--	58		--	--	--	--
A szántódi uraság "	36	48	182	--	--	--	--
Kelő Hegyi pincében	328	--	--	250	48	50	16
Összesen:	364	48	240	250	48	50	16 211.

	1804.		1805.		1806.	
	vörös	fehér	fehér	vörös		
	akó icce	akó	akó icce	akó		
Uraság pincéjében dűzsma			374	48		
Az ebédlő alatt való pince			192	32		
A vendégfogadó pincéjében			160	48		
A kőhegyi birkás pincéjében			70	32		
Szotáiban			98	16		
Az uraság pincéjében majorsági	42	32	110	159	--	34
dűzsma:				492	48	
Összesen:	42	32	110	1548	32	34

Az első kimutatás tehát az 1800. év termését, a második táblázat pedig az 1804., az 1805. és az 1806. év mennyiségét mutatja akóiban és iccében. 212.

A szántódi pincegazdaságtól 1898 májusában Pannonhalmára szállított bor mennyisége fajtánként:

1882	kőhegyi	2881	liter
1883	"	623	"
1884	"	1035	"
1885	pecsenye	11207	"
1887	kőhegyi	1404	"
1888	rózsahegyi	3260	"
1889	kőhegyi pecsenye	6949	"
1890	kőhegyi	1674	"
1895	homoki vörös burgundi	999	"
1895	" kador és rizling	1405	"
1896	homoki rizling	2927	"
1896	homoki oportó	1454	"
1896	homoki szilváni	460	"
1896	homoki kador	1825	"
1896	homoki burgundi és oportó	1237	"
1897	homoki kador	741	"
1897	homoki rizling	2647	"
1897	homoki szlanka	631	"
1897	homoki burgundi és oportó	3593	"
1897	homoki vegyes	2780	"
Összesen:		49732	"
	aljbtor:	377	"

Az 501,09 hl bor /hl/28 korona/	13924,50 korona
aljbtor	37,70 "
összesen:	13962,60 "
vasúti szállítás:	338,85 "

///

A szántódi pincében 1893 és 1898 között tárolt borok mennyisége, minősége és évjárata:

		1893	1896	1898	
1888	endrédi fehér	30 akó	40	elad-	30 rózsahegyi, köz
1889	" "	48 "		ható	minőségű
1890	" "	25 "			
1875	kőhegyi	12 "			
1878	" "	20 "			
1879	" "	66 "	16		
1881	" "	10 "			
1882	" "	110 "	48	40	25 jó minőségű asztali
1883	" "	15 "	8		15 " " "
1884	" "	27 "			10 " " "
1885-86	" pecsenye	270 "	150	120	130 kitűnő
1886	" vörös	8 "			
1887	" fehér	57 "	14		14 asztali
1889	" "	124 "	85	80	85 igen jó minőségű
1890	" "	18 "			15 közepes
1894					6 gyenge homoki asztali
1895					20 " " "
1896					80 " " 2
1897					110 újtor szilváni
Összesen:		840	376	240	540 rizling burgondi oportó szlankamenka minőség szerint külön hordókban

A szántódi kerülethez tartozó személyek egy évi szükséglete:

Szántódi kormányzó	8 akó asztali
	14 " aszélédbor
endrédi lelkész	12 "
zamárdi lelkész	12 "
kapolyi lelkész	12 "
uradalmi orvos	2 "
pusztai aratóknak	4 "
Összesen:	60 "

213.

Szántódon, a nagypincében 1857-ben 105 akó fehér és 12 akó vörösbort tároltak. Ez a bormennyiség a kőhegyi szőlő-hegy egy évi termése volt.

Ebben az időben a hordók 16-18 akósak voltak, a 20. század 30-as éveitől kezdve 40-60-70 hl-esek. A két üveghordó-ban 480 és 476 hl bor fér. A pince összes befogadóképessége ötezer hl.

A pincét 1945 után a Villány és Mecsekaljai Borkombinát használta, jelenleg a Szántódpusztai Idegenforgalmi és Kulturális Központ pinceborozója. Üzemeltetője: A Pest-Budai Vendéglátó Váll. Mai tul. Villány-Mecsekaljai Borgazdasági Kombinát, Pécs. ^{214.}

Érdekes megemlíteni, hogy a pincéket elsősorban a tulajdonos nevééről vagy ragadványnevééről, nagyságáról, anyagáról, használójáról stb nevezték el.

Viszen a Béla pincét már lebontották. Túron Berta, Hel-tai, Loher nevű pincékről tudunk. Kőröshegyen, Szemesen Szücs-pince található. Marcaliban Lengyel, Gombocz, Berzse-nyi, Göllöncsér nevű pincéket ismerünk. A ragadványnevek kö-zül is említünk meg néhányat. Berényben Ríza-pince, Marca-liban Babina-pince az ismertebbek. Sérsekszőlősön dézsma és Rubidó pince, Kötcsén Török-pince, Karádon Kúpince, Kéthel-lyen papi pince néven emlegetik a nevezetesebbeket. Nagy-pince volt vagy van Szőlősgyörökön, Zamárdiban, a Baglyas-hegyen, Marcaliban, Böhönyén stb. ^{215.}

Csárdák, kocsmák, vendégfogadók

A falusi, pusztai, uteréli csárdákat az uradalmak, a földesurak létesítették, és bérletnek adták ki. A földesúr, egy településen belül is, többet is fenntarthatott. Különösen forgalmas utak mentén a falvakban és azok határában, és természetesen nemcsak bortermő településeken.

A borkimérés a hajnali harangszókor kezdődött, és az esti harangszókor végződött. Ünnepeken a kocsmát nyitva tartani tilos volt.

Az úrbérrendezés /1767/ egységesen szabályozza a borkimérés jogát. Továbbra is a földesurakat illette a jog, hogy birtokukon bort áruljanak.

A jobbágyok, ahol a határban szőlőhegy van, Mihály napjától /szept. 29./ György napjáig /ápr. 24./, ahol nincs helyben szőlő ott Mihály napjától karácsonyig árulhatták a maguk borát. Tehát az úrbirtum szerint a parasztek fél éven át árulhattak bort. A Hunyady birtokhoz tartozó Bukógáton /Libickozma/ és Varjaskéren csupán negyed évig.¹¹⁷

A kétéves bort forgácskötegre erősített szalmazsuppal, az egyéves bort szalmazsuppal, az ideit bort zöld gallyal kellett jelezni. Debrecenben 1556. évi városi nagytanács határozata értelmében a Somogyból hozott borok cégéréül gyalogfanyóval vegyes borostyánt kellett használni.¹¹⁸

A kocsmaházak alapja általában téglából készült, a többi része téglából és vályogból vegyesen, de ismerünk más anyagból készült csárdákat is. Legtöbbször 2-3 szobából, kényelmes konyhából és kamrából álltak. Mindegyikben boltajtásos pince is volt, melynek nagysága 3,5 öl hosszú és 2,5 öl széles volt./ Varjaskér, Szárszó, Földvár, Kőröshegy./

Marcaliban a Kanizsai és a Gombai út sarkán, akkor még faluszéli vendégfogadó már a 18. század elején megvolt.

A kerceselegi kocsmáról, mely a Boronkai ut mentén állt, az 1762-es és az 1771. évi leírás szerint kéményes konyha és pince is ~~volt~~. *tarozot*

Kisgombán 3-4 kocsmá is működött ebben a században, Nagygombán csak egy.

Az 1767. évi úrbéri rendezés kimondja: "...Oly vendégfogadóban, melyben az utazók megszállhatnak, mindenféle ital árusítása az uraságot illeti."

Marcaliban az 1771. évi leírás szerint sövényből készült, rozszant épület két szobával, leszakadófélben levő bolthajtásos, kőből épült konyhával, fából épült pincével, 1787-ben még állt. A 18. század végén új vendégfogadó épült. Négy padlózott szobából, kamrából, boltozott konyhából, kocsmahelyiségből, folyósóból állt. Utóttiak téglával padozottak. Pincéje nyolc öl, téglából épült és boltozott. Az épületet cseréppel fedték be. Istállóit téglából épültek, boltozottak, cserépfedelűek. Tizenhat ló, öt szarvasmarha fért el benne. 1793-ban megtoldották egy szobával, pincéjét tíz öl hosszúra bővítették, istállóiban már 20 ló fért el.

A városi vendégfogadó mellett, "Öreg Gyótán" az uraság csárdája sövényfalaktól épült és szalmafedeles volt. A csárda a gyótai erdőben, Bizén, erdős környezetben helyezkedett el. ^{219.}

A vendégfogadók különböztek a közönséges kocsmáktól. A szemesi vendégfogadó égetett téglából készült. Két szobából, /az egyik borozó/, kéményes konyhából állt. Ablakai gátersok. A borozó szoba alatt bolthajtásos pince volt. A két vendégszobát külön kis kéményes konyhából fűtötték. Árnyékszék is volt benne. A vendégistálló öt öl hosszú, a vendégfogadósé 2,5 öl. Mindkettő zsuppal fedve. Az udvar közepén kocsiszin lát fákra, hét öl hosszú, 3,5 öl széles.^{220.}

A csárdákat a II. József korabeli térképek is feltűntették. /Kőröshegy, Földvár/ A csömendi vendégfogadótól az út Marcali felé vezet, majd innen a "Kopasz-fogadó" mellett Nagybajomba juthatunk, írja a térképhez készült országleírás.^{221.}

Az őszödi csárda helyét ma is őrzi a "Csárdai-dülő" elnevezés.^{222.}

A csárdák építési évét nem ismerjük, de feltehető, hogy már a 17. században is álltak.

A kőröshegyi külső vendégfogadóban 1757-ben és 58-ban Szabó János volt a kocsmáros. A kocsmárosnak borkönyvet kellett vezetnie. Ebből a borkönyvből tudjuk, hogy mennyi bort tárolt a kocsmá pincéjében. Pontosan feljegyezték, kinek a hordójában, hány akó bor volt. Esetenként még a minőséget is feltűntették. Ezekből a könyvekbe azt is be kellett jegyezni, hogy mennyi bort adott el a kocsmáros, és azt is, hogy mikor és kinek a hordóját csapolták meg. Végül azt is feljegyezték, hogy mennyi pénzt fizetett be a kocsmáros a kasznárnak vagy a számtartónak.

Ebben a vendégfogadóban 1757. ápr. 20-tól júl. 1-ig 61 akó bor fogyott el. 1758. jan. 3-tól máj. 1-ig 26 akó.

Ugyanebben az időben a kőröshegyi belső kocsmáros Szűcs Illés volt. Borkönyvétől tudjuk, hogy 1757. ápr. 24-től aug. 29-ig 185 akó bort adott el. 1758. ápr. 21-től júl. 23-ig 96 akó bor fogyott el.

A juti kocsmárosné, Horváth Györgyné 1758-ban 78 akó bort mért ki. Kocsmájában csak egy hordó /4 akó/ juti dézsmabor volt, a többit Kőröshegyről szállították ide.^{223.}

A Hunyady birtok 19 települése közül már 1766-ban négyben volt kocsmatartási jog. Szárszón és Szemesen vendégfogadó is volt. Ugyanezen a birtokon 1796-ban 26, 1798-ban 22, 1803-ban 28, 1812-ben 24, 1814-ben 24, 1829-ben 14 kocsmáros és csapos dolgozott. 1810-ben a birtokhoz tartozó borpincékből 30 ezer ft értékű bort adtak el, és az uradalmi kocsmákban 29 ezer ft értékű bort mérték ki. A kocsmán és a vendégfogadón kívül több ivót /Schankhaus/ is megemlítenek.^{224.}

A kil. ti ispánság foki pincéjében "korosmálásra" az alsó kocsmára 1778-ban 972, 1780-ban 1099, 1782-ben 998, 1783-ban 901 akó bort tároltak.^{225.}

A foksabadi kocsmában 1744-ben 194, 1775-ben 66, 1780-ban pedig 91 akó bort ~~tároltak~~^{taroltak 226.}

1802-ben a földvári vendégfogadóban 46, a Kőröshegyi vendégfogadóban 35 akó /valamint négy akó óbort/ és a pusztaszemesiben 61 akó bort tároltak.^{227.}

A 19. században már egyre nagyobb és igényesebb kocsmaházakat építenek. A Jankovich László birtokához tartozó Ordán 10 öl hosszú és 3 öl széles a kocsmáépület. /1878/

Szőlősgyőrökön ugyanekkor egy ivószobából, a csapláros és mészáros szobájából, egy konyhából, egy vendégszobából, egy alsószobából /kaszinó/ áll a vendégfogadó, melyhez természetesen istálló és jégverem is tartozik. Az épület 18 öl

hosszú és négy öl széles. A vendégfogadóhoz tartozik a mé-
szárszék és a vágóhid ⁵ is. A cs~~ah~~i vendégfogadó hasonló az
ordaihoz ^{és a gyurgyikoz}. Mindegyik vendégfogadóhoz pince is tartozott. ^{228.}

Vásárok alkalmával "borcsárdákat" állítottak fel ideig-
lenes jelleggel. ^{229.}

A 18. századi szerződések / a későbbiek is/ a kocsmá-
bérbeadásával kapcsolatban a következőket tartalmazzák:

- a bérbeadott épületek számát és a földterület nagyságát,
- a bérbeadás időtartamát,
- a viselkedési normákat,
- az épület karbantartására vonatkozó utasításokat,
- a tűz által okozott károkat meg kell téríteni. /Lásd:mell./ ^{230.}

10.01
Contractus

Mely az alább írt Beneficiumok miatt Nemes Sambornat
a Föllebb való helyben hagyásáig költetett egy ömüt:

1° Alatt avaték Arimában a meg nevezett, Nemes Sambornak a
Zandori Vendégfogadó 3 Kosárat egy Simere Konyha
Kamara Szék, Fuhoskasz és Petenyenyest Kerttel
mellyek hozzá tartozomok. A föld földtől aló rész
A föld Zandó föld éji alá A föld tavaj alá A föld pedig
Fuhoskasz alá. Ott öreg Sv. Votivnék, Ott Szék
legeltő mekko és minden a Lugában másként szabad
malkottatása is, That darab Szászok Marhanak
két Lóval legeltő mekko engedetik, szabad legyen ömüt
és a föld az Arimábanok stult mesni és vágni
de a Post és Pálmat az M. Uraságot a földtől G. M.
Csak zenkét egy alótul, Pálmatok pedig minden
időtől az egy rész ki arimán költetett legyen.

ezek fölött az Akadémiahoz stult mérni és ragm
de a Post és Pótlás az M. Uraságot a fohott G.
Csak jenkert egy alótul, Pótlásnak pedig minden
illetéjén az egy sirt ki ársolni köteles legyen.

2° Az fohott álló Kámlált Hozzávetelékül melyek három
együtt után következnek. Ezenölse is a 1798
fáltal engedelmű adque almanam 8 = 1801° köteles a többi nevén
Azemador 70 M. forintokat az az kéven fhat
a M. Uraság Casajában ol moddal fiktéri
ezenölse, hogy egy firtáka járondot az az 1798
mindenkor előre le legyen a hátra maradottak pedig
A György és A firtály Nagy Terminálban le
firték.

3° A firtályhoz Romjokhoz képest illetéjék le fogadni és
akónak jolgámi köteles.

4° Az firtály könt leendő egyebb igazatokat maga költsejen
meg tettei.

5° A Gondatlanságo miatt tamadanso süz által okokott
karakat meg kerittem, sőt a költő Caveátum.

6° Az Akadémiaak Semmireimü fin alatt az Akadémiaak
Elavatájerit instálmá gabadnem légen.

Spely élen pometumottó valóságos és lentül
vabó meg karkatáca aratott élen Contractus imin
a két lépül vabó Subscriptivak meg erösétvén.

Sig. Sikany die 25 July 1798.

Thurcsányi Andráz Fjstársó.

Alexander Nemes

En követem Tangos Ginos telki ö. Biragy
N. 14 ?

Kádárok, pintérek, bodnárok

A tihanyi apátság alapítólevele /1055/ 2 kádár házról tesz említést, de nem jelöli meg a települést, ahol a két kádár lakott.^{231.}

Ebben az időben még a kádár elnevezésen kívül a következőket is használták: kádár-ács, pintér-pohárnok. Ezeken kívül a tálkészítők fatálakat, fapoharakat és hordókat készítettek, tehát nem fazekasok voltak.^{232.}

Alteus mester összeírása szerint /1237-40/ a pannonhalmi apátságnak Kőröshegy^{nek} már volt kádára. Egy ház Nyche kádáré, ki úgy szolgált, mint a tarjáni kádárok, akik kötelesek voltak a bort elszállítani az ország bármely részbe az apát költségén.^{233.}

A hordókat általában tölgyfából készítették, és faabronccsal erősítették meg. Csak a 18. és a 19. századtól kezdik alkalmazni a vasabroncsot. Még a 19. században is találunk olyan pincét, ahol a hordók nagy része faabroncsos.

A hordók nagysága különféle. Általánosan ismert a gönci-féle hordó, mely három akós volt. Ez azonban szállítások alkalmával kicsinek bizonyult, ezért 3-14 akós hordókat készítettek. Az uraságok 20, 40, 60, 100, sőt 200 akós hordókat is készítettek.

A 17. és a 18. századtól kezdve a kádárok, illetve a pintérek céhekte tömörültek. A mi korvilágunkon nagy hírnévre tett szert a kőröshegyi pintércéh, később a kötcsi vegyes céh, melynek kebelén belül igen sok kádár is dolgozott. A továbbiakban az ő történetüket szeretnénk röviden bemutatni.^{234.}

[REDACTED]

/A kőröshegyi pintércéh /

A felső-somogyi kádárok /pintérek/ a török hódoltság után néhány évtizeddel, összefogtak, hogy céhet alakítsanak. Ebből a célból 1719-ben Pectel Pintér Jónás kőröshegyi, Lázi S. István látrányi kádárok szövetkeztek Vörös P. Mihály tihanyi kádármesterrel, s artikulusokért a Veszprém megyei Vázsony község pintércéhét keresték fel.

Vázsonyban 1701. január 3-a óta volt pintércéh. Galántai Esterházy Pál herceg nádortól kapták a pintérek a céhlevelet, melynek alapja a pozsonyi főcéh szabályzat volt. A céhalkotás iránt beadott kérelmüket pártolta Vázsony fő-és vicekapitánya is. Amikor a felső-somogyi pintérek Vázsonyba fordultak, akkor a helység földesura gr. Zichy Imre titkos tanácsos. Első-sorban az ő engedélyét kellett megnyerni, mivel ő volt a főcéhmester. Nevezett az artikulusok átengedésébe beleegyezett azért, hogy a felső-somogyi pintérek a sok himpellért /kontárt/ kipusztíthassák.

Ezután a vázsonyi pintércéh 1719. január 20-án, pecsétje alatt kiadja a felső-somogyi pintérek részére szabályzatát annál is inkább, mert Kőröshegy helység földesura is ajánlotta nekik a kérő mestereket, s óhaja az, hogy cikkelyeik a pintérség terjedése és erősödése a himpellérek kigyomlálására szolgáljanak.

A fiókcéhnél létesítendő összeköttetés fenntartása céljából kimondták, hogy a vázsonyi pintérmester esetleg Kőröshegyre költözzön, úgy az ottani, vagy az időközben székhelyet változtatott céh tartozik őt jó szívvel befogadni, s évenként

csak 48 pénzt köteles fizetni, amit kántorpénznek hívják, illetve neveznek. Ha viszont a somogyi pintér szükségből Vázsonyba tenné át lakását, hasonló elbánás alá esik. ^{235.}

A pintércéh szabályzata idővel a Somogy megyei Kőrös-hegy pintereihez származott át, innen a kapcsolat a szomszédos megye két céhe közt.

A céhmestert egy évre választották, ő irányította a céhet. A tisztségviselők közül az elsők között kell említenünk a szolgálómestert vagy ifjúmestert, akit atyamesternek is neveztek. A kőröshegyi pintércéh szabályzata szerint feladata körébe tartozott a legényeknek kéthetenként tartandó gyűlésein részt venni, amelyen két hites mester is megjelent. Az atyamester állt a legénycéh élén, teendőiben két öreglegény segédkezett neki. A legénycéh gyűléseit az ő házában tartották. ^{236.}

A további tisztségviselők: a pixismester, céhesküldtek, öregmesterek /tanácsadók/, visitátor, látómesterek. A céhnótárius a céh levelezését végezte, kiadta a fiókcéheknek az artikulusok másolatát. A kőröshegyi pintérek céhnótáriusa 1721-ben Horváth János, andocsi lakos volt. ^{237.}

Minden céh négy kántorban, vagyis negyedévenként gyűlésezett. A kántorhetek jelentősége a céhek életében rendkívül fontos volt. A letűnő évnegyedeket a kántorhetek jelezték. Bizonyíték erre a kőröshegyi pintércéh szabályzatában levő kifejezések is. "Fertály kántor", "minden negyedévben, vagyis kántorban". Ezen kívül minden két héten is, délelőtt 11 órakor, a pintércéh gyűlést tartott. A gyűlésről való elmaradásért a céh minden tagja 10 fillért tartozott fizetni. ^{238.}

A kőröshegyi pintércéh artikulusa szerint, ha Orbán napján /máj. 25./ vagy máskor gyűléseztek, a mester vagy legény idegent szó nélkül be ne vigyen, hanem a mesternek jelentse be. Ha jó barátja, attól a "becsületes italt" nem fogják megtagadni. Arra nézve is határozatot hoztak, hogy a gyűlésről a mester tudta nélkül senki el ne távozzék, s a legény pintérező sulykot, kötőkést vagy más efféle szerszámot ne vigyen oda magával, mert a céh megbünteti. §. 239.

Ha a mester vagy legény társát illetlen szóval bántja, szidja, esküdözik, rútul szitkozódik s "a jó rend ellen rugózik", a céh javaslata szerint nyer büntetést, ezenfelül a lakóhely magistratusának törvénye alá esik. Ha valaki paráználkodott, kitiltották a céhből. A kőröshegyi pintérmestert ilyenkor még a magistratus külön is megbüntette. §. 240.

A kőröshegyi pintércéh legényartikulusai megszabták, hogy a legények közönséges asszonyt mesterük házához, vagy céhbeli "lakozásba", s ahol a mesterek és legények együtt vannak, ne vigyenek se éjjel, se nappal, s ne huzzák-vonják; ételt ne adjanak neki, ne szóljanak hozzá, hanem szemérmességben és önmegtartóztatásban szorgalmasak és séreények legyenek, aki pedig nem így tesz, azt a céh ahhoz képest bünteti meg, amely állapotban találják.

Az inasok rendtartása értelmében, amely inas mestere házában kívül, vagy belül lányokat, szolgálókat vagy asszonyokat mocskos, trágár, illetlen szókkal megbántott, velük "vonykodott", szerelmeskedett s gazdája vagy ennek legénye őt ezen érik, megbüntethették érte. §. 241.

A lopást szigorúan büntették. A pintérinast Kőröshegyen ha a rábizott edény árából valamit is ellopott, kivetették

a mesterségből, többé nem tanulhatott. *9. 242.*

Kőröshegyen a közköltészen eltemetett pintérlegény pénzét, ruháit az öreglegény a ládába tette, s ha a hozzátartozói jelentkeztek érte, csak az esetben adta azt át nekik, ha a céh költségeit megtérítették. Ha nem maradt utána annyi, amiből kitelnék a céh kiadása, akkor azt elengedték nekik. *10. 243.*

A hároméves inas /három évre szegődött/ nemcsak annyi lábbelit kapott, amennyit elszaggatott. Évenként egy pár fehérruhát, ezenkívül viselt ruhát. Szolgálatá végén pedig egy morvadolmányt és nadrágot. Mindazt, amit az inas a gazdájától kapott, a céhmester már szegődéskor előzetes ígéretet tett. *11. 244.*

A pintérlegénynek, ha hét nap előtt távozott, mestere nem tartozott bért adni. Ha a szegődött idő előtt elment, és egy másik helyen akart elhelyezkedni, a másik mester nem fogadhatta fel. Kőröshegyen az idegen vándorlegénytől az öregmester mindig megkérdezte, hol tanult, dolgozott, meg van-e keresztelve. Ha nincs, és meg akarna keresztelkedni, a legények, amikor nekik tetszik, régi szokás szerint együtt kereszteljük meg őket. /1738-ból van egy adatunk, amikor is a pintércéh felszabadította Pintér István fiát, aki a kereszttségben Friderik nevet nyert. Két keresztapja is volt: Szili P. István és Koppányi Ferenc./ *12. 245.*

Kőröshegyen a pintér /bodnár/ mesterremek elkészítése a következőképpen történt. A jelöltnek be kellett szereznie a "mesterfát", a szerszámokat, ételt, italt és az ágyat a maga számára. Cserfából négy hordót kellett készítenie egy negyed év alatt. Ha valamelyik hordó megrepedt, újat kellett

készíténe. A mestermunkát a vizsgálómesternek kellett bemutatni, akinek minden jelölt engedelmeskedni tartozott. /Érdekes, hogy Vázsonyban, ahonnan a kőröshegyiek artikuluszait vették, drágább volt a mesterjog./ Csak a remek elfogadása esetén kellett az előírt "taxákat" fizetni. Ennek az összegnek a kőröshegyi pintércéhben italpénz volt a neve. ~~13~~.246

Ha a mester fia mesterleányt vagy özvegyet vett el, mesterebéddel tartozott. Érdekes kivétel, hogy Kőröshegyen az ilyen mesterfiú ebéddel nem tartozott.

A mesterek és a legények közt felmerülő ügyeket a céh elé kellett vinni. A céhmester a céhbeli mesterekkel együtt mondott ítéletet. A kőröshegyi pintéreknél ilyenkor a céh ítél, megbüntetve a bűnöst. Fontosabb ügyekben, ha a céh nem ítélt, a magistrátus elé kellett terjeszteni a dolgot. Ezenkívül kimondták még azt is, hogy a mesterek és a legények közt felmerülő ügyekben kirótt büntetés fele a mesterek, fele a legények ládáját illette. ~~14~~.247.

Érdekes, hogy a kőröshegyi pintérmester nem vihetett abban az időben kész terméket a szőlőhegyek alá, de tilos volt a szőlőhegyeken kívül lerakni vagy ott eladni áruját. Csak lakhelyén, saját műhelyében árulhatta termékeit. Megtiltották a mestereknek és legényeiknek azt is, hogy Kőröshegyről vagy ahhoz tartozó helyekről, a szőlők alá, vagy máshová menjenek hordórendelőket csipni. Meg kellett várniuk a vevőket a faluban, illetve a műhelyben. Aki nem így tett, a mesterek ítélete alapján nyert büntetést. Másik mester munkáját csak abban az esetben folytathatta, ha az előbbi mesterrel megbeszélte, és azt a megrendelő az eddig végzett munkájáért kifizette. Különben egyes dolgokat minden ember ott vehetett,

ahol akart. 17.

A pintérözvegyek érdekében a pintércéh kimondta, hogy az özvegy annyi cselédet vagy legényt tarthat, amennyi neki tet-szik, de mindegyikről gondoskodnia kellett. 248.

Ha csak az 1719-től 1750-ig terjedő időszakot szeretnénk összegezni, el kell mondanunk, hogy a kőröshegyi pintércéh Somogy megye területének mintegy egyharmadát hálózta be. 1719-ben még csak 14 pintérmester dolgozta a következő hely-ségeken: Kőröshegyen, Igalban kettő-kettő, Németegres, Hat-van, Hidvég, Látrány, Mernye, Szólád, Endréd, Koppány, Csepel, Szil helységeken egy-egy. A következő évben számuk 21-re emelkedett. Koppány kettő, Németegres, Látrány, Szil, Ürög, és Beged lakóhelyekkel. 1722-ben egy koppányi pintér lép be a céhbe. 1724-ben két igali, három kőröshegyi és mernyei. 1738-ban három, 1741-ben négy, 1749-ben hat, 1750-ben két kőröshegyi pintérmesterrel növekszik a céhtagok száma. 1750-ben csak maga Városhidvég öt pintérral dicsekedhetett.

A 18. század e három évtizedében a kőröshegyi pintércéh-nek mintegy ötven mestere volt. Ha minden mesternek csak egy legénye és inasa volt, akkor létszámuk 150 fölött lehetett.

A kőröshegyi pintércéhez tartozó falvak majdnem fele a balatoni vonzáskörzethez tartoztak. Ráadásul a céhlevél a Kőröshegyen megtelepedőknek kedvezményeket is biztosított.

A kötcsei vegyescéh 1845-ben alakult. A 24 alapító tag közül három volt kádár. A mesterségteli megoszlás szerint 1845 és 1914 között 12 kádárt, illetve pintért találunk. Csak a kovácsok és asztalosok száma volt több, mint a pintéreké.²⁴⁹

A céhek mellett /éppen úgy mint az egyház, a szerzetesrendek/ a világi földesurak saját maguk is pintéreket alkalmaztak.

A Hunyady uradalomban /Kéthelyen, Szilten, Szemesen/ a 18. század végén és a 19. század elején négy pintért alkalmaztak. 1829-ben már 5t pintér állt alkalmazásban.

Az uradalom konvenciós mesteremberként foglalkoztatta a kádárokat, akiknek évente háromszáz akót kitevő hordót kellett készíteniök.²⁵⁰

A Széchenyi család kőröshegyi birtokán szintén dolgozott pintér, annak ellenére, hogy a faluban virágzó pintércéh működött.²⁵¹

A kéthelyi pintérlakás /melyhez hasonló volt a szemesi és a kőröshegyi is/ első része téglából készült, a többi része vályogból. Az egy vagy két szoba mellett egy kéményes konyha és egy kamra tartozott. A m^hhely az épületen belül volt. Az udvarban félszer állt falábakon zsupfedéllel. Itt tárolták a hordókat. A félszer 12 öl hosszú és 3 öl széles volt.²⁵²

A szőlősgyöröki Jankovics uradalom pintére 1782-ben a következő javadalmozást kapta: 30 forint, egy hold föld, 3 pozsonyi mérő búzát, 15-15 pozsonyi mérő korszót és lencsét, 30 kg sót és 6 akó tort.²⁵³

~~1932-ben a mi borvidékünkhöz tartozó településeken 48 pintért találunk.~~

A Festetics család balatonszentgyörgyi uradalmában 1848-ban a 2322 hold szántó mellett csak 77 kapás szőlő volt a majorsági birtokon. Ettől függetlenül egy pintért alkalmazott ezen a birtokán is. ^{254.}

1870-ben Somogyban 97 kádármester, 12 legény és 12 inas dolgozott. ^{255.} Ha ezeket az adatokat összevetjük az előző század kőröshegyi pintércéh adataival, azt kell mondanunk, hogy borvidékünkhöz tartozó községekben több kádár dolgozott, mint az egész Somogy megyében.

Érdekes még e két század adatait a 20 század adataival is összevetni. 1932-ben borvidékünkhöz tartozó 60 község közül 30-ban volt kádár. Böhönyén, Karádon, Szárszón, Gámason és Sámsonban 3-3, Szőlősgyőrökön, Öreglakon, Marcaliban, Kéthelyen, Márián, Kilitiben, Endräden, Bogláron 2-2, 17 községben, Szentgyörgyön, Bálványoson, Buzsákon, Horvátkúton, Kőröshegyen, Kötcsén, Látrányban, Lengyeltóti-ban, Litickozmán, Csepelyen, Ságváron, Somogyszentpálon, Somogyváron, Túron, Szóládon Tapsonyban és Zamárdiban 1-1. Harminc községben nem volt kádár. ^{256.}

A kádárok büszkék voltak műveikre, ezért különböző mesterjelzéseket használtak. Századunkban pl. Kőröshegyen a kádárok a hordó elülső lapjára köröket véstek. A külső két kör vastag, illetve széles, a belső két kör vékony volt. A kapolyi kádár munkáján a két külső kör volt vékony, a két belső szélesebb. Egyesek monogramjukat ütötték a hordóra. ²⁵⁷

Nyelvészeti, néprajzi összefüggések

Beszélő földrajzi nevek

A falvak neveiben előforduló szőlő név ősi szőlőtermelő helyet jelöl. /Szőlősgyörök, Sérsekszőlős, Szőlőskislak stb/.

A vizsgált terület majdnem minden falujának, településének földrajzi, illetve dűlőnevei közt megtaláljuk, különböző formában, a szőlőhegy elnevezést.

Ezek a nevek évszázadokon keresztül élnek, őrzik a múltat, érdemes feljegyezni, mert sok mindenről árulkodnak. Saag, Saag-ot a 13-14. században több oklevél is említi, mint jó bortermő helyet, Kéthely falu mellett tizenkilenc jobbágyával, szőlőkkel, rétekkkel, ma csak egy dűlőnév jelzi helyét.^{258.} Egy 14. századi adat még ennél is többet bizonyít. A balatonszemesi /mindszenti/ pálos szerzeteseknek kiterjedt birtoka volt ebben az időben. Birtokaik Visz, Rád, Kőröshegy és a közte elterülő falvak határában helyezkedett el. A 14. század földrajzi nevei közt szerepel a Tekenyősi-dűlő /Thekenews-i/, mely szőlővel volt beültetve. Napjainkban is ez az egyik legjobb bortermő helye Kőröshegynek.^{259.}

A nevek a szőlőhegyek ugyanazon a helyen lokalizálhatók, ami egyben azt is jelenti, hogy a szőlőhegyek az elmúlt századokban ugyanazon a helyen voltak, amit a levéltári adatok és a térképek is bizonyítanak.

Érdeemes belelapozni és a térképekbe betekinteni, hogy ennek igazáról meggyőződjünk. Nemcsak Somogy megye földrajzi nevei c. kiadványba, hanem a II. József idejében készült ~~térképek~~^{régi iratokba} te, valamint az 1852-ben és a később rajzolt térképekbe, valamint Jankó János gyűjtésébe is.

Boglár, Lelle, Látrány, Szőlőskislak, Visz, Szőlősgyörök

Túr, Szentgyörgy, Lengyeltóti, Buzsák, Hács, Somogyvár, Siófok, Szabadi, Jut, Ádánd, Szemes, Karád, Kéthely, Nikla, Pusztakovácsi, Böhönye, Gyugy, Segesd, Szárszó, Ószöd, Szólád Köt-cse, Kőröshegy földrajzi nevei közt ott találjuk a szőlő, szőlőhegy, szőlők, szőlőalj, Üreghegy, hegyhát elnevezéseket, de gyakran találkozunk ilyen névvel is: szőlők-feletti-dűlő, szőlőközi rét, szőlőhegyi út, szőlőárok, szőlői tábla stb. Gyakori a tulajdonosról elnevezett szőlő vagy pince. Szőlőskislakon pl. Jánoshegyet Pongrácz Jánosról nevezték el, Marcaliban Berzsenyi-pince, Gombocz-pince stb.

De találkozunk ilyen nevekkel is: Urasági szőlő /Fokszabadi/, Farszőlő /Kőröshegy/, Somló, Vörös szőlő /Balatonszemes/, Kishegy, Üreghegy /Kőröshegy/, Csaphegy /Szabadi/, Kőhegy /Zamárdi/, Bánya-hegy /Maros/, Csárdai-dűlő /Ószöd/, a régi csárdát jelölő hely, Borkút /Kőröshegy/, a volt dézsmapince még ma is áll. Bánom-hegy /Szőlőskislak/, megbánták, hogy szőlőt telepítettek ide. Magyalos /szőlőhegy Viszen/, ²⁶⁰

Sokszor előforduló nevek még, amelyek szőlőhegyre utalnak, amelyből szőlőhegyekre, szőlőtermő vidékekre következtethetünk. Hegy=szőlővel beültetett terület tekintet nélkül a térfelszínre, hegyalj=a szőlőterület végében levő földcsáv, hegyhát=a dombon levő szőlőterület teteje, hegykapu=a szőlőhegyet bekerítő gyepon levő bejárat, hegyoldal=a dombon levő szőlő lejtős része, hegytető=a dombon levő szőlőterület teteje, hegyút=a szőlőterületre vezető út. mál=a szőlőhegyek neveiben gyakran szereplő pótlónév, mely körülhatárolt s délnek fekvő hegyoldalakat jelent /Meleg-mál Endréd, Meleg-oldal Szemes./

sató út=a pincébe felvezető kocs út

vágó=egytagban levő szőlőterület, amit egy nap alatt lehet meg-

Szőlővel kapcsolatos néphiedelemek, mondások, szokások.

Öreglakon Szent Donátus a szőlőhegy védőszentje. Kápolnát is emeltek tiszteletére. ^{261.} Marcaliban a barokk eredetű Szent Orbán szőlőhegyi kápolnát a szőlőültetvények megvédőjének tiszteletére és emlékére építették. Ugyanitt az Öreghegy-i elágazásnál áll egy Mária-szobor, melyet Magyar Márta és családja állíttatta 1936-ban, állítólag jégverés ellen. ^{262.}

Buzsákon, a János-hegyen áll Szent János szobra, melynek felirata szerint: "Hálás Kegyelet Jeléül Emeltetett a Szent-János Hegyi Közbirtokosok által 1872. Ujítva 1960 Jó István Hegybiró Indítványozta." Ugyancsak Buzsákon a Kálvária melletti kereszten ez olvasható: "Isten dicsőségére Boldogságos Szűz-mária Tiszteletére Állíttatták a Kálváriai Hegybirtokosság 1928." ^{263.}

Köröshegyen az Öreghegyi szőlőben ^{a Boroc-hegyi elágazásnál} állt egy kereszt, szintén jégverés ellen. ^{264.}

A néphit évszázadokon keresztül él. Nemcsak szájhagyományban él, sokszor le is jegyezték. Környékünk néphiedelmei közül még néhány ma is él. Tavasszal körbejárják a szőlőt, négy sarkát meglocsolják borral stb.

A szőlőmunkákkal kapcsolatos hiedelmek közül nézzünk meg néhányat. Szőlőkapálás ⁴holdtölte után negyedik vagy ötödik napon ajánlatos elvégezni. Új holdkor ne metsszünk, mert a lemetszett vessző nem fog kigyökeresedni. Metszeni csak tőtén vagy fogytán ajánlatos. /ti.holdtöltekor vagy holdfogyáskor./ Rák és Oroszlán jegyében vesszőt rakni nem jó. Holdmúltával nem jó bújítani. Nem is jó szőlősgazda, aki nem ősszel bújít. Bújítás tavasszal. Tehát néha homlokegyenest ellenkező véleményt nyilvánítanak ezek a mondások.

A szőlővel kapcsolatos időjárási megfigyelések és népi mondások is sok mindenről árulkodnak.

Ha jön a havas vagy ónos eső, és ráfagy a szemre, akkor le kell verni, mert ha ezt nem teszik meg, bevakul a szem, és nem lesz termés.

A harmat felszállása előtt nem szabad elkezdni a szüretet.

Március 12. Gergely rázza a szakállát.

Május 12. A Pongrác napi eső a mezőnek jó, de a szőlőnek árt. Ha a cseresznyefa virágos, virágos lesz utána a szőlő is.

Május 25. Szervác, Pongrác, Bonifác után jön Orbán:

Jön Orbán a zord, vén,

Szakálla fagyot ráz,

S nyomában lehull a szőlőfürt feketén.

Szept. 29. Mihály, a borszűrő. A Miska kancsó, korsó is róla kapta a nevét.

Aug. 10. Ha Lőrinc napja szép, jó bor és szép ősz lesz.

Szept. 21. Máté napi szép idő, tartós őszt jelent, és jövőre is sok szőlő és gyümölcs terem.

A legtöbb mondást Vince naphoz kapcsolódik. /Jan. 22./

1. Hogyha szépen fénylik a Vince 2. Ha csorog a Vince

Megtelik borral a pince.

Megtelik a pince

3. Hogyha fénylik a Vince

4. Vincekor, ha csordul,

Tele lesz a pince,

Hordódonga némul.

De ha csepeg csorog,

/Vagyis tele lesz a bo-

Ecet lesz a borod.

ros hordó./ 265.

Nagyon kedves mondásokat örökítenek meg a pincefeliratok, és a szomszéd falvak szőlősgazdáinak gúnyolódó szavai;

Somogyban és vidékünkön is ismeretes a háromemberes bor, valamint a guggolós bor. Somogyi nyelven az erős bort, ne-

héz meginni. De nehéz a bor akkor is, ha nehezen adják.
A kegyetlen humor egresi kórságnak és jádi nyavalyának ne-
vezi a rossz bort. ^{266.} Egyes helyken az ihatatlan bort mexikó-
inak nevezik. A szemesi bor valamikor tetűszínű volt. ^{267.}

A csufolódásokat néha versbe is szedték:

Vinum de Csepely

Egyenlő a vízzel,

Vinum de Teleki

A gyomromból gyere ki,

Vinum de Kötöcse

Ha ebből iszol Bözske,

Nem tudod merre van Kötöcse. ^{268.}

Boraim vallása: Katólikus, mert tiszta,

Izraelita, mert nincs megkeresztelve.

Református, mert mindegy, hogy én iszom vagy
ti isszátok. ^{269.}

A szőlédi jó borra mondták: Sokkal jobb ebből kettővel,
hogy nem eggyel. ^{270.}

Környékünknek régi szokása a pinceszerek különböző vál-
tozatai. Régen általános volt, de ma is szokás a pince e-
lőtt elhaladókat behívása a pincébe. Ha többen indulnak a sző-
lőhegybe, akkor minden pincénél megállnak egy pohár borra.
Az előre megtervezett pinceszerek reggelig is eltartanak.
Az evészetten és ivászatón kívül jókedvű nótázások és vicce-
lődések egészítik ki az estét. A jókedvű társaság tagjai kö-
zül van, aki elloppja a gazda pincekulcsát. De gyakori, hogy
hazafelé leszedik a kiskaput, és a következő háznál rakják
le. Volt olyan eset is, amikor a szekeret szétszedve a szín
vagy a csűr pallására rakták fel. ^{271.}

Néhány faluban, így többek között Szemesen is, húshagyó

kedden az asszonyok gyűlnek össze a szőlőhegyen. Ezen az egy napon ők az urak a pincében. Sütnek-főznek, esznek-isznak, énekelnek. Előfordul, hogy ők is egyik pincéből a másikba mennek. Jó, ha ezen a napon a férfiak elkerülik a pincét, mert ilyenkor az asszonyok "megbecstelenítik" az arra járó férfiakat.^{272.}

A szüreti felvonulás és az azt követő mulatság a környékünk szőlőkultúrájára emlékeztet. A szüreti felvonulók kaszinóktól, kultúrotthonokból, kocsmából, vendéglőből indultak el. A felvonulást a lovas legények nyitották meg, akik a csőszlegényekkel együtt kőujjú fehér ingben, fekete mellényben, árvalányhajás kalappal lovagoltak. A lányok plüsszérozott bluzban, flitteres pártával követték a legényeket. Mindnyájuknak széles piros-fehér-zöld vagy fekete-piros szalag volt a vállán. A kishíró is lóháton követte a lovasokat, oldalán dob, fején csákó. Ő hívta meg a lakoságot az esti táncmulatságra. Tréfás hirdeteménye megnevetett mindenkit. A kishírót a bíró hintaja követte. A bírót és a bírónét az ifjúság választotta. A fiatal pár rendszerint még abban az évben össze is házasodott. A bíró és a bíróné menetközben bort kínált az arra haladóknak. Az ő kocsijukat a vajda és a vajdáné kocsija követte. Utána egy négyökrös szekér haladt hordókkal megrakva. A menet közepén kocsikon szekerekön különböző foglalkozású emberek foglaltak helyet, öltözetük elárulta, hogy ki a kocsmáros, ki a hentes stb. A menet végén parasztkocsikon, szekereken a nép, cigányok, javasasszonyok, tekővájó asszonyok, férfiak, bohócok, tollas cigányok, kifestett, felcicomázott gyermekek. A menet legvégén egy szilaj ökröt két hentes legény vezetett fehér köténybe öltözve, fejükön fehér sapka. Vállukon bárd, kezükben fehércél volt.

Volt olyan eset is, amikor a menetet táncosok követték. A menet és a táncosok több helyen is megálltak. Köszöntötték a bírót, a jegyzőt, nevesebb családokat, nyaralótelepen nagyobb üdülők udvarán is táncoltak. Megvendégelték a menetet, néhol pénzt is kaptak. A táncosok a magyar kettőst járták, a cigányzene a "Volt szeretőm tizenhárom..." kezdetű dalt húzta.

A menet végül a kaszinóhoz, vendéglőhöz, kocsmához, kultúrthozhoz érkezett. Itt a bejáratnál két oldalt, dróton kifeszítve szőlőfürtök lógtak. Ezt egy bőgatyás csősz őrizte fekete ruhában és kalapban, puska volt a vállán, oldalán pedig tarisznya. A vacsora után a táncmulatság közben a bátrabb legények megpróbálták szőlőt lopni. A csősz ilyenkor megfogta őket, a bíró elé vezette, és a tolvajokat megbírságolták. Éjfélig a felvonulási öltözethen táncoltak, éjfél után átöltöztek.²⁷³

Jegyzetek, irodalom

1. Lóczy Lajos: A Balaton környékének geológiai képződményei Bp. 1913. 617 o.
- Cholnoky Jenő: A A Balaton hidrográfiája Bp. 1918. 316 o.
2. Marosi Sándor: Belső-Somogy kialakulása és felszínalakítása Bp. 1970. 162 o.
3. Szilárd Jenő: Külső-Somogy kialakulása és felszínalakítása Bp. 1967. 150 o.
4. Feyér Piroska: A szőlő-és bortermelés Magyarországon 1848-ig Bp. 1981. 386 o. /13. old./
5. Uo.: 17. old.
6. Bendefy László: A Balaton évszázados vízszintváltozásainak meghatározása Bp. 1970. /kézirat/
7. Baranyi Sándor: A Balaton hidrológiai jellemzői 1921-1970 Bp. 1975. 140 o. /48-51. old./
8. Bogdánff, Ödön: A Balaton környékének csapadékviszonyai Bp. 1898. 12 o. /4-5. és 12. old./
9. Faludy Zsuzsanna: Adatok a Balaton hidrológiai viszonyairól 1971-1975. Bp. 1976. /31. old./
10. SmL. Somogy vármegye 1720. évi országos összeírása
11. OL. P 623 X. k. 2. cs. 6.sz. Kőröshegy 383. cs.
12. A kőröshegyi ref. egyház jegyzőkönyvei /protocollum/ és anyakönyvei 1650-1833.
13. Berzsenyi Dániel: Munkái Pesten, 1864. A magyarországi mezeti szorgalom némely akadályairól /1833./ 233. old./
14. Koltay Péter: A szőlőművelés, szüret, szüreti felvonulás és az egykori hegyközség Szőlősgyőrökön SHH. 1984/1. 43-57. o.
15. SmL. A böhönyi hegyközség jegyzőkönyvei 1939-1949./689.sz./
16. Vajkai-Wagenhuber Aurél: A parasztszőlőművelés és bortermelés Veszprém megye déli részében NME 1938/1. 17. old.
17. Erdélyi László: A tihanyi apátság története I. Bp. 1908. 12. old. Továbbiakban T. I. 12. old.
18. P. I. ¹¹² 375. old.
19. Erdélyi László: A pannonthalmi főapátság története Bp. 1902. 310. old. Továbbiakban P. I. 310.
20. P. I. 310-11. old.
21. T. I. 349. old.
22. T. I. 365. old.
23. T. I. 367. old.
24. T. I. 366. old.
25. I. I. 93. old.
26. P. I. 308 és 311. old.
27. P. I. 150. old.
28. Csánki Dezső: Somogy vármegye Bp. é. n. 432. old.
29. Csánki 126. és 593. old.
30. Csánki 592. old.
31. Csánki 593. old.
32. Csánki 432. old.
33. P. II. 205. old.
34. T. I. 348. old.
35. P. IV. 252. old.
36. P. III. 208-209. old.
37. P. IV. 253. old.
38. P. III. 203. old.
39. P. III. 793-94. old.
40. P. IV. 274. old.

41. P. IV. 256. old.
 42. P. IV. 258. old.
 43. P. IV. 814-17. old.
 44. P. IV. 259. old.
 45. P. I. 61. old.
 46. P. III. 203-4. old.
 47. P. III. 204. old.
 48. P. III. 206. old.
 49. T. I. 362-369. old.
 50. P. III. 187. old.
 51. P. III. 179. old.
 52. P. III. 285-86. old.
 53. Összeállítottam a T. I.-ből
 54. T. I. 362. old.
 55. T. I. 373-74. old.
 56. T. I. 94. old.
 57. P. IV. 107-108. old.
 58. P. IV. 260. old.
 59. P. IV. 264. old.
 60. Lásd a 12. sz. jegyzetet !
 61. A török hódoltság alatt valóban sok somogyi falu pusztult el. Több szerző azonban tévesen elpusztult falunak tekintti, többek között, Szemest, Oszödöt stb. Ha tüzetesen megnézték volna az 1534 vagy az 1660. évi somogyi tizedjegyzéket akkor nem Szemest-et olvastak volna, hanem Szemest, Oszöd helyet pedig Oszödöt kellett volna olvasniok. /Különb. állításomat a következő oldalon levő szöveg is igazolja./
 62. P. IV. 267. old.
 63. P. IV. 129-30. old.
 64. P. IV. 111. old.
 65. SmL. Összesítő kivonat a kaposvári kamarai kerületi tisztartó 1695. évi összeírásából. /OL P. 108. Esterházy család hercegi ága levéltára. Repositorium No. 13.-393.-/
 66. OL. 1715. évi összeírás. Lad. H. Nr. 7. Somogy m.
 67. SmL. Conscriptio Regnicolaris Comitatus Simighiensis in Anno 1720. Somogy vm. 1720. évi orsz. összeírása.
 68. Mészáros Balázs: Történeti néprajzunk XVIII. századi forrása /Bél Mátyás leírása Somogy vármegyéről. Egyetemi doktori disszertáció. Debrecen, 1984. Kézirat. 333 old./
 68. Lásd még: Lukács Károly: A Balatonvidék földrajza két-száz év előtt. Bél Mátyás: "Notitia Comitatum Veszprémesins, Simighiensis et Szaladiensis" c. kéziratának fordítása és ismertetése. A Magyar Biológiai Kutatóintézet munkái. Szerk.: Entz Géza VOL XV. Tihany 1943. 221-300. old.
 69. Pannonhalmi rendi Levéltár /PrL/ Fasc. 7. Nr. 1. 1-3.o.
 70. Veszprémi püspöki Levéltár /VpL/
 Conscriptio Domalis Nonae Decimae F. 5. Fokszabadi 1727-1823
 " " " " F. 3. Kiliti isp. 1690-1781
 " " " " F. 15. Siófok 1771-1791
 71. SmL. Conscriptio Vinearum Ö 295-303. 1772.
 72. Melhard Gyula: Somogy vármegyei gazdaságtörténeti adatok Kaposvár, 1896.
 Kanyar József: Harminc nemzedék vallomása Somogyról Kaposvár, 1967. 125-26. old.
 73. DL Landesconscription 1828. Conscriptio Regnicolaris T U et C 59.
 74. SmL
 75. SmL Urbéri peres iratok Szőlősgyőrök 1856-1925.
 76. SmL Birtokösszeírások 1848-1849. No. 22.

7/9 P. IV. /
264

77. SmL Urbéres peres iratok Kőröshegy 1850-1909.
78. SmL " " " Kiliti 1811-1859.
79. SmL " " " Endréd 1847-1863.
80. VmL C. p. 12. Nr. 10.
81. Keleti Károly: Magyarország szőlészeti statisztikája
1860-1873. Bp. 1876. 402.o./348-354.old./
82. Mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtemény 1870-1970.
Földterület III. Községi adatok
83. Csánki: 324-342.
84. Jankó János: A Balaton-melléki lakosság néprajza Bp.
1902. /254-56.old.
85. Somogy megye adattára Pécs 1937. 75-76. old.
86. " " " 36. old.
87. " " " 76. old.
88. Szentiványi Béla: A piarista kusztodiátus gazdaságtör-
ténete Bp. 1943. 407 o. /223-224. old./
89. PrL Szőlő -és kertgazdaság VI.c. 1874-1905 /A Főapáti
irattárból.
90. Csánki: 321. old.
91. Somogy megye adattára 76. old.
92. Az Osztrák-Magyar Monarchia irásban és képen Bp. 1896.
IV. kötet 306. old.
93. Dobai András: Somogy megye az első katonai felvétel
idejében /1782-1785./
94. Pényes Elek: Magyarország geographiai szótára Bp. 1851.
I-IV. köt.
95. Csorba József: Somogy vármegye ismertetése Pest, 1857.
221 o. /54-55. old./
96. Pesty Frigyes /SmL/ 1864. XV. lo. 1/1 316/376 122o.
97. Galgóczy Károly: Mezőgazdasági statisztikája Pesten,
1855. 430 old./293. old./
98. Keleti Károly: 48. old.
99. Jankó János: 257-258. old.
100. Alsódunántúl mezőgazdasága: II. k. 140. old.
101. Balatoni könyv és balatoni címtár Szerk.: Tóth-Sági Bp.
1940. /34. old./
102. Csepregi-Zilai: Szőlőfajtáink Bp. 1960. 403 o. /371. old./
103. Somogy vármegye és Kaposvár város általános ismertetője
és címtára az 1932. évre Bp. 1932.
104. Alsódunántúl mezőgazdasága II. k. Kaposvár 1935.
105. Mészáros Balázs: i. m. 81-82. old.
106. N. Nagyváthy János: Magyar practicus termesztő Pesten,
1821,1822. /295.o./ 186.old.
107. T. Méray Klára: Somogy megye mezőgazdasága 1790-1848.
111 old. /76.old/
108. Jankó János: i. m. 265. old.
109. Babócsay László Balatonőszöd közlése
110. Bödök Lajos Kőröshegy közlése
111. Magyar Eszter: Településszerkezet és agrártermelés So-
mogy megyében a 18. században és a 19.
század első felében /Somogy megye múlt-
jától. Levéltári évkönyv 12. Kaposvár
1981. /47-98. old/ 92. old.
112. SmL Hunyady család III/1434. 1822.aug.12-ii összeírás
113. Magyar Eszter: i. m. 67. old.
114. PrL. Lásd 89. jegyzetet!
115. Babócsay László Balatonőszöd közlése.
116. Berzsenyi Dániel: i. m. 233-34. old.
117. Jankó János: i. m. 264. old.
118. Keleti Károly: i. m. 89. old.

119. Kelemen Géza Balatonszemes közlése
120. Müller Róbert: A mezőgazdasági vaseszközök fejlődése Magyarországon a késővaskortól a török-kor végéig. Zalai gyűjtemény 19/II. Zalaegerszeg 1982. 415-930. /514-526/
121. U. o. 518-519. old.
122. Mészáros Balázs: i. m. 82. old.
123. Mezei naptár. Gazdasági kalendárium a nép használatául 1845. közönséges évre 25-29. old.
124. Babócsay László Balatonőszöd közlése.
125. Tóth Titor: A mernyei uradalom a feudális rend utolsó szakaszában Bp. 1978. Agrártörténeti tanulmányok 5. 177 o. 61. old.
126. Mészáros Balázs: i. m. 82. old.
127. Magyar Néprajzi Lexikon Főszerk.: Ortutay Gyula I. 338-340. old.
128. PrL Szőlő és pince /jelzett nélkül/
129. Babócsay László Balatonőszöd közlése
130. Somogy megye adattára 1937. 77. old.
131. Mészáros Balázs. i. m. 83. old.
132. Nagyváthy János: i. m. 231. old
133. PrL Szőlő és pince /jelzett nélkül
134. Tóth Titor: i. m. 61. old.
135. PrL Lásd a 89. sz. jegyzetet
136. SmL Jankovics család levéltára Gazdasági iratok 19. szá-
zad 7. cs.
137. Piller Dezső Zamárdi adatközlése
138. Szentiványi Béla: i. m. 217. old.
139. Keleti Károly: i. m. 159. old.
140. PrL Szőlő -és kertgazd. VI. c. 1874-1905.
141. Babócsay László Balatonőszöd közlése.
142. Mészáros Balázs: i. m. 82. old.
143. Nagyváthy János: i. m. 182-184. old.
144. Schams Ferenc: Kritikai vizsgálódások a magyarországi szőlőtermesztés gáncsai és fogyatkozásai körül Pest, 1834.
SmL Acta Congreg 1834 I 2291-2352 2320
145. Csorba József: i. m. 54-55. old.
146. Keleti Károly: i. m. 75. old.
147. Jankó János: i. m. 258-262. old.
148. Csánki: i. m. 321-343. old.
149. U. o. 432. old
150. Feyér: i. m. 34. old.
151. U. o. 56. old.
152. U. o. 61. old.
153. P. III. 196-197. old.
154. Zoltai Lajos: A debreceniek szőlőműveléséről és szőlős-
kertjeiről A MNM néprajzi osztályának
ÉRTESÍTŐJE. Az "Ethnographia" melléklete
57. old.
155. Csánki: i. m. 483-84. old.
156. Mérey: i. m. 23. old. Hiv. Bombardus, Michael: Topogra-
phia Magni Hungariae Viennae-Austriae 1750. 245. o.
157. Knézy Judit: Somogy megye jobbágy paraszti népének cso-
portjai és gazdálkodása /XVIII. század e-
lejétől a XIX. század közepéig/ a Magyar
Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1981-1983.
évi kötet 300. old.
158. Csányi Ferenc: Lapok Somogy megye történetéből Kapos-
vár 1889. 68. old.

159. T. Mérey Klára: A Somogy megyei Hunyady-uradalom major-
sági gazdálkodása a XIX. század első
felében Agrártörténeti Szemle 1970.3-4.sz.
43o. old.
160. Melhard Gyula: Somogy vármegyei gazdaságtörténeti adatok
Kaposvár 1896. 74 old.
161. Feyér: i. m. 323. old.
162. T. Mérey Klára: A parasztság élete és sorsa a Somogy
megyei Hunyady-birtokon 1767-1867 Ka-
posvár, 1975. Somogyi Almanach 22. sz.
34. és 52. old. Hivatkozik: Romy: Geog-
raphisch-statistische Beschreibung der
Schimeger oder Somogyer Gespanschaft in
Niedrungen jenseits der Donau /Vater-
ländische Blätter für der Österrei-
hischen Kaiserstadt, 1813. augusztus 11.
64. sz. 382-83. old.
163. Richard Bright utazásai a Dunántúlon 1815. Veszprém
1970. 94.o. 49. old.
164. OL P. 623 X. k. 2. cs. 6. sz. Kőröshegy 383. cs.
165. Magyar Eszter: i. m. 66. old. és OL N 26. 1828.
166. Fényes Elek: i. m. Lásd: 94. jegyzet.
167. Galgóczi Károly: i. m. 293. old.
168. Csorba József: i. m. 54-55. old.
169. Pesty Frigyes: Lásd: 96. sz. jegyzetet
170. A "Pester Correspondens" tudósítója 1887 július végi
számában hirt ad Balatonföldvár alapítási tervéről.
171. Lásd: 92. sz. jegyzetet
172. Lásd: 89. sz. jegyzetet
173. Csorba: i. m. 55. old.
174. Csánki: i. m. 324-343. old.
175. Alsódunántúl mezőgazdasága: II. k. 209-210, 221 és 264. old.
176. Batócsay László Balatonöszöd közlése.
177. Gál József: Marcali 1699-1825. 2. k. 1983-84. 46-48. old
178. VmL Capsa 12. Teleki articulusa
179. Boross Marietta: A kőhegyi szőlőhegyre kiadott rendtar-
tások a XVIII. századból Somogyi Múze-
umok közleményei Kaposvár 1982. V. k.
109-120. old.
- Piller Dezső: Hegybéli articulások SHH. 1970. 3. sz.
47-48. old.
180. SmL A Széchenyi család /Csokonya/ articulusa 1830-ból.
181. VmL Capsa 12. A tihanyi apátság által kiadott articulús
1803.
182. Vajkai-Wagenhuber: A parasztszőlőművelés és bortermelés
Veszprém megye déli részében NML.
1938. 1.sz. 20-24. old. 2-4. sz.
198-202. old.
183. Koltay Péter: A szőlőművelés, szüret, szüreti felvo-
nulás és az egykori hegyközség Szőlős-
györökön SHH 1984/1. 43-58. old.
184. A kőröshegyi honismereti szakkör közlése.
185. Somogy megye földrajzi nevei Bp. 1974. 1174 old.
186. Országos Műemléki Felügyelőség /Kéthelyi, Sári, Baglyas-
hegy présházak, pincék. Györgyi Erzsébet felmérése, gyűjtése./
187. SmL Somogy vármegyei Hegyközségi Tanács Kaposvár iratai
Somogytúr 1939.
188. A kőröshegyi honismereti szakkör tagjainak közlése.
189. SmL 689. A böhönyi hegyközség jegyzőkönyvéből
190. Járfás János Kőröshegy közlése.

191. P. I. 150. old.
192. Feyér: i. m. 34.
193. Vincze István: Magyar torpincék NÉ Nemzeti Múzeum Néprajzi Múzeum Évkönyve Bp. 1958.83-104. 84. old.
194. Margittay Rikárd: Balaton Bp. 1943. 320.1. 61. és 64. old.
195. Jankó János: i. m. 217-219. old.
196. Reóthy Ferenc: Kőröshegy története 200 old./kézirat/
197. Vajkai Aurél: Balatonmellék Bp. 1964. 244 old. 101. old.
198. Vajkai-Wagenhuber: i. tanulmánya 20. old. Lásd: 182. sz. jegyzetet.
199. Lásd: 196. sz. jegyzetet.
200. SmL Hunyady család III/1434. 1822. aug. 12. összeírás 143 lap
201. Gál József: i. m. 45-46. old.
202. T. Mérey Klára: Somogy megye mezőgazdasága 1790-1848. Kaposvár, 1962. 111. o. 22. old.
203. Csorba: i. m. 54. old.
204. Országos Műemléki Felügyelőség H. Kerecsényi Edit felmérése, Marcali, 1970. május.
205. Lásd: a 200. jegyzetet!
206. T. Mérey Klára: A Somogy megyei Hunyady uradalom major-sági gazdálkodása a XIX. század első felében. Agrártörténeti Szemle 1970.3-4.sz. 414., 422-424., 466. és 447. old.
207. OL P. 623. Széchenyi család 228. A, B, C.
208. VpL Conscriptio Domalis Nonae Decimae F. 15. Siófok 1771-1791.
209. Tóth Tibor: i. m. II. táblázat. A borbevételek alakulása /1809-1934.
210. VmL C. 18. Nr. 2. 1800.
211. u.o.
212. VmL C. 18. Nr. 7. 1807.
213. PrL Szőlő és kertgazdaság VI. c. 1874-1905. /A Főapáti Irattárból/
214. Piller Dezső Zamárdi közlése.
215. Somogy megye földrajzi nevei. Lásd: 185-ös sz. jegyzetet!
216. Feyér: i. m. 225. old.
217. T. Mérey Klára: i. m. 430-431. old.
218. Zoltai Lajos: i. m. 57. old.
219. Gál József: i. m. 42-45. old.
220. SmL Hunyady család III/1434. 1822. aug. 12.
221. Dotai András: i. m. 111. old.
222. Reóthy Ferenc: Ószöd földrajzi nevei. Lásd. még. Somogy megye földrajzi nevei 176. old.
223. OL P 623 Széchenyi család X.k. 2. cs. 6. sz. Kőröshegyi összeírások 383. cs.
224. T. Mérey Klára: i. m. 430-431. old.
225. VpL Conscriptio Domalis Nonae Decimae F. 8. 1690-1781.
226. Vpl. " " " " F. 5. 1727-1823.
227. OL Lásd 223-as jegyzetet!
228. SmL Jankovics család levéltára. Gazdasági iratok XIX. század.
229. SmL Urbéres peres iratok Kőröshegy 1850-1909.
230. VmL Capsa 19. Nr. 9. A szántódi vendégfogadó térbeadása 1798.
231. T. I. 12.
232. T. I. 448.
233. P. I. 310. old.
234. SmL A kőröshegyi pintércéh articulussai
235. Valentényi Gáspár: A Somogy megyei céhek Szekszárd 1909. Művelődéstörténeti füzetek 36. sz. 26. old.

236. Valentényi Gáspár: i. m. 51-52. old.
 237. " " 52-53. old.
 238. " " 55. old.
 239. " " 56. old.
 240. " " 83-85. old
 241. " " 86. old.
 242. " " 87. old.
 243. " " 90. old.
 244. " " 94. old.
 245. " " 102. old.
 246. " " 110. old.
 247. " " 120. old.
 248. " " 134. old.
 249. A kötcei vegyes céh iratai 1845-1914.
 250. Mérey Klára: i. m. 422-431. old
 251. OL Lásd: 223. sz. jegyzetet
 252. SmL Hunyady család III/1434. 1822. aug. 12.
 253. SmL Jankovics család levéltára Tabella...1782.
 254. T. Mérey Klára: i. m. 451. old.
 255. Keleti: i. m. 103. old.
 256. Somogy vármegye és Kaposvár megyei város ált. ism. és
 címtára az 1932. évre
 257. Bödök Lajos Kőröshegy közlése
 258. T. I. 397. old.
 259. Reöthy Ferenc: Középkori történelem a balatonszemesi
 erdő földrajzi neveiben SHH 1975. 1. sz.
 80-88. l.
 260. Somogy megye földrajzi nevei.
 261. Vajkai: i. m. 22. old.
 262. Országos Műemléki Felügyelőség H.Keröcsényi Edit felmérése
 Marcali 1970. május
 263. Országos Műemléki Felügyelőség Vass Csaba felmérése
 Buzsák 1970-es évek.
 264. A kőröshegyi honismereti szakkör közlése.
 265. Reöthy Ferenc: Kőröshegy története /kézirat/ Adatköz-
 lők: Bóka Géza és Szabó Sándor
 266. Az Osztrák-Magyar Monarchia irásban és képen Bp. 1896.
 306. old.
 267. Jankó János: i. m. 272. old.
 268. Békefi Ferenc Balatonszemes közlése
 269. Kelemen Géza Balatonszemes közlése
 270. Kiss István Szólad közlése /Karsai János mondása/
 271. A kőröshegyi honismereti szakkör tagjainak közlése
 272. A balatonszemesi honismereti szakkör közlése
 273. Balatonszemes, Kőröshegy, Szőlősgyörök, Törökkopány
 stb községekben még ma is szokásban van a szüreti fel-
 vonulás és bál.

Rövidítések

NÉ = Néprajzi Értesítő	SHH = Somogyi Honismereti Híradó
NMÉ = Néprajzi Múzeum Értesítője	SmL = Somogy megyei Levéltár
OL = Országos levéltár	T = Erdélyi:A tihanyi apátság tört.
P = Erdélyi:A pannonhalmi főapát- ság története	VmL = Veszprém megyei Levéltár
PrL = Pannonhalmi rendi Levéltár	VpL = Veszprémi püspöki Levéltár